

מסכתות קטנות

עיצוב: זהבה גרליץ

[אתר דעת](#)

תשע"ז

התוכן:

3	הקדמה
4	מסכת סופרים
40	מסכת שמחות
75	מסכת כלה
81	מסכת כלה רבתי
130	מסכת כותים
132	מסכת עבדים
135	מסכת ספר תורה
141	מסכת תפילין
144	מסכת ציצית
145	מסכת מזוזה

קישורים למסכתות שאינן באוסף זה, והן במקומות אחרים באתר דעת:

[דרך ארץ זוטא \(עיצוב אינטרנט\)](#)

[אבות דרבי נתן \(עיצוב אינטרנט\)](#)

[מסכתות קטנות, צילום דפוס וילנה](#)

הקדמה

מסכתות קטנות הן קבוצת חיבורים הערוכים בסגנון המשנה שחלקם נכתב בתקופת המשנה, וחלקם מאוחר יותר.

פרסום ראשון של מסכתות אלה היה כפי הנראה בשנת 1868, בספר "שבע מסכתות קטנות ירושלמיות", שהיו באוסף אליקום כרמולי, ויצאו בתוספת פירוש על ידי רפאל בן שמעון קירכהיים בפרנקפורט בשנת 1868. ספר זה כולל שבע מסכתות, שהן הקצרות מבין המסכתות הקטנות שבידינו: ספר תורה, מזוזה, תפילין, ציצית, עבדים, כותים, גרים.

בדפוס וילנא, בכרך עבודה זרה, נדפסו בנוסף לשבע מסכתות אלה גם: אבות דרבי נתן, סופרים, שמחות, כלה וכלה רבתי דרך ארץ רבה, דרך ארץ זוטא.

שבע מסכתות אלה רחבות היקף, והם כוללות מקורות שאינם קיימים בספרות חז"ל. במסכת סופרים, למשל, מפורסם הקטע מפרק ו' הלכה ג' המסביר כיצד נקבעו נוסחאות המקרא, כאשר היו נוסחאות שונות בכתבי יד.

בנוסף לאלה מוזכרים המסכתות: חיבוט הקבר, גהינם וגן עדן שאינם נמצאים בידינו בנוסחאות קדומות, וכן ידוע על מסכת ארץ ישראל, שאבדה.

מסכת סופרים

פרק א

א. אין כותבין ספרים, לא על עורות בהמה טמאה, ולא על עורות חיה טמאה, ולא תופרין בגידן, ולא כורכין בשערן, והלכה למשה מסיני שכותבין על עורות בהמה טהורה, ועל עורות חיה טהורה, ותופרין בגידן, וכורכין בשערן. הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה, וכותבין בדיו על העור, שהוא סמוך לו מן המקרא, ואני כותב על הספר בדיו.

ב. שאל אחד את ר' יהושע הגרסי, מפני מה כותבין על עורות נבילות וטריפות? אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה, לשני בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות, אחד הרגו מלך, ואחד הרגו אספקלטור, איזה מהם חשוב, זה שהרגו מלך! אמר לו, אם כן יהא מותר באכילה? אמר לו, הרי הוא אומר "לא תאכלו כל נבילה", הכתוב אסרה, אני מה אעשה לך.

ג. לוקחין עורות מכל מקום לספרים תפילין ומזוזות, ואין חוששין שמא עורות לבובין הן.

ד. אין לוקחין לא על גבי דיפתרא ולא על גבי נייר ולא בשחור ולא בשיחור ולא בקימוס ולא בקנקנתום ולא במי טריא, ואין נותנין קנקנתום בדיו.

ה. כותבין על הקלף במקום בשר, ועל הגויל במקום שער, ואינו רשאי לשנות, הלכה למשה מסיני שאם שינה בזה ובזה, אין קורין בו.

ו. אין כותבין לא עברית, ולא ארמית, ולא מדית, ולא יוונית. כתב בכל לשונות, בכל כתבים, לא יקרא בה, עד שתהא כתובה אשורית.

ז. מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית, והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל, שלא הייתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה.

ח. שוב מעשה בתלמי המלך, שכינס שבעים ושנים זקנים, והושיבם בשבעים ושנים בתים, ולא גלה להם על מה כינסם, נכנס אחר כל אחד ואחד מהם, אמר להם, כתבו לי תורת משה רבכם, נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימה דעתן לדעת אחת, וכתבו לו כל אחד ואחד תורה בפני עצמה, ושלושה עשר דברים שינו בה ואלו הן:

אלוהים ברא בראשית,

אעשה אדם בצלם ובדמות,

ויכל בששי וישבות בשביעי,

זכר ונקבה בראו,
 הבה ארדה ואבלה שם,
 ותצחק שרה בקרוביה,
 כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס,
 ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי אדם,
 וישלח את זאטוטי בני ישראל ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו,
 ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען שלוש שנה וארבע מאות
 שנה,
 לא חמד אחד מהם נשאתי,
 את צעירת הרגלים,
 אשר חלק ה' אלוהיך אותם להאיר לכל העמים תחת כל השמים, אשר לא צויתי
 לעובדם.

ט. אין כותבין בזהב, מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב, ובא מעשה לפני חכמים, ואמרו תיגנז.

י. כל התורה כולה עברית היא, אלא שיש בה ששה דברים של תרגום, עברית שכתבו תרגום ותרגם שכתבו עברית אל יקרא בו. ואיזה תרגום? "יגר שהדוּתא" וחבריו. ויש אומרים לא דברו אלא על יגר שהדוּתא וגלעד, שהן שתי לשונות, עברית ותרגום, שלא יהפכם. האזינו השמים שעשאה שירה, שירה שעשאה האזינו, רצוף שעשאה מסורג, מסורג שעשאה רצוף, או שעשה את המסורג שלא כהלכתו - אל יקרא בו.

יא. גמר את כל התורה, ושייר בה פחות מדף, עושה אותו דף קטן, ואינו נמנע.

יב. יריעה של ששה, חולקין אותה לשנים, של חמשה אין חולקין אותה, שמא יעשה אחד שנים ואחד שלושה. ואינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות.

יג. ספר תורה שכתבו מין, או מסור, או גר, או עבד, או אשה, או קטן, אל יקרא בו. זה הכלל: כל שאינו מוציא את הרבים ידי חובתן, אינו רשאי לכתוב.

יד. פתוחה שעשאה סתומה, סתומה שעשאה פתוחה, הרי זה יגנז. איזו היא פתוחה, כל שלא התחיל בראש השיטה, ואיזו היא סתומה, כל שהניח באמצע שיטה. וכמה יניח בראש שיטה, ותהא נקראת פתוחה, כדי לכתוב שם של שלוש אותיות. וכמה יניח באמצע השיטה,

ותהא נקראת סתומה, כדי לכתוב שם של שלוש אותיות. גמר את כל הפרשה בסוף הדף, שייר שיטה אחת למעלה, ואם שייר מלמטה כדי לכתוב שם של שלוש אותיות, מתחיל מלמעלה. איזהו פתוחה כל שהתחיל מראש השיטה, וכמה יניח בסוף השיטה ויתחיל בראש השיטה והיא נקראת פתוחה כדי לכתוב שלוש תיבות של שלוש אותיות גמר הפרשה בסוף השיטה משייר שיטה אחת בתחילת הדף ואם נשאר שיטה בסוף הדף מתחיל מתחילתו. ואיזהו סתומה כל שהניח באמצע השיטה, וכמה יניח באמצע השיטה ותהא נקראת סתומה שלוש תיבות של שלוש אותיות.

פרק ב

א. מניחין בין שם לשם כדי שיהיו ניכרין ובאותיות כדי שלא יהא מעורבבין. אם ערב את האותיות או שהפסיק באמצע השם, אל יקרא בו.

ב. מניחין בין שיטה לשיטה כמלוא שיטה, ובין תיבה לתיבה כמלוא אות, ובין אות לאות כמלא שער. עשה סוף הדף שווה לתחילתו פסול. עירב את האותיות, או שהפסיק באמצע השם, אל יקרא בו.

ג. מניחין בין דף לדף שם בן ארבע אותיות, לא יכתוב שתיים בסוף הדף, ושנים בין דף לדף, אבל לא משם קטן, ואם היה שם קטן בפני עצמו, של שלוש אותיות אסור.

ד. מניחין בין דף לדף, בתורה ריוח שתי אצבעות, ובנביאים ובחומשים ריוח גודל אחד. מניחין מלמטה בתורה ריוח טפח, ומלמעלה שני חלקים בטפח, ובנביאים ובחומשין שלוש אצבעות מלמטה, ושתיים מלמעלה, כאן וכאן אם רצה להוסיף יוסיף, ובלבד שלא יהא הרוחות מרחבין מן הכתב. מניחין בין ספר לספר, בתורה ארבעה שיטין, ובנביאים שלוש שיטין.

ה. גמר כל הספרים ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה אחת קטנה ואינו נמנע. מניחין אותו בסוף הדף כדי להקיפו. עושה עמוד בסוף הספר בתחילה כדי להקיפו וא"צ לעשות כן בתחילתו. ובתורה מכאן ומכאן, ולפיכך גוללין הספר לתחילתו ולתורה לאמצעית ואין פותחין את התורה ביריעה. ואורכו של ספר תורה ששה טפחים.

ו. אין פותחין ביריעה פחות משלושה דפין, ולא מוסיפין על שמונה. אבל בשיטין נתנין טעם, במסעות ארבעים ושנים, וברבבות של ישראל ששים, ובזקנים של ישראל שבעים ושנים, ובתוכחות של משנה תורה תשעים ושמונה, הכל לפי הכתב. **במסעות**, שנאמר: ויכתוב משה את מוצאיהם, **ברבבות ישראל**, שנאמר: כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה

כרתי אתך ברית **ואת ישראל**, מה ישראל בששים ריבוא אף שיטה של תורה בששים, **בזקנים** שבעים ושנים, שנאמר: אספה לי שבעים איש, וישארו שני אנשים במחנה, והמה בכתובים שבעים ושנים, **ובתוכחות** תשעים ושמנה, שנאמר: אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובקלפים לא נתנו שיעור, אלא כל מה שהוא רוצה מוסיף, ובלבד שלא יפחות משלושה דפין.

ז. יריעה שבלתה, לא יטול שנים ויחזיר שנים, אלא נוטל שלושה ומחזיר שלושה, ומה שהוא מחזיר, כמידת כתב הראשון.

ח. שיעור הדף כדי שיהא רואהו, ובקטן לא יפחות מטפח, ר' יוסי בר' יהודה אומר לא יפחות משלוש אצבעות.

ט. ולא יעשה חצי ארכו יתר על רחבו, ולא רחבו יתר על ארכו, אבל מאמצעו הוא, ועושה אותו מן המובחר.

י. לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים, אבל עושה חציו גויל וחציו צבאים, אף על פי שאינו מן המובחר.

יא. אין דובקין בדבק, ולא כותבין על גבי מטלית, ולא תופרין במקום הכתב, אמר ר' שמעון בן אלעזר משום ר' מאיר: דובקין בדבק, וכותבין על גבי המטלית, אבל אין כותבין במקום שהכתב מבפנים אלא מבחוץ. צריך שיהא משייר מלמעלן ומלמטן, כדי שלא יקרע, ומחו ליה מוחא מלמטה למעלה ומלמעלה למטה הלכה למשה מסיני ספר שנקרע מטלה עליו מטלית מבחוץ. כל האותיות הכפולים באלפא ביתא, כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצע התיבה, ואת האחרונים בסוף, ואם שינה פסול. (ספר שנקרע מטלה עליו מבפנים אבל לא מבחוץ).

פרק ג

א. **עושה תורה ונביאים כאחת**, דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים תורה בפני עצמה, ונביאים בפני עצמן.

ב. לא יניח בין נביא לנביא, כשם שמניח בין ספר לספר בתורה, אבל נותן לזה ריוח בפני עצמו, ולזה ריוח בפני עצמו, ומתחיל מלמעלה.

ג. אין עושין תורה חומשין כשהן מפוזרין, תורה חומשין מקובצין, שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, אבל עושין חומשין תורה, אימתי? בזמן שמידתן ושיטתן שווין.

ד. אין עושין שני חומשין כאחת, ולא חומש ומחצה כאחת, אבל אם עתיד הוא להוסיף עליהן - מותר.

ה. מעשה בבייתוס בן זנון, שהיו לו שמונה נביאים מדובקין באחת על פי ר' אלעזר בן עזריה, ויש אומרים לא היו לא אלא כל אחד בפני עצמו. ושוב מעשה באדם אחד, שהביא לפני חכמים תורה נביאים וכתובים כאחת.

ו. במה דברים אמורים בדיפתרי, אבל בגליון, תורה בפני עצמה ונביאים בפני עצמן.

ז. ספר שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבה, אל יקרא בו. גורפו, או שעירב בו את האות, אל יקרא בו.

ח. ספר שנמחק אל יקרא בו, ר' שמעון בן אלעזר אומר אם היה בבואה שלו ניכרת מותר.

ט. ספר שנמחק בו שיטה אחת על פני כולו, אסור לקרות בו. נמחק בו רובו, ומיעוטו קיים - מותר.

ספר שיש בו טעות אל יקרא בו, וכמה יהא? אחד בדף, דברי ר' יהודה. רשב"ג אומר אפילו בשלושה דפין אל יקרא בו.

י. אין פותחין בתורה יתר משלושה דפין, אבל קורין באחד, ואין נמנעין. ומצוה בגדול לגוללו. הגולל ספר תורה גוללו כנגד התפר, אבל לא כנגד היריעה. ספר תורה לא יהדקנו מתוכו, אבל מהדקו מבחוץ. והנותן ספר תורה לחברו, לא יתנהו לו אלא בימין, והמקבל לא יקבלנו אלא בימין, שכן נתינתו בהר סיני, שנאמר: מימינו אש דת למו. אמר ר' שפטאי אמר ר' יוחנן הקורא בלא נעימה, והשונה בלא זימרה, עליו הכתוב אומר: וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים.

יא. לא יניח הכותב ידיו בקולמוס על הכתב, ולא יאחזו בכפליים ויתירם, ולא יאחזו ויוציא הכתב מבחוץ, ולא יוציאנו מתוכו ויחלצנו. וכולן במגיהי ספרים מותר. לא ישמיט אדם ספר תורה מחיקו ויחלצנו בו, שנוהג בו דרך בזיון, ולא יתננו על גבי ארכובותיו, וייתן אציליו עליו ויהא קורא, כדברי ר' נחמיה.

יב. לא יתננו על גבי הכסא, ויהא תלוי, וקורא כשם שקורין בשטרות, שאין נוהגין בזיון בספרים, אלא אוחז בידו באימה, וקורא בו. אין זורקין ספרים ממקום למקום, ואין נוהגין בהן דרך בזיון.

יג. לא יתננה על גבי מטה, ולא במרגלות המטה, ולא תחת המטה. ולא ישב אדם על גבי המטה, שספר תורה עליה. מעשה בר' אליעזר שישב על גבי המטה וספר עליה, ועמד דומה כמי שנשכו נחש. שנאמר: את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, לא מן השבתות אני ירא, אלא ממי שפקד עליו, לא מן המקדש אתה ירא, אלא ממי שפקד עליו, שנאמר: את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'.

חייב אדם לעשות ציצית נאה, ומזוזות נאות, ולכתוב לו ספר תורה נאה, בדיו נאה, וקולמוס נאה, ולבלרין נאים, ובקלפים נאים, ועורות צבועים, ויעטפנו בשירים נאים, שנאמר: זה אלי ואנוהו, עשה לפניו מצוות נאות, כדברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר: הרבות בנאות שלו, אבא שאול אומר: הדמה לו, מה הוא רחום וחנון, אף אתה רחום וחנון.

יד. ואין נוהגין ביזיון באוכלין, ואין זורקין אוכלין ממקום למקום. לא ישב אדם על גבי קופה מלאה תמרים או גרוגרות, אבל יושב הוא על גבי קופה מלאה קיטניות, או על גבי עגול של דבילה, מפני שנהגו כן. אין סומכין ואין מכסין באוכלין, ואין אוכלין אוכלין באוכלין אלא אם כן היו ראויין לאכילה, ר' אליעזר בן יעקב אומר: כל שיש בו יד ועוקץ מותר לכסות בו, ר' שמעון בן גמליאל אומר: כל אוכל שגומרו בידי אחרים מותר לכסות, ר' שמעון בן גמליאל אומר כל אוכל שיש לו שומר מותר לכסות. והכותב בספרים לא יהפוך מגילה עליה, שנוהגין בהן דרך בזיון.

טו. אם סיים כל הספר, ושייר בו דף אחד, עושה אותו יריעה קטנה, ואינו נמנע. אין מכסין באוכלין, ר' מאיר אומר: כל שיש לו קליפה, מותר לכסות בו, ר' יהודה אומר כל שיש לו עוקץ או יד, מותר לכסות בו.

טז. אין אוכלין אוכלין באוכלין, אלא אם היה אוכלן בבת אחת. וספר שאין עליו מפה, הופכו על הכתב. אמר ר' יוחנן כל האוחז ספר תורה ערום, נקבר ערום. ערום סלקא דעתך?! אלא נקבר ערום בלא אותה מצווה.

א. **אלו שמות שאין נמחקין**, הכותב אל"ף למ"ד, אל"ף דל"ת, יו"ד ה"א, שדי, צבאות, אהיה אשר אהיה. ר' יוסי אומר: צבאות חול, אמר ר' שמעון בן אלעזר: של בית אגודה היו כותבים בירושלים והיו מוחקין צבאות, שהיו נוהגין בו חול, שנאמר ופקדו שרי צבאות בראש העם.

ב. הכותב אל"ף למ"ד- מארבע אותיות, יו"ד ה"י מד' אותיות, אינן נמחקין, מפני שיש שמות כיוצא בהן. ש"ן דל"ת משדי, צבא מצבאות, אל"ף ה"י מאהיה, הרי אילו נמחקין, מפני שאין שמות כיוצא בהן.

ג. כל האותיות המשמשות לשם, בין מלפניו בין מלאחריו, הרי אילו נמחקין. מלפניו, ב-ה' כ-ה' ל-ה' ו-ה' - בכל"ו הרי אלו נמחקים, מפני שאין שמות כיוצא בהן.

ד. וכל השמות ההדיוטות שאותותיהן אותיות השם, הרי אילו נמחקין. "כי יודע **אלוהים** כיום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם **כאלוהים**", הראשון קודש והשני חול. "כי ה' **אלוהיכם** הוא אלוהי **האלוהים**", הראשון קדש והשני חול,

ה. ואדני האדנים, הראשון קדש והשני חול. אלוהי אברהם, קדש, ואלוהי נחור, חול, אלוהי אביהם, חול. אלוהים לא תקלל, משמש קדש וחול, ר' ישמעאל אומר קדש, שנאמר: כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלוהים הרי זה חול, מחנה אלוהים, הרי זה קדש,

ו. כל השמות האמורין באברהם קודש, חוץ מאחד שהוא חול, שנאמר: "ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך", ויש אומרים, "ויהי כאשר התעו אותי אלוהים". ר' חנינא אחיו של ר' יהושע אומר, קדש, שאילולי אלוהים כבר התעו אותי.

ז. כל השמות האמורין בלוט חול, חוץ מן האחרון, "ויאמר לוט אליהם אל נא אדני. כל השמות האמורין במיכה חול, ר' יוסי אומר: ביו"ד ה"י קדש, באל"ף למ"ד חול, חוץ מ"בית האלוהים (אשר) בשילה". וכל השמות האמורים בנבות קדש, חוץ מ"ברך נבות אלוהים ומלך". וכל השמות האמורים בגבעת בני בנימן, ר' אליעזר אומר: חול, ר' יהושע אומר קדש, אמר לו ר' אליעזר וכי היאך יכול אפשר שהמקום מבטיח ואינו עושה, אמר לו ר' יהושע המקום כבר מבטיח, ועושה.

ח. "אספרה אל חוק", הרי זה קדש, וחכמים אומרים הרי זה חול. "אל אלוהים בציון", הראשון חול והשני קדש. "להלוך אל אל במשפט", הראשון חול והשני קדש. "עמנואל", ו"עמנו אל", הראשון חול, והאחרון קדש, הראשון נחלק, והשני אינו נחלק.

ט. ויהי כאשר התעו אותי אלוהים ומי אל כמוך הראשון חול והאחרון קדש תאשם שומרון כי מרתה באלוהיה, הרי זה קדש. ר' נתן אומר: בבית אלוהיו, הרי זה קדש. ואתה באלוהיך תשוב, הרי זה קדש. אלוהים נצב בעדת אל בקרב אלוהים ישפט, משמש קדש וחול. יסגירני אל אל עויל, הראשון קדש והשני חול. כי אל אל האמר נשאתי, הראשון חול והשני קודש. ואמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: ואל יהי מקום לזעקתי, יש לאל ידי, ואין לאל ידך, בהיות לאל ידך, לאל מלתי, כולם חול. ואלוהים אמר לבהלני, קדש. חדל לך מאלוהים אשר עמי, קדש, כדברי ר' יוסי בר' יהודה. אלוהים זדים קמו עלי, קדש, אלא שהקורא צריך שיהא מפסיק בקריאתו אלוהים, זדים קמו עלי. אבל חנון, ורחום, ארך אפים, ורב חסד, מלך מלכי המלכים, מרומם, גדול, ונורא, עליון, צדיק, וישר, חסיד, תמים, גיבור, הרי אילו נמחקין. והמקלל בהן עצמו וחברו, חייב. גוים ומתים, אחד חייב, דיין ונשיא, חייב שנים, ויש אומרים על הנשיא חייב שלוש. המקלל אביו ואמו, בשם המיוחד הרי זה טעון סקילה, ועל הכינויים הרי הוא באזהרה.

פרק ה

א. **הכותב שם של שני שמות של קדש**, מקיים את הראשון, ומעכב את האחרון, ר' יהודה אומר: אם הראשון בסוף הדף, מעכב את הראשון, ומקיים את האחרון. שני שמות של חול, מקיים את הראשון, ומוחק את האחרון, ר' יהודה אומר: אם היה האחרון בראש הדף, מוחק את הראשון, ומקיים את האחרון.

ב. הכותב יהודה, ולא נתן בו דל"ת, יתלנו מלמעלה. הכותב את השם, וכתב יהודה, עושה דל"ת ה"י, ומוחק ה"י האחרון. היה צריך לכתוב יהודה, ונתכוון וכתב את השם, אף על פי שנתן בו דל"ת, מעכבו וכותב יהודה אחר.

ג. היה צריך לכתוב את השם, ונתכוון וכתב יהודה, ולא נתן בו דל"ת, מוחקו וכותב את השם, ר' יהודה אומר: יחזור עליו את הקולמוס ויקדשנו, אמרו לו אין זה מן המובחר.

ד. הכותב את השם, וטעה בו אות אחת, יתלנה מלמעלה, ר' שמעון שזורי אומר: שם כולו תולין, אות אחת אין תולין. טעה את כל השם, יתלנו בין השיטין דברי ר' יהודה, ר' מאיר אומר: מוחק מלפניו, וכותב את השם על מה שמחק, ר' שמעון בן אלעזר אומר משמו אין תולין אלא השם, ואין כותבין את האזכרות על מקום הגרר, ר' חנינא בן עקיבא אומר: יגנוז את כל היריעה.

ה. טעה וכתב יסגירני אל אל עויל, מקיים את הראשון, ומעכב את האחרון.

ו. הכותב את השם, אפילו המלך שואל בשלומי, לא ישיבנו. היה כותב שנים או שלושה שמות כאחת, מפסיק ביניהם ומשיב. הטובל את הקולמוס, לא יתחיל אותיות השם, אלא מתחיל מאות שלפניו. המוחק אות אחת מן השם, עובר בלא תעשה, אמר ר' שמעון: לכך נאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, לא תעשון כן לה' אלוהיכם.

ז. אבל הדיו שנטפה על גבי הכתב, מותר למוחקו, שלא היתה כוונתו אלא לתקן.

ח. הטועה את השיטה, אינו תולה אלא מנגד השיטין, אלא הטעות גורר אחת וכותב שנים, או שנים וכותב שלוש, ובלבד שלא יגרור שלוש.

ט. אין עושין שמע הלל מגלה לתינוקות, ר' יהודה מתיר מן בראשית עד המבול, מן ויקרא עד ויהי ביום השמיני, ושאר כל הספרים אסור, (אם עתיד הוא להוסיף עליו הרי זה מותר).

י. **אילו שמות הנחלקין**, בית אל, בית און, באר שבע, צפנת פענח, פוטי פרע, בן אוני, ידיד יה, הללו יה, (וחרה אף, וחרה אפי), ר' יוסי אומר: אין נחלקין. אבל הכל שוין שאין חולקין עמיאל, עמינדב, צוריאל, צורישדי.

יא. אילו שמות שאין נחלקין ישראל, געתם, פוטיפר, נבוכדנצר, (עמיאל, צוריאל, צורישדי).

יב. הכותב את השם על בשרו, לא ירחוץ ולא יסוך, ר' יוסי מתיר. ובלבד שלא ישפשף.

יג. על קרן הפרה, ועל כרעי המטה, גוררו וגונזה על האבן, שומטה וגונזה.

יד. ספר שחותך התפר שלו, אחת חוזר ויתפור, שנית חוזר ויתפור, שלישית אל יתפור. המחתיך בספרים חדשים מותר, בישנים אסור, מקק הספרים, מקק התפילין, מקק מטפחות הספרים, הרי אילו יגנזו.

טו. מעשה בר' חלפתא, שהלך לפני רבן גמליאל, ומצאו יושב על שולחנו, ובידו תרגום של איוב, והיה קורא בו, אמר לו: הרשני לומר מה שראו עיני, אמר לו: אמר לו: צופה הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך, שהיה יושב על גבי הבניין בהר הבית, והביאו לפניו תרגום של איוב, ואמר (לבניו) [לבנאין] סלקו את השורה ושקעו זה תחתיו, רבי אומר: שתי תשובות

בדבר, אחד טיט בהר הבית מניין, ועוד שאינו רשאי לאבדן ביד, אבל לא יניח במקום הטינוף אלא במקום התורפה והן מרקיבין מאיליהן.

טז. המשאיל ספר תורה לחברו, אינו רשאי להשאילו לאחר, אם יודע לקרות קורא בו, אם בשביל לפתחו הרי זה אסור. סומכוס אומר חדש גוללו אחד לשלושים יום, אחד חדש ואחד יושן אחת לשנים עשר חודש.

יז. כל השלמות האמורים בשיר השירים כולם קודש, חוץ מאחד שהוא חול, ואיזהו, הנה מטתו שלשלמה, ויש אומרים האלף לך שלמה.

יח. כל מלכיא האמורים בדניאל, כולם חול, חוץ מאחד שהוא קודש, ואיזהו? זה מלכא מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך, ויש אומרים: מרי חלמא לשנאך ופשריה לערך.

פרק ו

א. הכותב צריך לעשות שיפור בפתיחה של ויהי בנסוע הארון, מלמעלה ומלמטה, שהוא ספר בפני עצמו, ויש אומרים: שמקומו בנסיעת דגלים.

ב. הכותב צריך לעשות שיפור בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים, מלמעלה ומלמטה, שהוא ספר בפני עצמו, ויש אומרים: שמקומו בנסיעת דגלים.

ג. עשר נקודות בתורה, ישפט ה' ביני וביניך, יו"ד שבביניך נקוד, ויאמרו אליו, אי"ו נקוד, ולא ידע בשכבה ובקומה, וי"ו שבקומה נקוד, ויפל על צוארו וישקהו, כולו נקוד, וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם, את נקוד, כל פקודי הלוי אשר פקד משה ואהרן, אהרן נקוד, או בדרך רחוקה, ה' נקוד, ונשים עד נפח אשר, רי"ש נקוד, ועשרון עשרון שבחג ביום טוב הראשון, ו' שבועשרון נקוד, הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם, לנו ולבנינו וע' שבעד נקוד.

ד. אמר ר' שמעון בן לקיש. שלושה ספרים נמצאו בעזרה, ספר מעונה, ספר זאטוטי, ספר הוא. באחד מצאו כתוב מעון, ובשנים כתוב מעונה אלוהי קדם, וקיימו שנים וביטלו אחד, באחד מצאו כתוב וישלח את זעטוטי בני ישראל, ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל, וקיימו שנים וביטלו אחד, באחד מצאו כתוב אחד עשר הוא, ובשנים מצאו כתוב אחד עשר היא, וקיימו שנים וביטלו אחד.

ה. שלושה "לא" כתובים בלמ"ד אל"ף, וקוראים בלמ"ד וי"ו, ואלו הן, אשר לא כרעים ממעל לרגליו, אשר לא חומה, אשר לא יגיד, אשר לא יעדה.

ו. ואילו הן של נביאים ושל כתובים, תרבו, חושי, אמר (לו), הרבית, צרתם, יקטלני, אחריש, כציפור, מרעהו, זרובבל, יצרו, דעו, יאסף, שם ודברו.

ז. יעואל יניאל, ובגבעון, אלישמע, השוטר.

ח. אילו קורין ולא כותבין, בני, פרת, איש, בן, בניו, צבאות, באים, (לא) [לה], אלי, אלי.

ט. וחילוף כתובים ולא קוראים, אמנון, באשר, במקום, גואל, ידרך, חמש.

פרק ז

א. אילו כתובין חסרון וי"ו, וקוראים בוי"ו, ויעלהו, ויאמרו, אמרו, וידברו, (ויקחו), [יקחו] ויתנהו, ואכלו, יחדו, (יהללו) [וחללוהו], ויעלו, (שמו) [שוין], וקבלו, מלכיה, וחילופיהן רגלי, שמטוה, ויצוה, נכחו, שער העין, ויקראו לו, ויקהל, תפש.

ב. אילו כתובין בה"א ולא קוראין, וארא, ואביא, הארי דשמואל, (מוצא) [נמצא], ותרא, הזאת, רע, הרע, בא, ובא, וקו, וקו, הרב, אוהבי, ורע, יעש, פקח, אריאל, (צור) [ציד]. וחלופן, (וארכה הגונה), והמה, יהיה, והיתה, (ונראה), (והמה יהיה) [הנה], שתול, גדליהו, ותעגבה, המדה, ואכבדה, שלושה, (דממה) (זממה), טעמה, קומי, זכור, השיבנו, הגדתה, קללת, (שמתה), [שתה], עשית, נבהלה, פתוחיה, תזנותיה, שבנה, (אבלה) [אגלה], (שקטה) [שבת] ויראה.

ג. אלו כותבין דבר אחד וקוראין שנים, בא גד, אש דת, (אשתונן) [מאש תם], מה לכם, והנה הוא, (באנת') מה הם, בני מן, לבן ימיני, חל כלאים, (כי שימות) [ישיא מות], לגאיונים, מן הסערה, מן סערה, (מן) [הם] הם פרוצים. וחילופיהן, כטוב, (מן בנימין), למרבה, מהמעה, מאתי, בחרבותיהם, מבת, כיענים.

ד. אלו כתובין וי"ו וקוראין יו"ד, (איסורים) [אסורין], אבוגיל, אנוער, אולי, אושר, ארוצם, בעוני, (ביד) [בור], בהליכתם, החפשות (דרכי) התעיף, (המכעיסנו) [הכעסוני], הישר, הנתינים, המבינים, ברזות, גול, דהיא, היצא, החרסית, הלחות, המביא, הבציר, (אילנו ושח עיניה)

[וילונ, ושחצומה], וצניף, ואליל, וסוס, ואתיקהא, ותילון, וחיאל, והכינו, חוקר, יציעו, יעיר, יעביר, (ועיאל) יניעון, יכסימו, יכשילו, לרוב, לשור, ליש, לדינים למשיסה, למעניתם, מיפעת, מניות, נטוות נוב, נובי, נפישסים, שום, עשיות, עיפי, (עברים), עתודים תניינא, צעיריהם, צעירה, (צעפי).

פרק ח

א. אילו הן חילופי שירת תהלים בשירות שמואל, וידבר, ומפלט לי, אלי צורי, משגבי ומנוסי, ומאויבי, כי אפפוני, משברי, נחלי, סבבוני, אקרא, וישמע, ויתגעש, מוסדות השמים, וירא, וישת, סכות, חשרת, בערו, גחלי, ירעם, מן שמים, חצים, ברק, ויהום, אפיקי ים, יגלו, בגערת, אפו, משנאי, משען, ויוצא, אותי, בצדקתי, אסור ממנה, ואהיה, לו, ואשתמרה, כצדקתי, כבורי, גיבור, תתבר, תתפל, ואת, ועיניך על רמים, תשפיל, ואלדי, באלדי, מי אל, מבלעדי, מעוזי, ויתר, ונחת, וענותך, תחתני, ארדפה, ואשמידם, ואכלם ואמחצם, יקומו, ויפלו, ותזרני, תחתני, משנאי, ואצמיתם, ישעו, אל ה', כעפר ארץ, אדיקם ארקעם, ותפלטני, עמי, (תשימיני) [תשמרני], יתכחו לי לשמוע, ויחגרו (ממסגרותיהם) [ממסגרותם], צור, ומוריד, תחתני, ומוציאי, ומקמי, חמסים, ה' ראשון, אומר, מגדול.

ב. אילו הן חילופי ישעיה הקוראים במלכים, ובארבע, חזקיה, רב סריס, אל המלך ירושלים, [ויעלו] [ויבאו], [ירושלים], ויעלו [ויבאו] ויעמדו (ירושלים) ויקראו (אלוהים), [אל המלך] אלהם אמרת, עתה לך, תאמרן, בירושלים, את מלך, עתה, על המקום [הזה] להשחיתו, על הארץ, בן חלקיהו, עמנו, אליהם, העל, וידבר, דבר, ואל תשמעו, כי יסית, (ההיכל, הנעועה), [ההצל הצילו הנע ועוה], כי הצילו הארצות, והחריש העם, דברי רבשקה ושבנא הנביא קדמיית', את כל דברי, להם ישעיה, לארצו, אל תרהקה, הנה יצא (יצא) וישב, את אשר, ה' אלוהי שמעתי (אמר לקדוש), [אל קדוש] מלאכך, מבחור, ואבואה, מלון, זרים, למימי, להשות, (ויחבשו), [ויבשו] ושדפה, סחיש, יבא, אל העיר, ויהי בלילה [ההוא], ויך, שמונים, את פניו, לאמר אנה, ובלבב, שוב, נגיד עמי, רופא לך, והספתי, למעני, קחו, ויקחו וישימו, אל ישעיהו, כי ירפא, זה לך, כי יעשה, את הדבר, הלך, (בארץ) [בראדך], כי שמע, חזקיהו, וישמע, את כל, שמן, בית כליו, באו, דבר ה', בבבלה, הלא אם.

פרק ט

א. ב' שבבראשית צריך ארבעה תגין, ופשוטין אותיותיו של תיבה מן כל האותיות, שהוא תקום לעולם.

ב. וי"ו דגחון צריך להיות זקוף, שהוא חצי אותיות של תורה. דרש דרש, חצי תיבות של תורה, דרש בסוף שיטה, דרש בראש שיטה.

ג. וישחט צריך להיות פשוט, שהוא חצי הפסוקים של תורה.

ד. שמע ישראל צריך לכתבו בראש השיטה, וכל אותיותיו פשוטין, ואחד צריך שיהא בסוף השיטה.

ה. למ"ד דוישליכם צריך שיהא ארוך.

ו. ה' דהלה' צריך להיות פשוט מכל ה", שיהא תיבה בפני עצמה.

ז. יו"ד של תשי צריך להיות קטן מכל יו"ד שבמקרא. [יו"ד של יגדל] צריך להיות גדול שהוא אותיות שבמקרא ישראל שבסוף התורה צריך להיות פשוט, ולמ"ד שלו צריך להיות זקוף מכל הלמ"ד.

ח. אילו דברים כתובים ולא נקראים, כתיב בעפולים, וקרינן בטחורים, כתיב תשגלנה, וקרי תשכבנה, כתיב רובע הקב חרייונים, וקרי רובע דביונים, [הקב חרייונים] וקרי רובע הקב דביונים, כתיב שיניהם, וקרי מימי רגליהם, כתיב את חוריהם, וקרי את צואתם, כתיב וישימהו (למחריהם) [למחראות], וקרי למוצאות. (מנין שאין מכנים לעריות) המכנה לעריות משתקין אותו, אמר ר' יונה: (המכנה בעריות), בעריות דאבוה ובעריות דאימיה. האומר ומזרעך לא נתן למעברה בארמית, משתקין אותו בנזיפה.

ט. מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם, מעשה תמר לא נקרא ולא מתרגם, מעשה העגל הראשון נקרא ומתרגם, והשני נקרא ולא מתרגם.

י. מהיכא הוא מתחיל, מאנא חטא העם הזה. ברכת כהנים, מעשה דוד ואמנון, לא נקרינ ולא מתרגמין.

יא. אין מפטירין במרכבה, ר' [יהודה] מתיר. ר' אליעזר אומר: אין מפטירין בהודע את ירושלים, ומעשה באחד שהפטיר בהודע את ירושלים, אמר לו ר' אליעזר: ילך אותו האיש ויודע בתועבותיה של אמו, בדקו אחריו ונמצא ממזר.

פרק י'

א. משה (הקנא - התרה, כדתנן המקנא לאשתו ר' אליעזר אומר: מקנה לה על פי שנים ומשקה על פי עד אחד שאין התראה פחות משנים שאינה יכולה לומר לא התריתי בי אבל באחד תעיז ותאמר לא התריתי הקניא) [התקין] להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות וימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד, שנאמר: וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל,

ב. עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה.

ג. אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, אין בין שבת ליום הכיפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בהיכרת.

ד. אמר ר' יהודה מקום שמפסיקין שבת שחרית, שם קורין במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה.

ה. **בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלושה**, אין פוחתין מהם, ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא, הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה. בר"ח ובחולו של מועד קורין ארבעה, אין פוחתין מהם, ואין מוסיפין עליהם, זה הכלל, כל שיש בו מוסף ואין בו יום טוב קורין ארבעה.

ה. בשני ובחמישי ובשבת, במנחה קורין ג'. אין פוחתין מהן ואין מוסיפים עליהן עליהם ואין מפטירין בנביא. הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה. בר"ח ובחולו של מועד קורין בארבעה ואין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם זה הכלל כל שיש בו מוסף ואין בו יו"ט קורין ארבעה.

ו. ביו"ט ה', ביום הכיפורים ששה, ביום השבת שבעה, אין פוחתין מהם, אבל מוסיפין עליהם, יום טוב שאיסור לאו - חמשה, יום הכיפורים דאיסור כרת - ששה, שבת דאיסור סקילה - שבעה. ומפטיר בנביא. הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ואחריה.

ז. **אין פורסין על שמע**, לא בישיבה ולא בעמידה, ואין עוברין לפני התיבה, ואין נושאים את כפיהן, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא, ואין עושין מעמד ומושב על אנשים, כל שכן לנשים שאין עושין מעמד ומושב על נשים, ואין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה, רבותינו שבמערב אומרים בשבעה, ונותנין טעם לדברים, בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו

ה', כמניין התיבות, ויש אומרים: אפילו בששה, שברכו ששה הוא, ובמקום שיש שם תשעה או עשרה ששמעו בין ברכו בין קדיש, ולאחר התפילה עומד אחד מאלו ויאמר ברכו או קדיש, וענו אחריו, יצא ידי חובתו, וכבר תקנו חכמים לחזנים לומר לאחר גאולה, יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, ואחריו, ברכו את ה' המבורך, כדי לצאת אותם שלא שמעו, דאמר ר' יוחנן: הלואי ויתפלל אדם כל היום כולו, ונהגו אנשי מערב ואנשי מזרח לאומרו לאחר עושה שלום בשלוש תפילות של שמנה עשרה, גזירה משום הנכנסין וגזירה משום היוצאין, ואפילו לאחר קריאת ספר תורה. ולענין פדיית קרקעות, תשעה וכהן, ואדם כיוצא בהן.

פרק יא

א. הקורא בתורה, לא יפחות משלושה פסוקים, ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד, ובנביא שלושה, ואם שלושתם שלוש פרשיות קורין אחד אחד, (וכגון) [וגו'], כי כה אמר ה' חנם נמכרתם, כי כה אמר ה' [אלוהים] מצרים ירד עמי בראשונה, (וכגון) [וגו'], ועתה מה לי פה נאם ה'. עיר שאין בה קורין אלא אחד, הוא קורא כל הקריאות, ובלבד שישב בין קריאה לקריאה.

ב. מדלגין בנביא, ואין מדלגין בתורה, לפי שגוללין נביא ברבים, ואין גוללין ספר תורה ברבים, וכן אמר ר' ירמיה בשם ר' שמעון בן לקיש: אין גוללין ספר תורה ברבים, ר' יוסי פתר לה, כגון שהיתה הפרשה קטנה, כדי שישמעו ישראל את התורה על הסדר. והתנין קורא באחרי מות ואך בעשור, שנייה היא שהוא סדרו של (עולם) [יום], תדע לך, ר' שמעון בן לקיש אומר בכל מקום אינו קורא על פה, וכאן הוא קורא על פה.

ג. ר' יוסי הוה מפקיד לרב עולא, חזנא דכנישתא דבבלא, כד (היה קורא) [היא חדא] אורייתא, תהא גיילאה אחורי פרוכתא, וכד אינון תרתי, תהא מוביל חדא ומייתי חדא. עד היכא, אמר ר' יוסי כגון פרשת יהוידע הכהן.

ד. החזן שהיה קורא בתורה בשבת פחות משבע קריות, ושכח כסבור שקרא שבעה, יחזור ויקרא וימלא שבע קריות. ויפטיר שמיני, ובלבד שיהא בסדר עשרים ואחד פסוקים ליתן לכל קורא וקורא שלושה, ואם פחות יוסיף על הסדר הזה מפרשה אחרת.

ה. ואם היתה הפרשה של ארבעה וחמשה פסוקים קורא את כולה, אבל פרשה של ששה פסוקים קורא ומפסיק, לפי שיש בה שיעור שתי קריות. ואם קרא בשני ובחמישי בשבת במנחה ובמנחה של יום טוב פחות מעשרה פסוקים, יחזור ויקרא עד שישלים עשרה פסוקים. ובמה קורין במנחה של יום טוב, בסדר שפסק מפני הרגל.

ו. ואם קרא ודילג על פסוק ולא קראו, אם קרא עשרה ואין הפסוק המדולג ביניהם, אינו חוזר, ואם בתוך עשרה הוא, יחזור ויקרא עשרה כראוי על שיטתו, שאין מדלגין. זו בחול, ובמנחה בשבת, ובמנחה ביום טוב, אבל בשבת אם שכח ועבר על פסוק ואחר כך נודע לו, חוזר וקורא, אפילו לאחר שהפטיר בנביא והתפלל מוסף, ומפסיק מיד וקורא, שאין מעמידין בתפילת המוספין פעם שנייה.

פרק יב

א. מפסיקין בברכות, ואין מפסיקין בקללות, אמר ר' חייא בר גמדה: מה טעם? דכתיב: אל תקוץ בתוכחתו, אל תעשה קוצים קוצים.

ב. אמר ר' לוי, אמר הקדוש ברוך הוא: אינו דין שיהו בני מתקללין ואני מתברך. אמר ר' יוסי ב"ר אבין: לא מטעם הזה, אלא זה שהוא עומד לקרות בתורה פותח בדבר טוב וחותר בדבר טוב.

ג. לוי בר פאטי שאל לר' חנינא: אילין ארוהיה מאי יקרין חד ויברך לפנייהם ולאחרייהם? אמר ליה: אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריה אלא קללות שבתורת כוהנים ושבמשנה תורה.

ד. ר' יונתן ספרא דגופתרא נחית להכא, חמא לר' אבונא ספרא קרא שירת הבאר ובירך לפנייה ולאחריה, אמר ליה: ועבדין כן, אמר ליה: ועד כדון את לזו צריך, כל השירות טעונות ברכה לפנייה ולאחריה.

ה. אשאלת לר' סימון, אמר לון בשם ר' יהושע בן לוי: אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריה אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות שבמשנה תורה.

ו. אמר ר' אבי אני לא שמעתי, אלא נראין הדברים בעשרת הדברות. ר' יוסי ב"ר אבון בשם רבי, בתומנתא פסוקיה אחריה ומשנה תורה טעונין ברכה לפנייה ולאחריה.

ז. ר' יצחק סחורה שאל את ר' יצחק נפחא: ראש חדש טבת שחל להיות בשבת, במה קורין, בענין כלות, והמפטיר בשל שבת וראש חדש. (שחל) [חל] להיות בחול, קורין ביום הראשון, שלושה בשל ראש חדש, והרביעי בשל חנוכה, שכל התדיר מחברו קודם לחברו, והואיל וקרא תחילה (בכל) [בשל] ראש חדש, ביום שני יקרא שלושה לחנוכה, והרביעי של ראש חדש, ובראשי חדשיכם עד שישלים (כל השיטה), ולמה כן, שלא בא הרביעי אלא מחמת מוסף של

ראש חדש. (ואם היה בשבת תורגמן או דרוש, מפטירין בבביא או שלושה פסוקים או חמשה או שבעה, ואינו חושש לעשרים ואחד פסוקים).

ח. אמר ר' יוסי ב"ר אבין שירת הלויים לא יפחתו לו מששה קריות, וסימנה הזי"ו ל"ך, ואלו הן: האזינו, זכור, ירכיבהו, וישמן, לו, כי ידין ה' עמו. ויש לה פסוק שיטה מלאה מלמעלה ושיטה מלאה מלמטה, כנגד כך נהגו לעשות שיטותיה של תורה.

ט. וסימן התחלת השיטין, האזינו, יערף, כשעירים, כי (שם ה' אקרא), [הצור], אל, שחת, (לו בניו) הלה', הלא (הוא), זכור, שאל, בהנחל, יצב, כי (חלק), ימצאהו, יסובבנהו, כנשר, יפרוש, ה' (בדד), ירכיבהו, ויניקהו, חמאת, ואילים, ודם (ענב), שמנת, וינבל, בתועבות, אלוהים, לא (שערום), ותשכח, מכעס, אראה, בנים, כעסוני, בגוי (נבל), ותיקד, ותלהט (מוסדי), חצי, וקטב, עם (חמת), ומחדרים, יונק, אשביתה, פן (ינכרו), ולא (ה'), ואין (בהם), יבינו, ושנים, וה' (הסגירם), ואויבינו, ומשדמות, אשכלות, וראש, חתום (באוצרותי), לעת, וחש, ועל (עבדיו), ואפס, צור, ישתו, יהי (עליהם), ואין (אלוהים עמדי), מחצתי, כי (אשא), אם (שנותי), אשיב, אשכיר, מדם (חלל), הרנינו, ונקם.

י. ר' זעירא ר' ירמיה בשם רב אמר: שירת הים ושירת דבורה נכתבות אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח.

יא. שירת הים שלושים שיטין, אז. לאמר, ורוכבו, לישועה, אבי, שמו, שלישי, אבן, ה', קמיר, אפיר, נוזלים, אויב, נפשי, ברוחך, אדירים, כמוכה, פלא, בחסדך, קדשך, אחז, אדום, כל, ופחד, יעבר, קנית, לשבתך, ידיך, בא, מי.

יב. סימן שירת דבורה ששים וחמש שיטין, ותשר (דבורה), לאמר, ברכו, רזנים, לה', משעיר, רעשה, מים, סיני, ענת, נתיבות, חדלו, אם, חדשים, אם, בישראל, בעם, צחורות, על, משאבים, פרזונו, [ה'], עורי, אבינועם, ירד, בעמלק, מכיר, [ספר], כן, ברגליו, חקקי לב, המשפטים, ראובן, שכן, ישב, ישכון, על נלחמו, על, לקחו, ממסילותם, גרפם, נפשי, סוס, מרוז, יושביה, ה', יעל, באהל, נתנה, ליתד, עמלים, ראשו, שדוד, סיסרא, לבוא, שרותיה, רחמתיים, לסיסרא, רקמתיים, אויבך, הארץ.

פרק יג

א: אבל בשירת דוד שבשמואל ובתהלים לא נתנו חכמים שיעור אבל לבלר מובהק מרצפן במפתחות באותיות וסוף וכן תהלים כולו ואיוב ומשלי.

ב. מגילת אסתר צריכה שירטוט כאמתה של תורה, ספר נקרא.

ג. עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח, ולבנה על גבי לבנה, כל בניין כדין למצווה לעיכוב.

ד. אמר ר' יוסי בר חנינא בר אחוי של רב הושעיא סבביך ר' אבא בר זבדא, ושאינן זה, ואמר בשם רב לעיכוב.

ה. ר' חייא בריה דרב אדא דיפו, ר' ירמיה בשם ר' זעירא, צריך לאומן בנפיחה אחת, עשרת בני המן [ועשרת עמהן].

ו. אמר ר' יוסי בר אבין בכתבן צריך שיהא איש בראש דפא, ואת בסופה בששה שטין, עשרת בסוף דפא, שחיץ תגין שמנעהון כהדין סקוטראק, נטרי' כדי שיפלו ולא תהיה להם תקומה. אחר הדברים האלה גידל המלך אחשורוש את המן בן המדתא תירגם רב יוסף בתר פתגמיה האלין רבי מלכא אחשורוש ית המן המדתא אגגי בר ביזא בר אפליטוס בר דיוס בר דיזוט בר פרוס בר נידן בר בעלקן בר אנטמירוס בר הורם בר הודורס בר שגר בר נגר פרמשתא בר ויזתא בר עמלק בר לחינתיה דאליפז בוכריה דעשו רבי יתיה (הוי וית) (ושי ית) כורסיה לעיל מכל רברבנוהי ועבדוהי דקדם שבריה גיניניה.

ז. אמר ר' זעירא וי"ו דויזתא צריך למיזקפיה כמורדיא דדברות.

ח. מי שהוא אוחד ספר תורה, נחלקו שני תנאים בדבר, חדא אמר: פותח ורואה וגולל ומברך, וחדא אמר: פותח [ורואה] ומברך, ומה טעם, דכתיב: ובפתחו עמדו כל העם, ומה כתיב בתריה, ויברך עזרא את ה' האלוהים הגדול. במה גדלו? רב אמר: גדלו בשם המפורש, רבא אמר בברכה גדלו.

והיכי מברך, בעשרה אומרים: ברכו את ה' המבורך, ביחיד כשהוא משכים לקרוא אומר: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורה מן השמים חיי עולמים ממרומים, ברוך אתה ה' נותן התורה, וגולל אומר: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, ברוך אתה ה' נותן התורה.

ט. וכן בנביאים אומר, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת, ברוך אתה ה' הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק.

י. ולבסוף מברך, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר ומקיים כי כל דבריו אמת וצדק. ומיד עומדין העם ואומרים, נאמן אתה הוא ה' אלוהינו ונאמנים דבריו נאמן חי וקיים שמך וזכרך תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. זה אחד ממחלוקת בני מזרח ובני מערב, שבני מזרח עונים אותה בישיבה, ובני מערב בעמידה, ובכל מקום שנחלקו שני תנאים, ושני אמוראים, ולא בדיק לן הילכתא כחד מיניהו, אזלינן בתר המחמיר, כל שכן בשבח ותהילה של חי העולמים, שהדבר גלוי בלב, לשנות הלכה למעשה, שנאמר: כל פעל ה' למענהו.

יא. ואחר כך חוזר המפטיר לעניינו ואומר, נאמן אתה הוא ה' אלוהינו ונאמנים דבריו ודבר אחד מדבריו לא ישוב ריקם כי אל נאמן אתה, ברוך אתה ה' האל הנאמן בכל דברו.

יב. נחם ה' אלוהינו ציון עירך כי היא בית חיינו, ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו, ברוך אתה ה' מנחם ציון בבניה.

יג. שמחנו ה' אלוהינו וכו' שלא תכבה נרו לעולם, בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו, ברוך אתה ה' מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל.

יד. על התורה, ועל העבודה, ועל הנביאים, ועל יום פלוני הקדוש הזה, אשר נתת לנו ה' אלוהינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על הכל ה' אלוהינו אנו מודים לך, ומברכים את שמך תמיד, אלוהי ישעינו, ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום פלוני חוץ משבת, שאינו מזכיר בחתימה ישראל, אלא מקדש השבת בלבד, שהשבת קדמה לישראל, כדכתיב: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש, ואומר: ראו כי ה' נתן לכם השבת, שהיתה כבר.

פרק יד

א. ולמה אמרו כולם, כדי לקיים ברכות שבע כנגד שבעה הקוראים. וכן אתה מוצא בעשרים ושנים פסוקים בנביא, עשרים ואחד כנגד שבעה הקוראים משלושה שלושה, ואחד כנגד חזן הכנסת,

ב. במה דברים אמורים? בשלא תירגמו ושלא דרשו, אבל תירגמו ודרשו המפטיר מפטיר שלושה או חמשה או שבעה בנביא ודיו.

ג. ברות, ובשיר השירים, בקהלת, באיכה, ובמגילת אסתר, צריך לברך, ולומר על מקרא מגילה, ואף על פי שכתובה בכתובים.

ד. הקורא בכתובים צריך לומר, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא בכתבי הקודש.

ה. במגילת אסתר אמרו, שצריך להזכיר בו זמן. ולאחר קריאתה צריך הקורא לחתום ולומר, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, האל, הרב את ריבך, והנוקם את נקמתנו, והגואלנו והמושיענו מכף כל עריצים, ברוך אתה ה' האל העוזר והמושיע. כנגד עלבונה של שכינה מברכין, ויש אומרים כנגד עלבונם של ישראל מברכין.

ו. ועוד אמרו, שכן צריך ליתן שבח והודאה על הגאולה ועל הפדות, וחותרם ברוך אתה ה' האל הנקמות המשלם גמול לאויבים ומגן לצדיקים ומושיע עמו ישראל מיד שונאיהם. ואחר כך מקלס לצדיקים, ברוך מרדכי, ברוכה אסתר, ברוכים כל ישראל. ורב אמר: צריך לומר, ארוך המן, וארוכים בניו. אמר ר' פנחס: וצריך לומר חרבונא זכור לטוב.

ז. ר' ברכיה ר' ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן, כד הוה מטי ר' (יוחנן) [יונתן] להדין פסוקא, אשר הגלה נבוכדנצר, הוה אמר, נבוכדנצר רשיעא, שחיק טמיה, למזגי לטבא טיבותיה, ולביש בישתיה, שנאמר: זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב.

ח. **המפטיר בנביא הוא פורס על שמע**, באיזה שמע אמרו בשמע של ספר תורה, והיכי פותח, אשרי יושבי ביתך, ואחר כך עומד המפטיר ואומר, אין כמוך באלוהים ה' ואין כמעשיך, מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא, מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור, ה' מלך ה' מלך, ה' ימלוך לעולם ועד, ה' חפץ צדקו יגדיל תורה ויאדיר, ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, אתה הוא [ה'] לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחווים.

ט. מיד נכנס המפטיר ואוחז את התורה, ואומר, שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד, פס' ראשון בנעימה, ואף העם עונין אותו אחריו.

י. וחוזר ואמר, אחד אלוהינו גדול אדונינו קדוש, אחד אלוהינו רחום אדונינו קדוש, אחד אלוהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו, כנגד שלושת אבות, ויש אומרים כנגד שלוש קדושות.

יא. וצדקתך אלוהים עד מרום אשר עשית גדולות אלוהים מי כמוך, ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור, הכל תנו עוז לאלוהינו ותנו כבוד לתורה, גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו. וצריך להגביה את התורה בשמע ישראל, ובאילו ייחודין שלושה, גדלו לה' אתי.

יב. ועוד צריך [לומר], על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל ויתקלס (הנכבד והנורא) שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך, בעולמות שברא בעולם הזה ובעולם הבא, כרצונו וכרצון כל עמו בית ישראל, תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב, והוא יבנה ביתו בימינו, ויחון פליטתנו ופליטת עמו ישראל ברחמי וברוב חסדיו לחן ולחסד ולרחמים המקום יעשה עמנו בעבור שמו הגדול, ואמרו אמן.

יג. ואחר כך מגביה את התורה, ואומר, אחד אלוהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו לעולם ועד, ומתחיל בנעימה ואומר, ה' הוא האלוהים, ה' שמו, ואחריו עונין אותו העם, וחוזר וכופלו, ועונין אותו פעמים.

יד. מיד גולל ספר תורה עד שלושה דפין, ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה לכל האנשים ולנשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, תורת ה' תמימה משיבת נפש והמפטיר נותנו לחזן הכנסת, והוא חוזר התורה לכסות ראשי הקרואים, שאין כבוד להיות התורה יחידה וכיוצא בו אינו מן המובחר שיעמוד החזן יחידי לפני התיבה, אלא שיעמדו עמו אחד לימינו ואחד לשמאלו, כנגד שלושה אבות. ויש אומרים פורס את שמע, שיאמר יוצר אור וקדוש, וטעם לדבר, על הברכה שמברך על התורה ועל העבודה. כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושים כשהיו מוציאים ומחזירין את התורה, היו הולכין אחריה מפני כבודה.

טו. **קטן קורא בתורה ומתרגם**, אבל אינו פורס את שמע לומר יוצר אור, ואינו עובר לפני התיבה, ואינו נושא את כפיו. פוחח, הנראין כרעיו, או בגדיו פרומים, או מי שראשו מגולה, פורס על שמע, ויש אומרים בכרעיו ובגדיו פרומים, פורס אבל לא בראשו מגולה אינו רשאי להוציא הזכרה מפיו, ובין כך ובין כך מתרגם, אבל אינו קורא בתורה, ואינו עובר לפני התיבה, ואינו נושא את כפיו.

טז. סומא פורס את שמע ומתרגם, ר' יהודה אומר: כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס את שמע.

יז. קטן שאמרו, מבן שתים עשרה שנה ולמעלה פורס את שמע. והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו, עד שיהא בן עשרים שנה ובעל זקן, אבל אם אין לו זקן, והוא בן עשרים, אף על פי שנראה כסריס, ויש אומרים אפילו סריס עצמו מותר, אבל אם עלה זקנו, אפילו מבן שמונה עשרה, מותר לעבור לפני התיבה ולישא את כפיו.

יח. במגילה כן, הכל כשירין לקרות את המגילה, חוץ מחרש שוטה וקטן, ר' יהודה מכשיר בקטן. אמר ר' לוי: מגילת אסתר צריך לקרותה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר: למען יזמרך כבוד בלילה, ולא ידום ביום. (לפיכך נהגו לקרותה במוצאי שבת שתיים), ר' מאיר כי החליף בכנישתא, שמע קליהון דסדרא, אמר עד מתי אתם עושים את התורה קרויות קרויות, אמרו ליה: משום למען יזמרך כבוד, ושבקון. ונהגו העם לומר כן לאומרה במוצאי שבתות של אדר, עד שיעברו חמשה עשר באדר, ומיקרי היכי קרו, בשבת ראשונה של אדר קורין העם ביחד, עד בלילה ההוא, ובמוצאי שבת שנייה קורין מבליילה ההוא, עד ודובר שלום לכל זרעו. בשיר השירים, קורין אותו בלילי ימים טובים של גליות האחרונים, חציו בלילה אחד, וחציו בלילה השני. רות במוצאי יום טוב הראשון של עצרת עד חציו, ומשלים במוצאי יום טוב האחרון, ויש אומרים בכולן מתחילין במוצאי שבת שלפניהם. ונהגו העם כך, שאין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג, וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה, מנהג וותיקין, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה, אינו אלא כטועה בשיקול הדעת.

יט. וכשם שקורין בתורה ומפטירין בנביא ביום, כך חייב במגילה לקרותה ביום, שנאמר ביום אשר שברו אויבי היהודים, ותני עלה כל היום כשר לקרות את המגילה.

כ. אין בין ספרים לתפילין ומזוזות, אלא שהספרים נכתבין בכל לשון, ותפילין ומזוזות אינן נכתבין אלא אשורית. תפילה שבלתה עושין אותה מזוזה, ומזוזה שבלתה אין עושין אותה תפילין, לפי שמעלין בקדש ולא מורדין.

פרק טו

א. אין בין ספרים לתפילין ומזוזות, אלא שהספרים נכתבין בכל לשון, ותפילין ומזוזות אין נכתבין אלא בלשון אשורית, רשב"ג אומר: אף בספרים לא התירו שיכתוב אלא יונית.

ב. אף על פי שאמר רבן שמעון בן גמליאל שאף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, לא הודו חכמים, שאמר ר', מעשה ברשב"ג שהיה עומד על גבי בניין בהר הבית, והביאו לפניו ספר איוב תרגום, ואמר (לבניו) [לבנאי] גנוז תחת הנדבך. ואף חכמים עמדו בדבריהם, דתנינן כל כתבי הקדש מצילין אותם מפני הדליקה, בין שקוראין בהם, בין שאין קוראין בהם, ואף על פי (כן) שכתובין בכל לשון טעוין גניזה, ומפני מה אין קורין בהן? מפני ביטול בית המדרש, (מצילין תיק הספר עם הספר, ותיק של תפילין עם התפילין, ואף על פי שיש בתוכן מעות, ולהיכן מצילין אותן, למבוי שאינו מפולש, בן בתירא אומר: אף למפולש).

ג. אף על פי שאמרו אין קורין בכתבי הקדש אלא מן המנחה ולמעלה (התירו), אבל שונים ודורשין בהן, צריך דבר נוטל ובודק. אבל בשטרי הדיטות, אף על פי שמסורגלין אסור לקרות בהן.

ד. ברכות שכתובין בהן עניינות הרבה מן התורה, אין מצילין אותן מפני הדליקה. מכאן אמרו, כתבי ברכות כשורפי תורה, מעשה באחד שהיה כותב ברכות, והלך ר' ישמעאל לבודקו, כיון שהרגיש קול פרסותיו של ר' ישמעאל, נטל תכריך של שטרות וזרקן לתוך הספל של מים, בלשון הזה אמר, עונש האחרון קשה מן הראשון,

ה. מפני מה אמרו לו, מפני עניינות של תורה שהן כתובין בהן. דתני ר' שמעון בן יוחאי העוסק במקרא מדה ואינה מדה, במשנה מדה שמקבלין עליה שכר, העוסק בהש"ס אין לך מדה גדולה מזו, על מנת שקרא ושנה.

ו. לעולם הרי רץ למשנה יותר מן הש"ס, ור' יוסי בר' אבין אמר: עד שלא שיקע בו רבי משניות, אבל שיקע בו רבי רוב משניות, לעולם הרי רץ אחר הש"ס יותר מן המשנה.

ז. אבל אמרו נמשלה המקרא במים, והמשנה ביין, והש"ס כקונדיטון, אי אפשר לעולם בלא מים, ואי אפשר לעולם בלא יין, ואי אפשר לעולם בלא קונדיטון, ואיש עשיר מתכלכל בשלושתן, כך אי אפשר לעולם בלא מקרא, בלא משנה, ובלא הש"ס לעולם.

ח. ועוד, נמשלה התורה כמלח, והמשנה בפילפלין, והש"ס כבשמים, ואי אפשר לעולם בלא מלח, ואי אפשר לעולם בלא פילפלין, ואי אפשר לעולם בלא בשמים, ואיש עשיר מתכלכל בשלושתן, כך אי אפשר לעולם בלא מקרא, ובלא משנה, ובלא הש"ס.

ט. אבל אשרי אדם שעמלו בהש"ס, ולא שיהא דולג במקרא ובמשנה ויבא להש"ס, על מנת שילמד מקרא ומשנה ויבא להש"ס, ועל זה נאמר: הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו.

י. אבא גוריון איש צדיון אומר משום אבא גוריון: לא ילמד אדם את בנו חמר ספן קדר רועה וחנוני, לפי שאומנותן לסטות, ר' יהודה אומר משמו, החמרים רובן רשעים, והספנין רובן חסידים, טוב שברופאים לגיהנום, והכשר שבטבחים שותפו של עמלק, רובן של ממזרים פקחין, רובן של עבדים נאים, רובם של בני אבות ביישנין, רובן של בנים דומין לאחי האם. תני ר' שמעון בן יוחאי, הכשר שבעובדי כוכבים בשעת מלחמה הרוג, הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו, הכשירה שבנשים בעלת כשפים, אשרי מי שעושה רצונו של מקום.

פרק טז

א. ר' נהוראי אומר. מניח אני את כל האומניות שבעולם, ואני מלמד את בניי תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא, ושאר כל האומניות אין כן, שאם יכנס אדם לידי חולי או לידי זקנה או לידי ייסורין, ואינו יכול לעשות במלאכתו, הרי הוא מת ברעב, אבל התורה אינה כן, אלא משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו, בנערותו מהו אומר? וקוי ה' יחליפו כח, בזקנותו מהו אומר? עוד ינובון בשיבה.

ב. אמר ר' יהושע בן לוי: הדא אגדתא כתוב בה הכותבה אין לו חלק לעולם הבא, והדורשה מתברך, והשומעה אינו מקבל שכר. והתני ר' חנינא בר פפא, פנים בפנים דבר ה', פנים תרי בפנים תרי, הא ארבעה אפין, פנים של אימה למקרא, פנים בינוניות למשנה, פנים שוחקות להש"ס, פנים מסבירות לאגדה.

ג. ר' נחמיה בשם ר' יעקב בר' ינאי, "כמים הפנים לפנים". בנוהג שבעולם, יש לך רב רוצה ללמד ותלמיד שאינו רוצה ללמוד, תלמיד רוצה ללמוד והרב אינו רוצה ללמוד, ברם הכא הרב רוצה ללמד והתלמיד רוצה ללמוד, (מקרא משנה גמרא ואגדה).

ד. ר' יצחק נפחא פתח, סמכוני באשיות, אילו הלכות המאוששות, רפדוני בתפוחים, שריחן יפה כתפוחים, כי חולת אהבה אני, אמר ר' יצחק לשעבר כשהייתה הפרוטה מצויה, היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה ודבר אגדה.

ה. אמר ר' תנחום בר' חנילאי אילו ניתנה התורה חתוכה, לא היתה עומדת רגלים למורה שיוורה, שאם טימא, יש מטמאין כיוצא בו, ואם טיהר, יש מטהרין כיוצא בו.

ו. אמר ר' ינאי תורה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה, ניתנה לו בארבעים ותשעה פנים טמא ובארבעים ותשעה פנים טהור, שנאמר ודגל"ו, בגימטריא ארבעים ותשעה הוא.

ז. ר' אבהו בשם ר' יוחנן, תלמיד וותיק היה לו לר' עקיבא, והיה יודע לדרוש את התורה בארבעים ותשעה פנים טמא ובארבעים ותשעה פנים טהור, שלא מאותו הטעם, שאם כן רבו המטמאים טמא רבו המטהרים טהור, כל אלו מנין, אלא שהיה חכם במקרא, ובקי במשנה, וותיק בתלמוד, וסבר בהגדה.

ח. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח פרשה אחת בתורה שלא למדה, ולמד במקרא ותרגום מדרש הלכות ואגדות (ומשלות), הכל למד, וכן אמרו עליו שאמר, אם יהיו כל השמים יריעות, וכל האילנות קולמוסין, וכל הימים דיו, אין כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי, ולא אצילי מחכמת חכמים אלא כשם שהזבוב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו מחסרו.

ט. וממי קבל תורה, מהליל ומשמאי. אמרו עליו על הליל שלא עזב דברי חכמים שלא למדה, אפילו כל הלשונות, אפילו שיחת הרים וגבעות ובקעות, שיחת עצים ועשבים, שיחת חיות ובהמות, שיחת שדים ומשלות, הכל למד, כל כך למה, משום שנאמר, ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

י. אמר ר' יהושע בן לוי: אנא מן יומאי לא הסתכלתי גו ספר דאגדתא, אלא חד זמן אסתכלת, ואשתכחית, כתיב: מאה ושבעים וחמש פרשיות בתורה, דיבור ודיבור אמירה וציווי כנגד שנותיו של אברהם אבינו, דכתיב: עלית למרום שבית שבי מתנות באדם וכתיב: האדם הגדול בענקים הוא הלכך קבעו מאה ושבעים וחמישה סדרים בתורה בכל שבת ושבת עולה תמיד.

יא. מאה ארבעים ושבעה מזמורים שכתוב בספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב, ללמדך שכל קילוסין שישראל מקלסין להקב"ה כנגד שנותיו של יעקב אבינו ואתה קדוש יושב תהלות ישראל.

יב. מאה וכ"ג פעמים שישראל עונין הללויה כנגד שנותיו של אהרן הללויה הללו אל בקדשו לקדושו לאהרן קדוש ה' אפילו כד הוינא מיבעת בלילה (ותלמיד ותיק של ר' עקיבא שהיה דור מ"ט פנים טמא מ"ט פנים טהור כל אחד ואחד מטעם אחר שלא מאותו טעם וא"כ רבו המטמאין טמא רבו המטהרין טהור) וקטן שאינו פורס את שמע אינו יכול לומר קדוש (כיוצא) [ביוצר] ביחיד, אבל בציבור עונה עמהם. וגדול שהוא פורס את שמע, יכול לומר קדוש, לפי

שהוא בסודר, אבל קדוש של עמידה, כיון שצריך לומר נעריצך ונקדישך, אינו הדין לאומרו פחות מעשרה. ואין קטן עולה מן המניין לברכו, קריאת התורה וקדיש, עד שיהא בן שלוש עשרה שנה, ואין נבדקין באילו.

פרק יז

א. דברי חכמים כדרבנות (כולם) [וכו'] נתנו מרועה אחד ורועה אחד אמרן, וכולן מצילין אותן מפני הדליקה, וספר אגדתא אף על פי שלא ניתן ליכתב, אפ"ה מצילין אותו מפני הדליקה. מה טעם? עת לעשות לה' הפרו תורתך.

ב. מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ולפורים לתעניות ולמעמדות וליום הכיפורים.

ג. כיצד מפסיקין? ראש חדש, ימי חנוכה שחלו להיות בשבת, קורין שבעה בענין שבת, והשמיני, אם לראש חדש הוא, קורא וביום השבת ובראשי חדשים שני הפסקות, אם לחנוכה שחל יום ראשון להיות בשבת קורין שבעה לשבת והשמיני קורא, ויהי (ככלות) [ביום כלות] משה, עד [כן] עשה את המנורה.

ד. לפורים שלושה ימי הצום, אין מתענין אותן רצופין אלא פרודין, שני וחמישי ושני, ורבותינו שבארץ ישראל נהגו להתענות אחר ימי הפורים, מפני ניקנור וחבריו, ועוד שמאחרין בפורענות ואין מקדימין.

ה. מעמדות דתניא אנשי מעמדות (ואנשי משמר) היו מתענים בכל יום, בשני על מפרשי הים, דכתיב: ויאמר אלוהים יהי רקיע בתוך המים, בשלישי על מהלכי דרכים, דכתיב: ויאמר אלוהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד, ברביעי על התינוקות, שלא תעלה בהן אסכרה (וימותו), דכתיב ויאמר אלוהים יהי מאורות, מארת כתיב, בחמישי על מעוברות ומיניקות, שלא יפילו, שנאמר ויאמר אלוהים ישרצו המים שרץ נפש חיה. בערב שבת ובמוצאי שבת לא היו מתענין מפני כבוד השבת, ויש אומרים בין השמשות בערב שבת ניתוספת נשמה יתירה בישראל, ולאחר [השבת] נוטלין אותה הימנו, דבר אחר: מפני העובדי כוכבים שלא יאמרו על כי אנו שמחים בראשון הם מתענין בו, אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת העובדי כוכבים, אלא משום דכתיב וינפש, וי על הנפש.

ו. בפסח קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים, בעצרת שבעה שבועות, בראש השנה בחדש השביעי באחד לחדש, ביום הכיפורים אחרי מות, ביום טוב הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורה כהנים, ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג.

ז. **בחנוכה בנשיאים, בפורים ויבא עמלק, בראשי חדשים ובראשי חדשיכם**, במעמדות במעשה בראשית, ובתעניות של תשעה באב ושבע אחרונות של עצירת [גשמים], ברכות וקללות, אבל תעניות אחרות, ויחל משה, ומפטירין דרשו ה', ויש אומרים שאין מפטירין, נהגו בו העם, ואין מפסיקין בקללות לפי שאינו מן המובחר להפסיק בקללות ולהתחיל בקללות.

ח. **בשני ובחמישי ובשבת במנחה**, קורין כסידרן, ואין עולה להם מן החשבון, שנאמר: וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, מצותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו. מכאן אמרו לכל מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ולפורים ולתעניות ולמעמדות וליום הכיפורים, שיבואו אילו בין בשבת בין בשני בין בחמישי, שהן קורין כסדרן, שמפסיקין סידרן, וקורין באילו, אבל אי אתה יכול לומר בתעניות ובמעמדות ובפורים שיבואו בשבת כדי להפסיק מסדר שבת עליהם, אלא בשני וחמישי.

ט. **ובזמן שחל ראש חדש להיות בשבת**, השמיני, שצריך לקרות וביום השבת ובראשי חדשיכם, הוא מפטיר בכה אמר ה' אלוהים שער החצר הפנימית הפונה קדים. חל להיות באחד בשבת, מפטיר בשבת מלפני החדש, ויאמר לו יהונתן מחר חדש. ובחדש עצמו קורין שלושה בקרבן תמיד, הראשון קורא, וידבר, צו, ואמרת, והשני קורא, את הכבש האחד, ועשירית, עולת ונסכו, והשלישי חוזר למעלה וקורא, [עולת] ונסכו, ואת הכבש, מפני שאמרו, אין קורין בפרשה פחות משלושה פסוקין. ויש אומרים אין משיירין בפרשה פחות משלושה פסוקין.

י. במה דברים אמורים? בספר של פסוקים, אינו יכול לפסוק עד שקרא ממנה שלושה פסוקים, ומכיון שהוא קורא ונסכו, ואת הכבש, וביום השבת, ועולת שבת, נמצא שלישי שהוא קורא ארבעה פסוקים, ואחד קורא בשל ראש חדש, ובראשי חדשיכם כל הפסוקים.

יא. אבל צריכין לומר אחר יהי כבוד, ה' מלך, ומזמור שירו לה', מדברי סופרים, ואחריו הודו לה' קראו בשמו, וששת המזמורים של כל יום, ואמר ר' יוסי: יהא חלקי עם המתפללים בכל יום ששת המזמורים הללו. אמרו, למה הזכיר דוד במזמור הודו לה' קראו בשמו, כהנים ליום וישראלים, להיות אומרים אותו בכל יום.

פרק יח

א. **למה אמרו שיאמרו מזמורים בכל חודש וחודש**, כר' שמעון בן לקיש דבעא קמיה ר' יוחנן, מהו לומר שיר בלא נסכים? אמר ליה: נשמעינה מן הדא, בזה ובזה היו הלויים עומדין

על הדוכן ואומרים, וישב עליהם את אונם, אמר ליה ר' שמעון בן לקיש, מזמור ומוסף מי קודם, מחוורתא מילתא שהמזמור קודם. לפיכך נהגו העם לומר מזמורים בעונתן,

דתנינן תמן, שיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש, ביום הראשון היו אומרים, לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, בשני היו אומרים, גדול ה' ומהולל מאד, בשלישי היו אומרים, אלוהים נצב בעדת אל, ברביעי היו אומרים, אל נקמות ה', בחמישי היו אומרים, הרנינו לאלוהים עוזינו, בששי היו אומרים, ה' מלך גאות לבש לבש, בשבת היו אומרים, מזמור שיר ליום השבת, לעתיד לבא, ליום שכולו שבת ומנוחה לחי העולמים, שכל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בנה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן.

ב. בחנוכה, ארוממך ה'. בפורים, שיגיון לדוד. ביום הראשון של פסח, הללו את שם ה', ויש אומרים אלוהים אל דמי לך, וכן חולו של מועד אלא בימים הראשונים של פסח הוא צריך לומר, יהי כבוד ה' לעולם, וכל העם בעמידה, עד וברוך שם כבודו לעולם, ויושבין ואומרין כל ענין של מזמורות. וביום טוב האחרון של פסח, הלל הגדול, ואיזה הלל הגדול, הודו לה' כי טוב, הודו לאלוהי האלוהים, ונהגו העם לומר הלל הגדול, אף על פי שאינו מן המובחר.

ג. ובחג השבועות, הבו לה' בני אלים. בתשעה באב, ארבעה פסוקים משל ירמיה, המאוס מאסת את (דבר ה') [יהודה], עד כי אתה עשית [את] כל אלה, ושני מזמורים הללו, אלוהים באו גוים בנחלתך, ועל נהרות בבל, ואף על פי שבכל מקום מקדימין דברי קדושה לדברי קבלה, בזה דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה.

ד. יש שקורין ספר קינות בערב, ויש שמאחרין עד הבקר לאחר קריאת התורה, שלאחר קריאת התורה עומד אחד, וראשו מתפלש באפר, ובגדיו מפולשין, וקורא בבכייה וביללה. אם יודע הוא לתרגמו מוטב, ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגמו בטוב, ומתרגם לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים, וכל שכן זכרים, וכן הן חייבות (בקריאת שמע) ובתפילה ובברכת המזון ובמזוזה, ואם אינן יודעות בלשון הקודש, מלמדין אותן בכל לשון שיכולות לשמוע וללמד. מכאן אמרו, המברך צריך שיגביה קולו משום בניו הקטנים ואשתו ובנותיו.

ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ולתינוקות כל סדר וסדר ונביא של שבת לאחר קריאת התורה, וזו היא שאמרו, בשבת מקדימין לבוא, כדי לקרות קריאת שמע כוותיקין עם הנץ החמה, ומאחרין לצאת, כדי שישמעו פירוש של הסדר, אבל ביום טוב מאחרין לבוא, שהן צריכין לתקן מאכל של יום טוב, וממהרין לצאת, שאינו מן הדין לפרוש להם, דאמרינן רב לא מוקי אמורא מיומא טבא לחבריה.

ה. וכן היה מנהג טוב בירושלים לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום, בן אחת עשרה שנה עד עצם היום, בן שנים עשרה להשלים, ואחר כך סובלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן, כדי לברכו ולחזקו ולהתפלל עליו שיזכה בתורה ובמעשים טובים, וכל מי שהיה לו גדול ממנו בעיר, היה עומד ממקומו והולך לפניו, והיה משתחוה לו להתפלל בעדו, ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים, ולבם לשמים. ולא היו מניחין בניהם קטנים אחריהם, אלא היו מוליכין אותן לבתי כנסיות, כדי לזרזם במצות.

ו. ביום שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה, פתח ואמר, אתם נצבים היום כולכם, טפכם נשיכם, אנשים באים לשמוע, נשים כדי לקבל שכר פסיעות, טף למה בא? כדי ליתן שכר למביאיהן.

מיכן נהגו בנות ישראל קטנות לבוא לבתי כנסיות, כדי ליתן שכר למביאיהן, והן לקבל שכר.

ז. והקורא אומר ברוך דיין האמת. ויש שמניחין את התורה על הקרקע (באבילות) [בעטיפה] שחורה, ואומרין נפלה עטרת ראשינו, וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו, ויש שמשנין את מקומו, ויש שיורדין מספסליהם למטה, וכולם מתפלשין באפר. ואין אומרין שלום זה לזה כל הלילה וכל היום, עד שישלימו העם קינותיהם. בשעת הקינות, אסור לספר דבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבלות, (וכן כל) [וכל] שכן לשוח עם הנכרי.

פרק יט

א. אבל בתפילת שחרית לאחר המזמורין והפסוקין אילו, אומרים ביוצר ברכו בקול נמוך, ואין מזכירין קדוש, ואף לא קדיש, אבל בתפילת המנחה אומרים קדוש וקדיש.

ב. **ובראש השנה** אומר כל העמים תקעו כף, ביום הכיפורים, ברכי נפשי, ממעמקים קראתיך, בחג הסוכות, נודע ביהודה אלוהים, ביום השמיני, למנצח על השמינית. ואם אינו בקי בהן, אומר אודה ה' בכל לבי, ודיו.

ג. **בפסח**, בין בתפילה בין בכוס, צריך להזכיר, ביום טוב מקרא קודש הזה, ביום חג המצות הזה. ובחולו של מועד אומר, חג פלוני הזה. בשביעי אומר, ביום שביעי העצרת הזה, ואין מזכיר בו חג, לפי שאינו חג בפני עצמו.

ד. **בחג השבועות** אומרים, ביום טוב מקרא קודש הזה, וביום חג השבועות הזה. וערבית ושחרית ומנחה, שוין בתפילות.

ה. **בראש חדש ניסן** צריך להזכיר, ראש ראשי חדשים הזה. ובראש השנה, ביום טוב מקרא קודש הוא, ובראש חדש הזה, וביום ראש השנה הזה, וביום תקיעת שופר הזיכרון הזה.

ו. **ביום הכיפורים** אין מזכירין בו יום טוב, שאין יום טוב ביום צום, אלא אומר, ביום מקרא קודש הזה, ביום צום העשור הזה, ביום מחילת העון הזה, וחזרתם, מוחל וסולח לעוונותינו ולעונות עמו ישראל ברחמים ומכפר על פשעיהם מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום צום הכיפורים והזמנים ומקרא קודש. ואין מזכירין בו לא מועד ולא שמחה, שאין שמחה בלא אכילה.

ז. וכשם שמקלסין יום ראשון וחולו של מועד, כך מקלסין ימים טובים בתפילה, ביוצר, במנחה, ובערבית. והיכן קילוסו, אלוהינו ואלוהי אבותינו גלה כבוד מלכותך עלינו כו', ואחריו, אנא אלוהינו יעלה ויבא כו', והשיאינו כו'. וחתימתו, ברוך מקדש עמו ישראל ומועדי שמחה והזמנים ומקראי קודש.

ח. **כשם שחתימתן של ראש השנה ויום הכיפורים משונה משאר ימים טובים**, כך תפילתן, ואין מזכירין (זיכרונות) בשלוש ראשונות ובשלוש אחרונות, אלא בשני ימים טובים של ראש השנה וביום הכיפורים בלבד, ואף באילו בקושי התירו. אם חל ראש השנה להיות בשבת, אינו אומר יום תרועה, אלא זיכרון תרועה, לפי שאין תקיעת שופר דוחה את השבת בגבולין משום גזירה.

ט. **בראש חדש** ישבו החבורות של זקנים, ושל בלווטין, ושל תלמידים (ביום הראשון), מן המנחה ולמעלה, עד שישקע החמה. וצריך בברכת היין לומר, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר גידל חורשי הורם ולימד זמנים חדשים טובים, ירח, כליל לבנה, מינה נבונים סודרי עתים, פילס צורינו קיצי רגעים, שבם תיקן אותות ומועדים, דכתיב: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו, (ואומר, כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וחזרתם, ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים. ואומר, הודו לה' כי טוב, בהיום הזה, בירושלים ששים ושמחים כולנו במקום), אליהו הנביא במהרה יבוא אלינו, המלך המשיח יצמח בימינו, את הימים בשנים בבנין בית המקדש, ירבו שמחות, ויענו העם ויאמרו אמן, ירבו בשורות טובות בישראל, ירבו ימים טובים בישראל, ירבו תלמידי תורה בישראל, מקודש החדש, מקודש בראש חדש, מקודש בזמנו, מקודש בעיבורו, מקודש בתורה, מקודש בהלכה, מקודש בעליונים, מקודש בתחתונים, מקודש בארץ ישראל, מקודש בציון, מקודש בירושלים, מקודש בכל מקומות ישראל, מקודש בפי רבותינו, מקודש

בבית הוועד, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, וכולכם ברוכים. ועל כל ברכה וברכה אומר הודו לה' כי טוב, חוץ מברכת הלויים.

י. וכשהוא מקלוסו, מקלוסו בשנים עשר טובי העיר, כנגד שנים עשר שבטים, ושנים עשר חברים ושנים עשר חדשים, ושנים עשר מזלות.

יא. ואף על פי שאמר יעלה ויבוא, בבונה ירושלים, וגמר על הכוס ברכת הזימון, אותו הכוס נותנו לאשתו, לקיים מה שנאמר, להניח ברכה אל ביתך, ומביא לו כוס אחר, ומברך בורא פרי הגפן, ואחריו אשר בעגולה כולה. וכן אתה אומר בברכת חתנים ובברכת אבלים על הכוס בעשרה ובפנים חדשות כל שבעה וכן בערב קודם הסעודה.

יב. **וברכת אבלים**, בערב לאחר התפילה בפני המתפללים על הכוס בשבת, שאין אבילות נוהגת בפרהסיא, כר' אליעזר בן הורקנוס דאמר: ראה שלמה כח של גומלי חסדים, ובנה להם לישראל שני שערים, אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנודים, בשבת היו מתקבצין יושבי ירושלים, ועולין להר הבית, ויושבין בין שני שערים הללו, כדי לגמול חסדים לזה ולזה, ומשחרב בית המקדש התקינו שיהיו החתנים והאבלים באים לבית הכנסת, כדי לגמול חסד, חתנים לקלוסן ולהלוותן לבתיהם, אבלים, לאחר שיגמור החזן תפילה של מוסף, הולך לו אחורי דלת של בית הכנסת, או בפני הכנסת, ומוצא שם האבלים וכל קרוביו, ואומר עליהם ברכה, ואחר כך אומר קדיש. ואין אומרים בעלמא דעתיד לחדתא, אלא על התלמוד ועל הדרש.

פרק כ

א. **ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת**, כשהוא מבושם, ובכלים נאים, ותולה עיניו כנגדה, ומיישר את רגליו, ומברך, אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, פועלי אמת שפעולתם אמת, וללבנה אמר שתתחדש באור יקר ועטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה, לפאר ליוצרים על כבוד מלכותו, ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים.

ב. ואומר ג' פעמים סימן טוב, [תהיה] לכל ישראל, ברוך יוצרך, ברוך עושך, ברוך קונך, ברוך בוראך, ורוקד שלוש רקידות כנגדה, ואומר ג' פעמים, כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך, כך אם ירקדו בני אדם כנגדי [להזיקני] לא יגעו בי, תפול עליהם אימתה ופחד, ולמפרע, אמן אמן סלה הללויה. ואומר לחברו ג' פעמים שלום עליך, וילך לביתו בלב טוב. והדא היא מפסיקין לראשי חדשים.

ג. **כיצד מפסיקין לחנוכה** אמרו, בעשרים וחמשה בכסליו מדליקין נר חנוכה. ואסור להדליק בנר ישן, ואם אין לו אלא ישן, מלבנו באור יפה יפה. ואין מגביהין אותו ממקומו עד שיכבה.

ד. מצות הדלקתו, משקיעת החמה ועד שתכלה רגל מן השוק, ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, לא ימיש עמוד הענן יומם ואם הדליקו ביום, אין ניאותין ממנו ואין מברכין עליו, שכך אמרו, אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. ואין חוששין לפתילתו להחליפו עד שיכלה.

ה. **נר חנוכה** מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר, מה יפית ומה נעמת, מה יפית במזוזה, ומה נעמת בנר חנוכה. ונרות, כבית הלל, משום מעלין בקודש ולא מורידין, כעין ימים היוצאים.

ו. וכיצד מברכין? ביום הראשון המדליק מברך שלוש, והרואה שתיים. המדליק אומר, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר ואומר הנרות האלו אנו מדליקין על הישועות ועל הניסים ועל הנפלאות, אשר עשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים, וכל שמונת ימי חנוכה הנרות האלו קודש, ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד, כדי להודות לשמך על נפלאותיך ועל ניסיך ועל ישועתך, ואומר, שהחיינו, ואומר, שעשה נסים לאבותינו. אילו למדליק, אבל לרואה, אינו אומר ביום ראשון אלא שתיים, שהחיינו ושעשה. מכאן ואילך [המדליק] מברך להדליק, ושעשה, והרואה אומר, (אשר עשה) [שעשה] נסים.

ז. והחזן צריך לומר קדוש בשמנה עשרה של חנוכה, וכן בראשי חדשים וכן בחולו של מועד מפני שכתוב בהן עולת תמיד, ותני ר' חייא, כל יום שיש בו מוסף יש בו קדושה, אין בו מוסף אין בו קדושה, חוץ מן החנוכה, שאף על פי שאין בו מוסף יש בו קדושה, מפני מה, מפני שיש בו הלל, ויש אומרים אף בפורים, מפני שיש בו מגילה.

ח. ואומרים בהודייה, והודאת פלאות ותשועת כהנים אשר עשית בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול וחשמונאי ובניו, וכן עשה עמנו ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו ניסים ופלאות, ונודה לשמך לנצח, ברוך אתה ה' הטוב וניסים מרדכי ואסתר מזכירין אותן בהודייה. ושניהם נזכרין בברכת המזון.

ט. וגומרין את ההלל כל שמונת ימי חנוכה. בג' פרקים הראשונים, אין משיבין, ואין צריך לומר לשאול, בשנים האחרונים, שואלין מפני היראה [ומשיבים] מפני השלום, ואילו הן שלושה ראשונים, הללו עבדי ה', בצאת ישראל, אהבתי, שנים האחרונים, הללו את ה', הודו

לה'. וצריך לברך בתחילתן ולקרותן בנעימה, דתניא ר' שמעון בן יהוצדק אומר: ימים שמונה עשר ולילה אחד, יחיד גומר בהן את ההלל, ואילו הן, שמונת ימי חנוכה, ושמונת ימי החג, ויום טוב של עצרת, ויום טוב הראשון של פסח ולילו, ובגולה אחד ועשרים יום ושני לילות. ומצוה מן המובחר לקרות את ההלל בשני לילות של גליות ולברך עליהן, ולאומן בנעימה, לקיים מה שנאמר: ונרוממה שמו יחדיו, וכשהוא קורא אותו בביתו אינו צריך לברך, שכבר בירך ברבים.

י: ואחר כך מוציין ספר וקורין בנשיאים, ויהי המקריב ביום הראשון, וכן לכל יום יומו עד השמיני ובשבת שבתוכו קורא, ויהי ביום כלות משה, עד כן עשה את המנורה, וכן ביום השמיני, עד וזה מעשה המנורה כל הפסוק, ומפטיר, בותשלם כל המלאכה.

יא. אין מקדימין בשמונת ימי חנוכה לומר ביום הראשון וביום השני, ביום השני ביום השלישי, ביום הרביעי, ביום החמישי, ביום השישי ביום השביעי ביום השמיני כדי לגמור עשרה פסוקים.

יב. בזמן שחל ראש חדש טבת להיות באחד בשבת, ביום ראשון קורא בעניין ראש חדש תחילה, שלושה, והרביעי של חנוכה, שכל התדיר מחברו תדיר קודם, והוא קודם את חברו, אבל ביום שני אינו כן, אלא קורין שלושה בשל חנוכה, והרביעי בשל ראש חדש, שאין חשבון חודש מיום שני אלא בזמן שהשנים כסדרן, דר' יצחק סחורה שאל את ר' יצחק נפחא: ראש חדש טבת שחל להיות בשבת במה קורין, לענין כלות שלמה, והמפטיר בשל שבת וראש חדש חל להיות בחול, קורין ביום הראשון שלושה [בשל] ראש חדש [והרביעי] בשל חנוכה, [שכל] התדיר מחברו (תדיר) קודם את חברו, הואיל וקורא תחילה בשל ראש חדש, ביום השני קורא ג' לחנוכה, והרביעי של ראש חודש, ובראשי חדשיכם עד שישלים (כל השיטה), ולמה כן, שלא בא הרביעי אלא מחמת מוסף של ראש חדש. הרי מפסיקין לחנוכה.

פרק כא

א. **מפסיקין לפורים** כמנהג רבותינו שבמערב להתענות שלושת ימי צום מרדכי ואסתר פרודות, ולאחר פורים, שני וחמישי ושני.

ב. **ולמה אין מתענין אותן בחדש ניסן?** מפני שבאחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר נשיאים הקריבו קרבנם לשנים עשר יום, יום לכל שבט ושבט, וכל אחד היה עושה ביומו יום טוב, וכן לעתיד לבוא עתיד המקדש להבנות בניסן, לקיים מה שנאמר: אין כל חדש תחת השמש.

ג. לפיכך אין אומרים תחנוני כל ימי ניסן, ואין מתענין עד שיעבור ניסן, אלא הבכורות שמתענין בערב הפסח, והצנועים בשביל המצות כדי שיכנסו בה בתאווה, והתלמידים מתענין בו בשני ובחמישי ושני, מפני חילול השם ומפני כבוד ההיכל שנשרף.

ד. במה דברים אומרים? בצינעה, להזכיר בציבור אסור, עד שיעבור ניסן. ובאחד באדר משמיעין על השקלים, ולמה באחד באדר? שהיה צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שיהיה המן עתיד לשקול על ישראל, לפיכך הקדים ואמר למשה (שהיו ק') שקלי ישראל קודמין להמן. וצריכין ישראל לתת שקליהם לפני שבת זכור, ואסור לומר עליהם לשם כופר, אלא לשם נדבה. וצריכין להספיק מים ומזון לאחיהם העניים, משום קולבין, ומתנות לאביונים. ויש שמספיקין לחם ויין, ויש שמספיקין לחם ודגים, מכל מקום לא יפחות משתי מתנות, אפילו חיטים ופולים.

ה. בארבע עשר ובחמשה עשר יושבין שולחנות של חברים, בכפרים בארבע עשר, ובכרכים בחמשה עשר בו.

ו. קורין בויבא עמלק, ואף על פי שאין בה [אלא] תשעה פסוקים, אין מתחילין בוֹישמע יתרו, אלא ראשון קורא שלושה פסוקים, ויבא עמלק, ויאמר משה, ויעש יהושע, ושני קורא והיה כאשר ירים משה, וידי משה, ויחלוש יהושע, שלישי קורא ויאמר ה', ויבן משה, ויאמר כי יד כל כס יה מלחמה לה'. ומניחין ספר תורה במקומו, ואומר: יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, וקדיש, (שאין לך קריאה שטעון קדיש עד שיחזיר, אלא שבת בלבד, מפני המפטיר, ועל הנביא לאחר שמניחין ספר תורה במקומו, אומרים קדיש. וקדיש למה, אלא ללמד) שאין אומרים קדיש, לא בראשי חדשים, לא בתעניות, לא בשני וחמישי, לא בחולו של מועד, ולא בשמונת ימי חנוכה, ולא בפורים, עד שמחזירים ספר תורה למקומו, בשעה שהעם עומדים, והם עונים, יהא שמיא רבה בכוונה בעמידה.

ז. ר' הונא אמר. שלוש קריות שבתורה, לא יפחתו להן מעשרה פסוקים, חזקיה אמר כנגד עשרת הדברות. והתנינן, ביום הראשון [בראשית] ויהי רקיע, דהא לית בהון אלא תמניא, ר' אידי אומר: איתפלגין בה כהנא ואשי, חד אמר: חוזר, וחד אמר: חותך, מאן דאמר חוזר, חוזר לשני פסוקין, ומאן דאמר חותך, ויהי ערב ויהי בקר פסוק בפני עצמו הוא. והתנינן, בשני יהי רקיע ויקוו המים, מאן דאמר חוזר, חוזר לשני פסוקין, ומאן דאמר חותך, אפילו חותך לית בהון. התיב ר' פוליפא בר רבי פריט קמית ר' יונה, הרי פרשת עמלק, אמר ליה שנוייה היא, היא סדרה של יום. התיב ר' אלעזר ברבי מקום המפטיר בנביא לא יפחות מאחד ועשרים

פסוקין, (מדלגין בנביא, ואין מדלגין בתורה, שאפילו אם דילג פסוק אחד ולא קראו והחזיר את התורה ואמר קדיש, וחוזר ופותח ומברך וקורא, הוא ושנים אחרים).

ח. מקום שנהגו לקרות את המגילה שני ימים קורין, לילה ויום קורין הכל כמנהג המדינה, וחייבין כל ישראל לקרותה בלשון הקודש.

ט. **האדם הגדול בענקים**, "בענקים" זה אברהם אבינו שהיה גבוה קומתו כנגד שבעים וארבעה אנשים, ואכילתו ושתייתו כך היה, כנגד שבעים וארבעה אנשים, וכוחו כן. מה עשה, נטל שבעה עשר בני קטורה, ובנה להן כרך של ברזל, והכניסן לתוכה, והשמש מעולם לא נכנס בתוכה, מפני שהיא גבוה הרבה, ומסר להן דיסקרין של אבנים טובות ומרגליות, ומשתמשין בו לעתיד לבוא, כשעתיד הקדוש ברוך הוא להחפיר חמה ולבנה, כמה דכתיב, וחפרה הלבנה ובושה החמה, שמהן עתידין לשמש. עוג הוא אליעזר, ופרסות רגליו של אברהם אבינו היה, טומנו בכף ידו, ופעם אחת גער בו, ומיראתו נפל ממנו שינו, ונטלו אברהם אבינו, ועשאו מטות של שן, והיה ישן שם, ויש אומרים כסא עשאו, וישב בו כל ימיו, ומי נתנו לאברהם, נמרוד. והלך עוג ובנה ששים עיירות, והקטן שבהן היה גבהו ששים מיל, שנאמר: ששים עיר כל חבל ארגוב ומה היתה אכילתו, אלף שוורים, וכן כל מין חיה, ושתייתו אלף מדות, ומה היתה טיפת זריעתו, שלושים וששה ליטרין, (וכן לכל דורות).

תני, **מה עשה יעקב אבינו כשהביאו בניו את הכתונת בדם**, לא האמין להן כל עיקר, מניין, דכתיב: וימאן להתנחם, לפי שאין מקבלין תנחומין על חי, אבל שמת הוא מעצמו משתכח מן הלב, שנאמר נשכחתי כמת מלב, ומה עשה, הלך בהרים, וחצב שנים עשר אבנים, והעמידן שורה, וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו, היאך (אלא) הוא על (האחת), האבן [האחת] ראובן טלה ניסן, וכן לכל אבן ואבן, התחיל משמעון ואמר להו, גוזרני עליכם שתעמדו לראובן, ולא עמדו, לשמעון, ולא עמדו לכל שבט ושבט, ולא עמדו האבנים, וכיון שהזכיר להם שם יוסף, מיד עמדו וכרעו לפני אבן יוסף. ועדיין לא ברור לו הדבר שהוא חי, ועוד הלך ובחן באלומות כדעת הראשון, וכתב עליהן שמות השבטים והמזלות והחדשים ואמר להן, גוזרני עליכם שתשתחוּ ללוי שהוא לבוש אורים ותומים, [ולא] עמדו, ליהודה שהוא מלך, ולא עמדו, וכשהזכיר להן יוסף, עמדו וכרעו כולם ליוסף. ועדיין לא נתברר כל עיקר שהוא חי, אלא מן המשמרות, אלישב הכהן, אלקנה, שקנהו פוטיפר, ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר. (ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח וגו'). בת שלוש שנים (ושלושה ימים) היתה רבקה כשיצאת מבית אביה, שכן דרכן של מלכים, כשתוליד להן בת, מנהגן לשמוע לאחר ג' ימים, ולפי שלא שמעה לאביה, ולכך נעשה לה נס שלא תטמא, שכך היה מנהגן של ארמיים לשכב עם בנותיהם בתולות, ואחר כך משיאין אותן, (על שם דכתיב: ואיש לא ידעה,

ואין איש אלא אביה). בת שש שנים היתה דינה כשהולידה את אסנת משכם, מנין שש שנים של שכר הצאן שעבד יעקב אבינו ללבן, והן סוף עשרים שנה שמת, שנאמר זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאניך, מכאן ואילך הוסיף המבין דעת, וירד מיכאל והוליכה לבית פוטיפר.

מסכת שמחות

פרק א

א. הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר, זוקק ליבום ופוטר מן היבום, ומאכיל תרומה ופוסל מן התרומה, ונוחל ומנחיל, פירש ממנו אבר - כאבר מן החי, בשר - כבשר מן החי, וזורקין על ידו דם חטאתו ודם אשמו, עד שעה שימות.

ב. אין קושרין את לחייו, ואין פוקקין את נקביו, ואין נותנין עליו כלי של מתכות ולא כל דבר שהוא מיקר על טיבורו, עד שעה שימות.

ג. אין מזיזין אותו, ואין מדיחין אותו, ואין מטילין אותו לא על גבי החול ולא על גבי המלח, עד שעה שימות.

ד. אין מעצמין את עיניו, הנוגע בו ומזיזו הרי הוא שופך דמים, רבי מאיר היה מושלו לנר שהוא מטפטף, כיון שנגע בו אדם מיד כיבהו, כך כל המעצם את עיני הגוסס, מעלין עליו כאילו הוא שומט את נשמתו.

ה. אין קורעין, ואין חולצין, ואין מספידין, ואין מכניסין עמו ארון בבית עד שעה שימות.

ו. אין משמעין עליו, ואין משננין עליו את מעשיו, רבי יהודה אומר: אם היה חכם משננין את מעשיו.

ז. אין שואלין שלום זה את זה בעיר, במה דברים אמורים? בכפר קטן, אבל בעיר גדולה מותר.

ח. מחותך, מסורס, נפלים ובן שמנה חי, ובן תשעה מת, אין מתעסקין בו לכל דבר.

ט. הגוי והעבד אין מתעסקין עמו לכל דבר, אבל קורין עליו הוי ארי, הוי גיבור, רבי יהודה אומר: הוי עד נאמן, אוכל מעמלו, אמרו לו: אם כן מה הנחת לכשרין, אמר להם: אם היה כשר מפני מה אין אומרים עליו? - שאין מקבלין תנחומין על העבדים.

י. ומעשה כשמתה שפחתו של רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לנחמו, נכנס מפניהם לחצר, נכנסו אחריו, לבית נכנסו אחריו, אמר להם: כמדומה הייתי שאתם ניכין בפושרין, ואין אתם ניכין

בחמי חמין, לא כך שניתי לכם שאין מקבלין תנחומין על העבדים, מפני שהעבדים נחשבין כבהמה. וכשמת טבי עבדו של רבן גמליאל קיבל עליו תנחומין, אמרו לו תלמידיו: והלא שניתה לנו שאין מקבלין תנחומין על העבדים, אמר להם: אין טבי עבדי כשאר עבדים, שכשר היה. אף הוא הניחו להניח תפילין, אמרו לו: לא כך לימדתנו שעבדים פטורין מתפילין, אמר להם: אין טבי עבדי כשאר עבדים, כי כשר הוא.

יא. אין קורין לעבדים ולשפחות אבא פלוני ואימא פלונית, ושל בית רבן גמליאל היו קורין לטבי אבא, ואימא לטביתא.

יב. אין קורין לאבות אבינו אלא לשלושה האבות, ולא לאימהות אמנו אלא לארבע האמהות.

פרק ב

א. המאבד את עצמו לדעת, אין מתעסקין עמו בכל דבר. רבי ישמעאל אומר: קורין עליו הוי נטלה הוי נטלה. אמר לו רבי עקיבא: הנח לו בסתמו, אל תברכהו ואל תקללהו. אין קורעין ואין חולצין ואין מספידין עליו, אבל עומדין עליו בשורה, ואומרין עליו ברכת אבליים, מפני שהוא כבוד לחיים, כללו של דבר: כל שהוא לכבוד החיים הרבים מתעסקין בו, וכל שאינו לכבוד החיים אין הרבים מתעסקין בו.

ב. איזהו מאבד את עצמו בדעת, לא שעלה לראש האילן ונפל ומת, ולא לראש הגג ונפל ומת, אלא זה שאמר הריני עולה לראש האילן או לראש הגג ואפיל עצמי ואמות, וראוהו שעלה לראש האילן ונפל ומת, הרי זה בחזקת המאבד את עצמו בדעת, וכל המאבד את עצמו לדעת אין מתעסקין בו בכל דבר.

ג. מצאוהו חנוק ותלוי באילן, הרוג ומושלך על גבי הסייף, הרי הוא בחזקת מאבד עצמו שלא לדעת, וכל המאבד עצמו שלא לדעת אין מונעין הימנו כל דבר.

ד. ומעשה בבנו של גורגיוס שברח מבית הספר, והראה לו אביו באזנו, ונתיירא מאביו, והלך ואיבד עצמו בבור, ושאלו לרבי טרפון ואמר אין מונעין הימנו כל דבר.

ה. ושוב מעשה בתינוק אחד מבני ברק ששיבר צלוחית בשבת, והראה לו אביו באזנו, ונתיירא ממנו, והלך ואיבד עצמו בבור, ובאו ושאלו לרבי עקיבא, ואמר אין מונעין הימנו כל דבר. ומיכן אמרו חכמים: אל יראה אדם לתינוק באזנו אלא מלקהו מיד, או שותק ולא אומר כלום. רבי שמעון בן אלעזר אומר: יצר תינוק ואשה, תהא שמאל דוחה וימין מקרבת.

ו. הרוגי בית דין אין מתעסקין בהן בכל דבר, אחיהם וקרוביהן באין ושואלין את שלום העדים ואת שלום הדיינים, כלומר שאין בלבנו עליכם, שדין אמת דנתם, ולא היו מתאבלים אלא אוננים, שאין אנינות אלא בלב. ואין מברין עליהן, שנאמר: לא תאכלו על הדם. ורבי נתן אומר: אין בין שתיקה לבכיה כלום.

ז. בית דין שהרג לא היה טועם כל אותו היום, ואין מניחין אותן לדבר עם אחיהם ועם קרוביהם, בשביל שלא להשהות, ומשקין אותו יין כדי שלא יצטער, ומלמדין אותו להתוודות, שכל המתוודה יש לו חלק לעולם הבא, שכן מצינו בעין שאמר לו יהושע: בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל, ותן לו תודה, והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני, ויען עין את יהושע ויאמר: אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי, ומה תלמוד לומר וכזאת וכזאת עשיתי? מלמד שמעל בחרם שתי פעמים. אנכי חטאתי, אנכי ולא ביתי, חטאתי ולא בניי, מלמד שהתוודה באמונה, ומניין שכיפר לו וידויו? שנאמר: ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה, היום הזה אתה עכור, ואי אתה עכור לעולם הבא. ואומר: ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה, וכי אין אנו יודעין שכולם חמשה, אלא מלמד שאף עין בן זרח עמהן לעולם הבא.

ח. כל הפורש מדרכי ציבור אין מתעסקין עמו לכל דבר. אחיהם וקרוביהם לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמחין שאבדו שונאיו של מקום, שנאמר: הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי.

ט. הרוגי מלכות אין מונעין מהן כל דבר, מאימתי מתחילין למנות להן? משעה שנתיאשו מלשאול, אבל לא מלגנוב.

כל הגונב הרי זה שופך דמים, ולא כשופך דמים בלבד, אלא כעובד עבודה זרה ומגלה עריות ומחלל שבתות. כיוצא בו הגונב את המכס הרי זה שופך דמים, ולא כשופך דמים בלבד, אלא כעובד עבודה זרה ומגלה עריות ומחלל שבתות. כיוצא בו הגונב את החרם הרי זה שופך דמים, ולא כשופך דמים בלבד, אלא כעובד עבודה זרה ומגלה עריות ומחלל שבתות.

[הסבר: התיאור כאן הוא של מערכת המשפט הרומית, שההוצאה להורג היא בצליבה, והאדם, לאחר שמת, נשאר על הצלב זמן ארוך. השאלה היא מתי מתחיל האבל, שהרי לפני הקבורה אין אבל. והתשובה: כאשר התיאשו מלקבל רשות לקבור אותו. אם עדיין מתכננים לגנוב את הגופה ולקברה, אין זה נחשב, ויש להתחיל לשבת שבעה על המת. הקטע השני, האוסר גניבה וגניבת מכס, הוא עניין לעצמו. כך כותב הפירוש "נחלת יעקב" על מסכתות קטנות שבש"ס וילנה]

י. מי שנפל לים, או ששטפו נהר, או שאכלתו חיה רעה, אין מונעין הימנו כל דבר [אין נמנעים מלהספידו]. מאימתי מתחילין למנות, משעה שנתיאשו לבקש. מצאוהו איברים איברים אין מונין עד שימצאו ראשו ורובו, רבי יהודה אומר: השדרה והגולגולת הרי הן רובו.

יא. מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר, אשתו צלובה עמו בעיר, אביו ואמו צלובין עמו בעיר, לא ישרה באותה העיר אלא אם כן היתה עיר גדולה כאנטוכיא, לא ישרה בצד זה אבל ישרה בצד אחר. עד מתי הוא אסור? עד שיכלה הבשר ואין הצורה ניכרת בעצמות. [לא ישרה – לא יהיה בעיר, כדי שלא יאמרו 'הצלוב הוא אחיו של פלוני – ויבוא לבזיון].

יב. בית שמאי אומרים: המגרש את אשתו לא ישרה עמה לא במבוי ולא בחצר, ואם היה של שניהן, מפנין זה מפני זה, מפנין אשה מפני האיש; במה דברים אמורים? בזמן שנישאו, ובכהונה אף על פי שלא נישאו; במה דברים אמורים? מן הנישואין. אבל מן הארוסין, וכן החולץ ליבמתו, לא יפנה מפני שאין לבו גס בה.

פרק ג

א. בן יומו שמת הרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם, ולא בן יומו חי בלבד אלא אפילו יצא ראשו ורובו בחיים, אלא שדברו חכמים בהווה. [כחתן שלם – כאדם שלם יש להתאבל עליו].

ב. היוצא בחיק נקבר באשה אחת ובשני אנשים. אבא שאול אומר באיש אחד ובשתי נשים, אמרו לו: אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים, ואין איש אחד מתייחד עם שתי נשים. ואין עומדין עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים, עד שיהא בן שלושים יום. בן שלושים יום יוצא באנשים ובנשים, בגלוסקמא ובאגפיים, עד שיהא בן שנים עשר חדש. בן שנים עשר חדש יוצא באנשים ובנשים ובגלוסקמא ובכתף, עד בן שלוש שנים, רבי יהודה אומר: אם רצה אביו לכבדו, מוציאין לו ארון לבית הקברות עד בן שלוש שנים. [יוצא בחיק – מובל לקבורה שלא בארון]

ג. בן שלוש שנים יוצא במטה, רבי עקיבא אומר: הוא בן שלוש ואיבריו כבן שנים (יוצא במטה); הוא בן שנים ואיבריו כבן שלוש – יוצא במטה. שמעון בן עזריה אומר: כל היוצא במטה מקלסין לפניו. רבי מאיר אומר, משום רבי אלעזר בן עזריה: כל שהרבים מכירין אותו מתעסקין עמו, וכל שאין הרבים מכירין אותו אין הרבים מתעסקין עמו,

רבי יהודה אומר, משום רבי אלעזר בן עזריה: אף שכניו לענין הספד.

ד. מספידין לעניים בן שלוש, ולעשירים בן ארבע, רבי עקיבא אומר: לעניים בן שש, ולעשירים בן שבע. בני עשירים כבני חכמים, בני חכמים כבני מלכים, ומתעסקין עמהן. **[עניים מצטערים יותר על מות בניהם, לכן מספידים אותם בגיל צעיר יותר]**

ה. התינוק היודע לישא וליתן יוצא במעשי עצמו, אין לו מעשים - יוצא במעשי אבותיו, ואם אין לאבותיו מעשים, יוצא במעשי קרוביו. הכלה יוצאה בין בכבוד בית אביה בין בכבוד בית חמיה, מפני שעולה עמו ואינה יורדת. ולא מוסיפין בתחילה, אבל מוסיפין על העיקר. **[מותר להפריז בהספד, אבל לא מפריזים בתחילת ההספד, אלא כתוספת על עיקר ההספד].**

ו. רבי יהודה אומר: בירושלים היו אומרים: עשה לפני מיטתך, וביהודה היו אומרים: עשה לאחר מיטתך, אלא שבירושלים לא היו אומרים לפני מיטתו של מת אלא דבריו של מת, וביהודה היו אומרים: דברים שיש בו ודברים שאין בו, המהלכין אחרי המטה לא היו עונים אחריהם אלא דברים שיש בו. **[בירושלים, שלא היו מפריזים בשבחו של המת בתחילת ההספד, אמרו לבני אדם עשה – התנהג כך – שיוכלו לספר בשבחך בתחילת ההספד, כי בירושלים התחילו הספד רק בדברי אמת].**

ז. מבן עשרים ועד בן שלושים יוצא כחתן, מבן שלושים ועד בן ארבעים יוצא כאח, מבן ארבעים עד בן חמשים יוצא כאב. רבי שמעון אומר: מבן שלושים ועד בן ארבעים אם יש לו בנים או לבן גילו בנים יוצא כאב, ואם לאו יוצא כאח.

ח. מת פחות מחמשים מת בהכרת, מת לחמשים ושנים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי, מת לששים שנה, זו היא מיתה האמורה בתורה, שנאמר: תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו. מת לשבעים שנה זו היא מיתה של חיבה, שנאמר: ימי שנותינו בהם שבעים שנה. מת לשמונים שנה זו היא מיתה של גבורה, שנאמר: ואם בגבורות שמונים שנה, וכן ברזילי אמר לדוד: בן שמונים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע, יתר מיכן - חיים של צער.

ט. המת ליום אחד מיתה של זעף, לשנים מיתה של בהלה, לשלושה מיתה של מגפה, לארבעה או לחמשה מיתה דחופה, לששה זו היא מיתה האמורה בתורה, לשבעה מיתה של חיבה, יתר מכאן מת ביסורין.

י. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר: זקן שאכל את החלב או שחלל את השבת, מת בהכרת, וכי מה מודיענו שמיתתו בהכרת? אלא, שמת בשלושה מת בהכרת, לארבעה וחמשה מיתה חטופה, המת לששה מיתה האמורה בתורה, לשבעה מיתה של חיבה, יתר מכאן מת ביסורין.

יא. אמר רבי יהודה: חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים בעשרה ועשרים יום לפני מיתתן, כדי למרק את הכל שיבואו זכאין לעתיד לבוא, שנאמר: מצרף לכסף וכוור לזהב ובוחן לבות ה'.

פרק ד

על כל האמור בתורה כהן מטמא, ישראל מתאבל; כהן מטמא על אביו ועל אמו, על בנו ועל בתו, על אחיו ועל אחותו ועל אשתו. רבי עקיבא אומר: שניים להם - מתאבל ואונן ולא מטמא. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אבי אביו ובני בניו, וחכמים אומרים: כל מי שמתאבל עליו מתאבלין עמו, וכל מי שאין מתאבל עליו אין מתאבלין עמו.

ב. ספק שהוא אחיו ספק שאינו אחיו, ספק שהוא בנו ספק שאינו בנו, מתאבל ואונן ולא מטמא.

ג. אשתו ארוסה לא מתאבל ולא אונן ולא מטמא לה, גרושה אף על פי שיש לו בנים הימנה לא מתאבל ולא אונן ולא מטמא.

ד. אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, מתאבל ואונן ולא מטמא. איזוהי אנינה מיום מיתה ועד יום קבורה כדברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: אין לך אסור באנינה אלא יום אחד בלבד.

ה. אחותו ארוסה, רבי מאיר אומר: יטמא, רבי יהודה ורבי שמעון אומרים: לא יטמא. מוכת עץ - רבי מאיר אומר: יטמא, רבי יהודה ורבי שמעון אומרים: לא יטמא. באנוסה ומפותה הכל מודים שלא יטמא. בבוגרת הכל מודים שיטמא. כללו של דבר: כל שהיא כשרה לכהן גדול מטמא לה, וכל שאינה כשרה לכהן גדול לא יטמא לה.

ו. על כל אלה שאמרו כהן מטמא, אין רשות אלא חובה, רבי שמעון אומר: רשות, רבי יהודה אומר: חובה.

מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב פסחים, ולא רצה לטמא לה, ודחפוהו חכמים וטימאו אותו בעל כרחו, ואמרו לו חכמים: אין רשות אלא חובה.

ז. עד מתי מטמא להם, רבי מאיר אומר: כל אותו היום, רבי שמעון אומר: עד שלושה ימים, רבי יהודה אומר משום רבי טרפון: עד שיסתום הגולל. ומעשה שמת שמעון בן יהוצדק בלוד, ובא יוחנן אחיו מן הגליל לטמא לו מאחר שנסתם הגולל, ובאו ושאלו לחכמים, ואמרו: אל יטמא, אלא פתחו לו את הקבר ויראה.

מעשה בתינוק אחד שכתב נכסיו לאחרים, והניח בני משפחתו, ובאו בני משפחתו ומעוררין ואומרים יבדק, ובאו ושאלו לחכמים ואמרו: אל יבדק, אחר שנסתם הגולל אין מזיזין את המת ממקומו.

דבר אחר: כיון שמת - השער נשתנה.

ח. כהן הדיוט שהוא מטמא לקרוביו, אל יטמא לאחרים אפילו בו ביום, במה דברים אמורים? שיש שם נושאי המטה וקובריה, אבל אין שם נושאי המטה וקובריה, הרי זה יטמא. נטמא ובאו כדי נושאי המטה וקובריה, פורש למקום טהרה.

ט. היו שם שני דרכים, אחת קרובה וטמאה ואחת רחוקה וטהורה, אם היה העם הולך לו ברחוקה ילך לו עמהן, ואם לאו הולך לו בקרובה מפני כבוד העם.

י. היה עומד וקובר את מתו, עד שהוא עומד בתוך הקבר מקבל מאחרים וקובר, פירש הרי זה לא יטמא. נטמא בו ביום, רבי טרפון אומר: חייב, ורבי עקיבא אומר: פטור. נטמא לאחר אותו יום, הכל מודים שהוא חייב, מפני שהוא סותר יום אחד.

יא. מטמא כהן על הקרובים ואפילו הם פסולים; בנו ובתו נתינין או ממזרין, אחיו ואחותו נתינין או ממזרין, הרי זה יטמא, חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית, וממי שיש לו ממקום אחר.

יב. כהן גדול שהוא מטמא למתים, או שפירע או שפירם, הרי זה לוקה ארבעים; כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה - סופג את הארבעים, ושאין הנזיר מגלח עליה - אין סופג את הארבעים.

יג. כהן הדיוט שהוא מטמא או שנכנס לבית הקברות, הרי זה סופג ארבעים. נכנס למדור גוים או לארץ העמים ולבית הפרס, או שיצא חוץ לארץ ישראל - מלקין אותו מכת מרדות. נכנס לשדה שאבד קבר בתוכה, פטור עד שיהלך את כולה.

יד. מטמא כהן ויוצא לחוץ לארץ לדיני ממונות ולדיני נפשות, לקידוש החודש ולעיבור השנה, ולהציל שדהו מן הגוי, אפילו ליטול, יוצא ועורר עליה.

[נוסח אחר: ולהציל שדהו מן הגוי - יוצא ועורר עליה].

ללמוד תורה ולישא אשה: רבי יהודה אומר: אם אין לו מאין ללמוד יטמא, ואם לאו אל יטמא, רבי יוסי אומר: אף על פי שיש לו מאין ללמוד, יטמא, שלא מכל אדם זוכה ללמוד, ומעשה ביוסף הבבלי שנטמא ויצא חוץ לארץ ללמוד אצל רבי יוסי בציידן.

טו. מטמא כהן על עצם כשעורה מאביו, אבל לא יטמא על אבר מן החי אפילו מאביו. מעשה ביוסף בן פיסקן שעלתה נומי ברגלו ונכנס הרופא לחתכה, אמר לו: כשתניח כחוט השערה הודיעני, חתכה והניח בה כחוט השערה והודיעו, וקרא לנחוניא בנו ואמר לו: נחוניא בני, עד כאן היית חייב ליטפל בי, מכאן ואילך אי אתה חייב ליטפל בי, שאמרו חכמים: אין אדם מטמא על אבר מן החי אפילו מאביו. וכשבא דבר לפני חכמים אמרו: על זה נאמר: נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי, ואומר: יש צדיק אבד בצדקו – הצדיק אובד, וצדקו עמו.

טז. מצא מת מצוה הרי זה מטפל בו וקוברו. איזהו מת מצוה? כל שהוא צווח ואין בני העיר שומעין קולו, אבל היה צווח ובני העיר שומעין קולו, אין זה מת מצוה. רבי אומר: לעולם הוא מת מצוה עד שיהא שם כדי נושאי המטה וקובריה, אבל אם יש שם כדי נושאי המטה וקובריה אין זה מת מצוה.

יז. כהן גדול ונזיר, רבי אליעזר אומר: יטמא כהן גדול ולא יטמא נזיר, שזה מביא קרבן על טומאתו וזה אין מביא קרבן על טומאתו. וחכמים אומרים: יטמא נזיר ויביא מאה קרבנות ואל יטמא כהן גדול, שזה קדושתו מרחם אמו וזה אין קדושתו מרחם אמו, זה קדושתו קדושת חיוו וזה קדושתו קדושת שעה.

הכל מודים בכהן ובמרובה בגדים, יטמא מרובה בגדים. מרובה בגדים והממונה, יטמא הממונה. ממונה ומי שעבר, יטמא מי שעבר. מי שעבר ומשוח מלחמה, יטמא משוח מלחמה. משוח מלחמה וכהן הדיוט, יטמא כהן הדיוט. כהן הדיוט ולוי, יטמא לוי. לוי וישראל, יטמא ישראל.

ואם שניהן שוין, מטמא הזריז שבהן. ואם היו שניהן זריזין, מטמא איזה מהן שירצה.

יח. מצאוהו בין שדה בור לשדה ניר, קוברו בשדה בור. בין שדה ניר לשדה זרע, קוברו בשדה ניר. בין שדה זרע לשדה אילן, קוברו בשדה זרע. בין שדה אילן לשדה כרם, קוברו בשדה אילן.

ואם היו שתיהן שוות, קוברו בקרובה שבהן, ואם היו שתיהן קרובות, קוברו באיזה מהן שירצה.

יט. אמר רבי עקיבא: זו היתה תחילת תשמישי לפני חכמים, השכמתי ומצאתי הרוג אחד, והייתי מטפל בו בשלושה תחומי שבת, עד שהבאתיו למקום קבורה וקברתי. וכשבאתי והשערתי דברים לפני חכמים, אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעליך עליך כאילו היית שופך דמים. ודנתי קל וחומר בעצמי, ומה אם עכשיו שנתכוונתי לזכות, חטאתי, אילו נתכוונתי למעט, על אחת כמה וכמה. וכשהיו אומרים דבר זה לפני רבי עקיבא היה אומר: זו היתה תחילת זכותי.

פרק ה

א. אבל, כל שבעת הימים אסור לעשות מלאכה, הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו. וכשם שהוא אסור לעשות, כך אחרים אסורים לעשות לו.

ב. עושין לו מלאכה שהיא אובדת. כונסין לו את גורנו, ובוטטין לו את גיתו, וגפין לו את חביותיו.

ג. זיתיו הפוכין, רבי יהודה אומר: טוען קורה הראשונה ולאחר האבילות יגמור, אמר לו רבי יוסי: והרי הן אובדין! אלא יגמור.

ד. כדיו לגוף, רבי יהודה אומר: עושה לו לימודין ולאחר האבילות יגמור, אמר לו רבי יוסי: והלא הן אובדין, אלא יגמור.

[כדו לגוף – הרוצה לשים מגופה על חביות ולסגור אותן]

ה. פשתנו להעלות מן המשרה, או צמרו להעלות מן היורה, אם יש שם אחרים מסלקין עמו, ואם לאו מסלקן בצינעה.

ו. מרביעין שדה לבן שלו לזרעה. זורעין לו פשתנו ברביעה, רבי אליעזר אומר: לא זרעה פשתנו יזרענה מין אחר, לא זרעה בשבת זו יזרענה בשבת אחרת.

ז. היה נחתום בעיר ואין שם אלא הוא, חנוני בעיר ואין שם אלא הוא, עושה בצנעה מפני כבוד העם. רבי שמעון בן יוחי אומר: הרי שהיה בלן או ספר לעיר והגיע זמן הרגל, עושה בצנעה מפני כבוד העם.

ח. היה יושב ומספר, באו ואמרו לו מת אביך, הרי זה יגמור, אחד המספר ואחד המסתפר.

ט. הפועלים שקבלו מלאכה לעשות לאבל, בתוך ביתו אסור, בתוך בתייהם מותר, רבי שמעון בן יוחי אומר: שכיר יום בין כך ובין כך אסור, שכיר הקיבולת [קבלן] - בביתו אסור, בבתייהם מותר, במחובר לקרקע בין כך ובין כך אסור, בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר.

י. אבל שתכפוהו אבליו הרי זה מיקל בסכין ובמספורת, אבל לא במספרים, ואם היו בגדיו צואין מדיחין בצונן, אבל לא במי רגלים.

יא. מנודה שהכביד שערותיו הרי זה מיקל בסכין ובמספורת, אבל לא במספרים, ואם היו בגדיו צואין, מדיחין בצונן, אבל לא במי רגלים.

יב. אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך, מותרין בנעילת הסנדל, וכיון שהגיעו לעיר יחלוצו; וכן בתשעה באב, וכן בתענית ציבור.

יג. מנודה שמת, הרי זה טעון סקילה, לא שיעמידו עליו גל אבנים גדול כשל עכן, אלא שליח בית דין נוטל את האבן ונותנה על ארונו כדי לקיים בו מצות סקילה.

יד. מנודה לא קורא ולא קורין עמו, לא שונה ולא שוין עמו, אבל קורא הוא ושונה לעצמו בשביל שלא ישכח תלמודו. שוכרין אותו ונשכרין לו, לא בשביל הנאת עצמו, אלא כדי שלא ינעל הדלת לפניו.

טו. מנודה לבני עירו אינו מנודה לעיר אחרת, לבני עיר אחרת אינו מנודה לתלמידים, לתלמידים אינו מנודה לחכמים, לחכמים אינו מנודה לנשיא, מנודה לנשיא מנודה לכל העם.

טז. מת אחד מן המנדין, אם נתן רשות לחברים מתירין לו, ואם לאו אין מתירין לו.

יז. אין נדוי פחות משלושים יום, ואין נזיפה פחות משבעה ימים.

יח. רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שפשטו בו בית דין יד, אף על פי שחזרו וקרבו אותו, אינו יוצא בשלום מן העולם.

פרק ו

א. אבל אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ואסור לשנות במשנה ובתלמוד בהלכות ובאגדות, ואסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, וחייב בכיסוי הראש ובכפיית המטה. מעשה שמתה אשתו של רבן גמליאל ורחץ לילה הראשון שמתה, אמרו לו תלמידיו: לא כך לימדתנו שאבל אסור לרחוץ לילה הראשון? אמר להם: איני כשאר בני אדם, איסתניס אני.

ב. שאלו בשלומי, אומר להן: אבל אני. ביום הראשון וביום השני אומר להן: אבל אני, בשלישי משיבין בשפה רפה. והוא אינו שואל.

ג. ביום הראשון אינו נותן תפילין, בשני נותן תפילין, בשלישי באו אחרים לנחמו חולצין כדברי רבי אליעזר, רבי יהושע אומר: ביום הראשון וביום השני אינו נותן תפילין, ביום השלישי נותן תפילין, באו אחרים לנחמו הרי זה חולצין כל שבעה.

ד. מת באותה העיר, ביום הראשון וביום השני אינו יוצא עמה, בשלישי יוצא ועומד בשורה להתנחם, אבל לא לנחם אחרים. במה דברים אמורים? בזמן שיש שם כדי נושאי המטה וקובריה, אבל אין שם כדי נושאי המטה וקובריה יוצא עמהן אפילו ביום הראשון.

ה. בא אצל קרוביו ממקום אחר, בשני ובשלישי משלים עמהן, ברביעי ובחמישי מונה לעצמו, רבי שמעון בן אלעזר אומר: מצאן שיושבין, אפילו ביום שביעי מונה עמהן, לא מצאן שיושבין, אפילו בשני מונה לעצמו.

ו. ביום הראשון וביום השני אינו עושה מלאכה, אפילו נוטל מן התמחוי, בשלישי עושה בצנעה.

ז. ביום הראשון וביום השני אינו עושה בשדה שהיא סמוכה לעיר, ולא בשדה שהיא סמוכה לדרך, אבל עושה הוא בתוך גינתו בצנעה. וכן האשה לא תעשה לא בראש הגג ולא בתוך החצר, אבל עושה היא בתוך ביתה בצנעה, ובלבד שלא תראה לחברותיה.

ח. שלושה ימים לכלב שאכל כזית בשר מן המת, ונכנס לבית, שלושה ימים טהור, פחות מיכן טמא.

ט. שלושה ימים לזרע מחמשת המינין, לפני הפסח אסור, לאחר הפסח מותר.

י. אין יוצאין לשיירא קודם לשבת פחות משלושה ימים, ואין יוצאין למלחמת הרשות קודם לשבת פחות משלושה ימים, ואין מפליגין בספינה קודם לשבת פחות משלושה ימים.

יא. ביום הראשון וביום השני אין נכנס להר הבית, ובשלישי, נכנס ומקיף דרך שמאל.

ואלו הן שמקיפין דרך שמאל: אבל, ומנודה, ומי שיש לו חולה, ומי שאבדה לו אבדה.

- מה לך מקיף לשמאל, - שאני אבל.

אומרים לו: השוכן בבית הזה ינחמך;

- שאני מנודה,

אומרים לו: השוכן בבית הזה יתן בלבבם ויקרבוך. דברי רבי מאיר, אמר לו רבי יוסי: עשיתם כאילו עברו עליו את הדין, אלא: השוכן בבית הזה יתן בלבבך ותשמע לדברי חבריך ויקרבוך; מי שיש לו חולה, אומרים לו: השוכן בבית הזה ירחם עליו. ואם היה בן קיימא, ירחם עליו מיד. ומעשה באשה אחת שחלתה בתה ועלתה והקיפה, ולא זזה משם עד שבאו ואמרו לה נתרפאתה;

ומי שאבדה לו אבדה, אומרים לו: השוכן בבית הזה יתן בלבב מי שמצאה ויחזירה לך מיד. ומעשה באלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון שאבד לו ספר תורה לקוח במאה מנה, ועלה והקיף ולא זז משם עד שבאו ואמרו לו: נמצא רבי הספר תורה.

יב. שמתחילה לא בנה שלמה הבית אלא על תנאי, שכל מי שיש לו צרה יבוא ויתפלל עליה: רעב כי יהיה בארץ, דבר כי יהיה, שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה, כי יצר לו אויבו בארץ שעריו, כל נגע כל מחלה, כל תפלה כל תחינה אשר תהיה לכל האדם; אין לי אלא ליחיד, לצבור מניין? תלמוד לומר: לכל עמך ישראל; אין לי אלא לישראל, לנכרי מניין? תלמוד לומר: וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא; מבקש בנים, או אפילו נכסים, מניין? תלמוד לומר: כל תפלה כל תחינה. יכול אפילו מבקש בנים ולא טוב לו, נכסים ולא טוב לו? תלמוד לומר: אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם, מה שטוב לו תן לו; ומניין שלא יחזיקו במרדן? תלמוד לומר: אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה.

פרק ז

א. השבת עולה לאבל מן המנין ואינה מפסקת, הרגלים מפסיקין ואינן עולין.

רבי אלעזר אומר: משחרב בית המקדש עצרת כשבת.

רבן גמליאל אומר: ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים.

וחכמים אומרים: לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרגלים, ראש השנה ויום הכיפורים כשבת.

ב. מי שמת לו מת יום אחד קודם הרגל, הרי זה מפסיק כל הרגל, ומונה ששה לאחר הרגל; שני ימים קודם הרגל, הרי זה מפסיק כל הרגל, ומונה חמשה לאחר הרגל; שלושה ימים קודם הרגל, אינו בכפיית המטה לאחר הרגל.

רבי אליעזר אומר: אפילו שעה אחת, רבן גמליאל אומר: בית שמאי אומרים: שלושה ימים, ובית הלל אומרים: אפילו שעה אחת.

ג. אבא שאול אומר: הקובר את מתו שלושה ימים קודם הרגל, בטלה הימנו גזירת שבעה, שמונה ימים קודם הרגל בטלה הימנו גזירת שלושים, והלכה כדבריו.

ד. שמונה ימים קודם לרגל, אם רצה לספר ולכבס בערב הרגל הרשות בידו. לא סיפר ולא כיבס בערב הרגל, לא יספר ולא יכבס עד שישלימו לו שלושים יום.

ה. שני ימים בתוך הרגל, הרי זה מפסיק את כל הרגל, ומונה שבעה לאחר הרגל, ואין הרבים מתעסקין בו כלום לאחר הרגל. שבעה ימים בתוך הרגל, הרי זה אינו מפסיק את כל הרגל, ומונה שבעה לאחר הרגל, והרבים מתעסקין בו חמשה ימים לאחר הרגל.

ו. ימים שהוא מונה לאחר הרגל, לא עבדיו ולא בהמתו בטלין עמו, אלא הוא וקרוביו נוהגין באיבול.

ז. הרגל עולה לאבל למנין שלושים, ואין עולה לו למנין שבעה. אבל במועד כאילו אינו אבל, אבל נוהג בצנעה. כללו של דבר: כל שעסקיו עם הרבים, הרגל עולה לו למנין, וכל שאין עסקיו עם הרבים, אין הרגל עולה לו למנין.

ח. שלושים יום לאיבול, שלושים יום לגיהוץ, שלושים יום לתספורת, שלושים יום לגיבוי, שלושים יום ליפת תואר, שלושים יום לאירוסין, שלושים יום לנישואין, שלושים יום לבתולים, שלושים יום לאלמנה, שלושים יום ליבמה, המדיר את אשתו שלושים יום, סתם נזירות שלושים יום.

ט. לאיבול כיצד? שנאמר: ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלושים יום.

י. לגיהוץ כיצד? אסור ללבוש כלים מגוהצין. ואלו הן כלים מגוהצין, כלים היוצאים מתחת המכבש כדברי רבי, וחכמים אומרים: צבועים אבל לא לבנים, ורבי מאיר אומר: לבנים אבל לא

צבועים, חדשים אבל לא שחקים. ומותר בפונדא, ובפסיקא, ובאמפיליא, ובכובע של ראש. ומותר להוליך כלים לגהץ בתוך שלושים יום.

יב. לתספורת כיצד? אסור בנטילת שער. אחד ראשו ואחד שפמו ואחד זקנו ואחד כל שער שבו; כשם שאסור בנטילת שער כל שבעה, כך אסור בנטילת שער בתוך שלושים לאחר שבעה. וכשם שהוא אסור בנטילת שערך, כך אסור בנטילת צפרנים. האשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה.

יג. לגיבוי כיצד? המלוא לחברו סתם אסור לגבות הימנו עד שישלימו לו שלושים יום.

יד. לפת תואר כיצד? שנאמר: וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה, מגלחת את ראשה ומעברת את צפרניה, דברי רבי אליעזר, רבי עקיבא אומר: מגלחת את ראשה ומגדלת את צפרניה, רבי אליעזר אומר: נאמר מעשה בראש ונאמר מעשה בצפרנים, מה מעשה האמור בראש נטילת שער, אף מעשה האמור בצפרנים נטילת צפרנים, רבי עקיבא אומר: נאמר מעשה בראש ונאמר מעשה בצפרנים, מה מעשה האמור בראש ניוול, אף מעשה האמור בצפרנים ניוול.

וראייה לדברי רבי אליעזר ממפיבושת בן שאול, שנאמר: ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו, וראייה לדברי רבי עקיבא, עד די שעריה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין;

והסירה את שמלת שביה מעליה, היו עליה בגדים נאים, מלביש לה בגדים שחורין, היו עליה שירים ונזמים וטבעות, מעבירן הימנה כדי לנוולה; וישבה בביתך, כדי שתהא יושבת בתוך ביתו, ונכנס ויוצא ורואה אותה בניוולה; ובכתה את אביה ואת אמה, אביה ואמה ודאי, דברי רבי אליעזר, ורבי עקיבא אומר: אין אביה ואמא אלא עבודה זרה, וכן הוא אומר: לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו; ירח ימים, רבי אליעזר אומר: זאת ירח, ושאר כל הנשים שלושה חדשים. ורבי עקיבא אומר: **ירח** הרי זה שלושים יום, **ימים** הרי זה שני חדשים, **ואחר כן** לרבות את השלישי.

במה דברים אמורים? בזמן שאינה רוצה להתגייר, אבל אם רוצה להתגייר מטבילה ומשחררה ומותר בה מיד, רבי שמעון בן אלעזר אומר: מטבילה לשם שפחה ומשחררה ומותר בה מיד. וכל כך למה? כדי שלא יתערב זרע קודש בעמי הארצות, ומוטב שיאכלו בני ישראל בשר מתות שחוטות, ולא בשר נבילות בודאי.

יד. לאירוסין כיצד? אסור לעשות סעודת אירוסין בתוך שלושים יום של איבול.

טו. לנישואין כיצד? אסור לעשות סעודת נישואין בתוך שלושים יום, אבל אם טבח טבחו ומת אביו או חמיו הרי זה כונס ובוועל בעילת מצוה, ופורש לאחר שבעת ימים. במה דברים אמורים? בזמן שמת אביו או חמיו, אבל אם מתה אשתו, אסור לו לישא אשה אחרת עד שישלימו לו שלוש רגלים, ורבי יהודה אומר: שתי רגלים, וכונס בשלישית. במה דברים אמורים? בזמן שיש לו בנים, אבל אין לו בנים או שהיו לו בנים קטנים, מותר לישא אשה אחרת לאחר שלושים יום. ומעשה שמתה אשתו של רבי טרפון, ואמר לאחות אשתו בתוך האבל כינסי וגידלי את בני אחותיך, ואף על פי כן לא בא עליה אלא לאחר שלושים יום.

טז. לבתולים כיצד? בתוך שלושים יום יכול לטעון טענת בתולים, לאחר שלושים יום אינו יכול לטעון טענת בתולים.

יז. לאלמנה כיצד? הוא תובעה והיא מעכבתו, היא תובעתו והוא מעכבה, נותנין לה שלושים יום, אם לפרנס את עצמה שנים עשר חודש. וכשם שנותנין לאשה כך נותנין לאיש.

יח. ליבמה כיצד? היבמה שאמרה בתוך שלושים יום לא נבעלתי כופין אותו לחלוץ, לאחר שלושים יום אין כופין אותו שיחלוץ.

יט. המדיר את אשתו כיצד? המדיר את אשתו מליהנות לו, עד שלושים יום יעמיד פרנס, יתר מיכן יוציא ויתן כתובה.

כ. סתם נזירות כיצד? סתם נזירות שלושים יום, בין שאמר הריני נזיר, בין שאמר הריני נזיר בתחילת שלושים יום, סתם נזירות שלושים יום. הרי שהשלים נזירותו חוצה לארץ ואחר כך בא לארץ, בית שמאי אומרים: נזיר שלושים יום, ובית הלל אומרים: נזיר כתחילה.

כא. הדר בארץ ישראל שלושים יום חייב במזוזה, והשוכר בית מיד. הדר בחוצה לארץ פטור במזוזה, והשוכר בית חמשים יום. והדר בבורגן שלושים יום חייב במזוזה.

כב. הלוקח בהמה מחברו להניק, בדקה שלושים יום, ובגסה חמשים יום, רבי יוסי אומר: בדקה שלושים חדשים, מפני שהדקה טיפוליה מרובין. טיפולי הבכור, בדקה שלושים יום, ובגסה חמשים יום, רבי יוסי אומר: בדקה שלושה חדשים. מפני שהדקה טיפוליה מרובין.

כג. סוכה ישנה, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין, עד שיחדש בה דבר. איזוהי סוכה ישנה? כל שעשאה קודם לחג שלוש יום, אבל אם עשאה לשם חג, אפילו מתחילת השנה כשרה.

כד. האורז והדוחן והפרגין והשומשמן שהשרישו לפני ראש השנה, מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית, ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה. רבי שמעון שזורי אומר: פול המצרי שזרעו לזרע בתחילה, כיוצא בהן. רבי שמעון אומר: אפונין הגמלונין כיוצא בהן. רבי אלעזר אומר: אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה. הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהן מים שלוש יום לפני ראש השנה, עלתה להם שנה ומותר לקיימן בשביעית, פחות מכן לא עלתה להם שנה ואסור לקיימן בשביעית.

כה. הנוטע והמבריק והמרכיב, שלוש יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה, ומותר לקיימן בשביעית, פחות מכן לא עלתה לו שנה ואסור לקיימן בשביעית. רבי יהודה אומר: כל הרכבה שאינה קולטת לשלושה ימים שוב אינה קולטת, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: כל הרכבה שאינה קולטת לשתי שבתות אינה הרכבה. פירותיה של נטיעה זו אסורין עד חמשה עשר בשבט.

פרק ח

א. יוצאין לבית הקברות ופוקדין כל המתים עד שלוש יום, ואין חוששין משום דרכי האמורי. ומעשה שפקדו אחד אחר שלוש יום, וחיה עשרים וחמש שנים ואחר כך מת, ואחר הוליד חמשה בנים ואחר כך מת.

ב. עושין חופות לחתנים ולכלות, ותולין בהן אחד דברים שהביאו אוכל ואחד דברים שלא הביאו אוכל, דברי רבי מאיר, ורבי יהודה אומר: אין תולין בהן אלא דברים שלא הביאו אוכל; אלו דברים שתולין בהן: אגוזים שלא הביאו אוכל, ורימונים שלא הביאו אוכל, גלוסקאות שלא הביאו אוכל, ולשונות של ארגמן ולגינין וצלוחיות של שמן המר. ואלו דברים שאין תולין בהן: אגוזים שהביאו אוכל, ורימונים שהביאו אוכל, וגלוסקאות שהביאו אוכל, ולגינין וצלוחיות של שמן מתוק. כללו של דבר: כל התלוי בחופה אסור בהנאה.

ג. מבזבזין לפני חתנים ולפני כלות מחרוזות של דגים וחיכות של בשר בימות החמה, אבל לא בימות הגשמים, ולא חתיכות של דגים מבושלים, ולא כמהין ופטריות, ולא שומשמן, בין בימות החמה בין בימות הגשמים; אבל נוטל הוא בתוך הכף וזורק. כללו של דבר: כל שהוא אבד אין מבזבזין לפניהם.

ד. ממשיכין לפני חתנים ולפני כלות צינורות של יין וצינורות של שמן, ואין חוששין משום דרכי האמורי, ואין חוששין משום איבוד אוכלין. ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שנכנסו אצל רבי זכאי לכבול והמשיכו אנשי העיר לפניהם צינורות של יין וצינורות של שמן.

ה. שורפין ומעקרין בהמות לפני מלכים. כל עיקור שיש בו טריפה, אסור באכילה ומותר בהנאה, וכל עיקור שאין בו טריפה, מותר באכילה, ואין צריך לומר בהנאה. ואיזה עיקור שיש בו טריפה? הוי אומר: מן הארכובה ולמעלה.

ו. שורפין שריפה למלכים, אבל לא לנשיאים. וכשמת רבן גמליאל הזקן שרף עקילס הגר לפניו יותר משמונים מנה, אמרו לו: מה ראית, אמר להם: משום דכתיב: בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך, ואין רבן גמליאל יפה יותר ממאה מלכים שאין בהם צורך?!

ז. סותרין שערות של כלות ומגלין פניהם של חתנים, ונותנין דיותו וקולמוסו בצידו, ואין חוששין משום דרכי האמורי. וכשנכנס רבן גמליאל הזקן לעבר את השנה, אמר יכנסו שבעה זקנים, ונכנסו שמונה, וכשנכנס רבן גמליאל הזקן מצא שמונה, אמר מי הוא שעלה שלא ברשות, עמד שמואל הקטן על רגליו ואמר לו: רבי נכנסתי לשאול הלכה, אמר לו [רבן גמליאל]: ומה (לך?) אלדד ומידד שכל ישראל יודעין שאלו [שנים הם] אמרתי (שלא יכנסו אלא שנים) שהיית אחד מהם, [וחשוב כאחד מהם, ובוודאי ראוי היה לעבר שנים עם אנשים חשובים כמותך... ואפילו כן, לא עיברה בהאי יומא].

אמר לו: ותולין מפתחו ופנקסו של מת בארוננו של מת מפני עגמת נפש; וכשמת שמואל הקטן תלו לו מפתחו ופנקסו בארוננו מפני שלא היה לו בן, והיה רבן גמליאל ורבי אלעזר מספידין עליו, ואמרו: על זה נאה לבכות, ועל זה נאה להתאבל, כשהמלכים מתים מניחין כתריהן לבניהם, עשירים מתים ומניחין עושרם לבניהם, שמואל הקטן נטל כל חמודות של עולם והלך לו. וכן אמר בשעת מיתתו: שמעון וישמעאל לחרבא, ושאר כל עמא לביזא, ועקן סגיאי' יהוון אחרי דנה; ובלשון ארמית אמרן.

[התיאור של עיבור השנה משובש, וההשלמות והשינויים הם על פי הירושלמי, לפי הפירוש נחלת יעקב].

[עשרה הרוגי מלכות]

ח. וכשנאחזו רבן שמעון ורבי ישמעאל וגזרו עליהן שיהרגו, היה רבי ישמעאל בוכה, ואמר לו רבן שמעון ברבי: בשתי פסיעות אתה נתון בחיקן של צדיקים ואתה בוכה?! אמר לו: וכי בוכה

אני על שאנו נהרגין, בוכה אני על שאנו נהרגין כשופכי דמים וכמחללי שבתות, אמר לו: שמא בסעודה היית יושב, או ישן היית, ובאתה אשה לשאול על נדתה ועל טומאתה ועל טהרתה, ואמר לה השמש שהיית ישן, והתורה אמרה: אם ענה תענה אותו, ומה כתיב אחריו: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב;

ויש אומרים: רבן שמעון היה בוכה, ורבי ישמעאל אמר לו כדברים הללו. וכשנהרגו רבן שמעון ורבי ישמעאל, באה שמועה אצל רבי עקיבא ואצל רבי יהודה בן בבא, עמדו וחגרו מתניהם שקים, וקרעו את בגדיהם, ואמרו אחינו ישראל שמעונו, אילו טובה היתה באה לעולם תחילה, לא היו מקבלין אלא רבי שמעון ורבי ישמעאל, ועכשיו גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שלוסף פורעניות גדולות עתידות לבוא לעולם, ולפיכך נסתלקו אלו מן העולם, הצדיק אבד ואין איש שם על לב, יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו.

ט. וכשנהרג רבי עקיבא בקיסרין, באתה שמועה אצל רבי יהודה בן בבא ואצל רבי חנינא בן תרדיון, עמדו וחגרו את מתניהם שקים, ואמרו: אחינו ישראל שמעונו, לא נהרג רבי עקיבא על הגזל, ולא על שלא עמל בתורה בכל כחו, לא נהרג רבי עקיבא אלא למופת, שנאמר: והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו בבואה וידעתם כי אני ה' אלוהים, מכאן ועד ימים קלין לא ימצא מקום בארץ ישראל שלא יהיו שם הרוגים מושלכים בו, שנאמר: דבר כה נאם ה' ונפלה בבלת האדם כדומן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף; אמרו לא היו ימים קלין עד שבא פולמוס ועירבב את כל העולם, מכאן ועד שנים עשר חדש יפסקו בולאות שביהודה, שנאמר: חרדו שאננות רגזה בוטחות, שאננות אלו בולאות, בוטחות אלו קורקסיות; אמרו: לא באו שנים עשר חודש עד שנתקיים להם כל מה שאמרו להם.

י. היה רבי מאיר מושלו: משל למלך שעשה סעודה וזימן לה אורחין ולא קבע להן זמן מתי יצאו, הפקחין שבהן עמדו בתשע שעות ביום, ונכנסו לבתיהם, ועלו למטותיהן באורה. אחרים עמדו בשקיעת החמה, והיו חנויות פתוחות ונרות דולקות, ונכנסו לבתיהם, ועלו למטותיהן בנרות. אחרים עמדו בשתים ושלוש שעות בלילה, והיו מקצתן של חנויות פתוחות ומקצתן נעולות, מקצת נרות דולקות ומקצתן כבות, נכנסו לבתיהם ועלו למטותיהן באפילה. המשויירין שבסעודה, נכנס בהן יין, ופצעו זה את זה, והרגו זה את זה, שנאמר: ראיתי את ה' נצב על המזבח ויאמר ה' הכפתור וירעשו הסיפים ובצעם בראש כולם ואחריתם בחרב אהרוג. ושאר כל עבדי המלך גדולים לוקין על ידי קטנים, שנאמר: על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי.

יא. רבי עקיבא אומר: ארבעה בנים למלך, אחד לוקה ושותק, ואחד לוקה ומבעט, ואחד לוקה ומתחנן, ואחד לוקה ואומר לאביו הלקני.

אברהם לוקה ושותק, שנאמר: קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המוריה והעלהו שם לעולה, היה לו לומר: אתמול אמרת לי, כי ביצחק יקרא לך זרע, ושותק, שנאמר: וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו.

איוב לוקה ומבעט, שנאמר: אומר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני. חזקיה לוקה ומתחנן, שנאמר: ויתפלל אל ה', ויש אומרים: אף היה מבעט, שנאמר: והטוב בעיניך עשיתי.

דוד אמר לאביו הלקני, שנאמר: הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני.

יב. וכשנתפס רבי חנינא בן תרדיון למינות, גזרו עליו לשריפה, ועל אשתו להריגה, ועל בתו לישוב בקובה של זונות. אמר להם: מה גזרו על אותה עניה? אמרו לו: להריגה, קרא עליה, צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא.

אמרה להם: מה גזרו על אותו רבי? אמרו לה: לשריפה, קראה עליו, גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. וכששרפוהו כרכוהו בספר תורה ושרפוהו וספר תורה עמו, והיתה בתו צועקת ומתחבטת לפניו, ואמרה זו: תורה וזו שכרה, אמר לה: בתי אם עלי את בוכה ועלי את מתחבטת, מוטב שתאכלני אש שנופחה, ולא אש שלא נופחה, שנאמר: תאכלו אש לא נופח, ואם על ספר תורה את בוכה, הרי זה התורה אש ואין אש אוכלת אש, הרי הן הכתובין פורחין באויר, ואין האש אוכלת אלא העור בלבד.

[מותו של שמעון בנו של רבי עקיבא]

יג. אין מבטלין תלמוד תורה למת עד שתצא נשמתו. וכשהיה שמעון בנו של רבי עקיבא חולה, לא ביטל מבית המדרש שלו, אלא פיקדו ביד שלוחין. בא הראשון ואמר לו: נטען, אמר להם: שאלו. בא השני ואמר לו: הכביד, החזירן לתלמוד תורה. בא השלישי ואמר לו: גוסס, אמר להם: שאלו. בא הרביעי ואמר לו: השלים, עמד וחלץ את תפיליו וקרע את בגדיו, ואמר להם: אחינו ישראל שמעו, עד כאן היינו חייבין בתלמוד תורה, מכאן ואילך אני ואתם חייבין בכבודו של מת.

נתקבצו קהל גדול לכבוד בנו של רבי עקיבא, אמר להם: הוציאו לי ספסל מן הקברות, הוציאו לו ספסל מן הקברות, וישב עליו ודרש ואמר: אחינו ישראל שמעו, לא שאני חכם, יש כאן חכמים ממני, ולא שאני עשיר, יש כאן עשירים ממני, אנשי דרום מכירין את רבי עקיבא, אנשי גליל מאין מכירין, האנשים מכירין את רבי עקיבא, הנשים והטף מאין, אלא יודע אני ששכרם מרובה, שלא נצטערתם ובאתם אלא לכבוד תורה ולשם מצוה, מנוחם אני, אילו היו לי שבעה

בנים וקברתים כשמת בני, ולא שאדם רוצה לקבור את בניו, אלא יודע אני שבני בן העולם הבא הוא, שזיכה את הרבים, וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, משה זכה וזיכה את הרבים, לפיכך זכות הרבים תלויה בו, שנאמר: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ירבעם חטא והחטיא את הרבים, לפיכך חטא הרבים תלוי בו, שנאמר: על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל.

יד. ולא עוד אלא שישב עליו ודרש מגלגלין זכות על יד זכאי; ראויין היו ישראל ליגאל ממצרים, אילולי עמדו משה ואהרן, שנאמר: ואחרי כן יצאו ברכוש גדול; ראויין היו ישראל לקבל את התורה, אילולי עמדו משה ואהרן במדבר, שנאמר: יצפן לישרים תושיה; ראויה היתה פרשת שופטים ליאמר, אילולי עמד יתרו; ראויה היתה פרשת פסח שני ליאמר, אילולי עמדו טמאים; ראויה היתה פרשת נחלות ליאמר, אילולי עמדו בנות צלפחד; ראוי היה בית המקדש ליבנות, אילולי עמדו דוד ושלמה, שנאמר: מקדש ה' כוננו ידיך; ראויין היו ישראל ליגאל בימי המן, אילולי עמדו מרדכי ואסתר, שנאמר: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם. ולא עוד, אלא שמגלגלין חובה על יד חייב: ראויין היו ישראל להשתעבד, אילולי עמדו פרעה ומצריים, שנאמר: ועבדום וענו אותם; ראויה היתה פרשת מקלל ליאמר, אילולי עמד בן ישראלית; ראויה היתה פרשת מקושש ליאמר, אילולי עמד מקושש; ראויין היו ישראל ליפול בחרב, אילולי עמד בלעם, שנאמר: בחרב ימותו כל חטאי עמי; ראויין היו ישראל לעבוד עבודה זרה, אילולי עמד ירבעם, שנאמר: וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ; ראויין היו ירושלים ליחרב ובית המקדש לישרף, אילולי עמדו נבוכדנצר וחבריו, שנאמר: לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער.

[מותם של פפוס ולוליאנוס]

טו. וכשהרג טרגינוס את פפוס ואת לוליאנוס אחיו בלודקיא, אמר להם: אם מעמם של חנניה מישאל ועזריה אתם, יבוא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל אותם. אמרו לו: חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורים היו, ונבוכדנצר מלך הגון היה, וראוי ליעשות נס על ידו, אבל אתה מלך רשע ואין ראוי ליעשות נס על ידך, ואנו נתחייבנו הריגה למקום, ואם אי אתה הורגנו, הרבה הורגים יש למקום, הרבה מזיקים יש למקום, הרבה דובים, הרבה נמרים, הרבה אריות, שפוגעין בנו והורגין אותנו, אלא לא מסרנו הקדוש ברוך הוא אלא לידך אלא שעתיד הקדוש ברוך הוא ליפרע דמינו מידך. אף על פי כן הרגו, אמרו: לא זזו משם עד שראו מחטטין בעיניו.

טז. דורשי חמורות היו אומרים: ונתצתם את מזבחותם, מה חטאו עצים ואבנים, אלא לפי שבאה לאדם תקלה על ידיהם, אמר הכתוב: ונתצתם את מזבחותם, והרי דברים קל וחומר, ומה אם עצים ואבנים שאין להם לא זכות ולא חובה, לא טובה ולא רעה, על שבאה לאדם תקלה על ידיהם אמר הכתוב: ונתצתם את מזבחותם, אדם שהוא גורם להחטיא את חברו ומטוהו מדרך החיים לדרך המות, על אחת כמה וכמה. כיוצא בו, והרגת את האשה ואת הבהמה, אם אשה חטאה הבהמה מה חטאה? אלא לפי שבאה לאדם תקלה על ידה, אמר הכתוב: ואת הבהמה, שלא תהא הבהמה עוברת בשוק, ואומרים: הרי הבהמה שנהרג פלוני על ידה, והרי דברים קל וחומר, ומה אם הבהמה שאין לה לא זכות ולא חובה, על ידי שבאה לאדם תקלה על ידה, אמר הכתוב שתיסקל, אדם שהוא גורם להחטיא את חברו, ומטוהו מדרך החיים לדרך החטא על אחת כמה וכמה. כיוצא בו, אומר באבני מזבח: לא תניף עליהם ברזל, ובמקום אחר אומר: כי חרבך הנפת עליה ותחללה, וכי מה נשתנה ברזל להיות פסול למזבח מכל מיני מתכות? לפי שהחרב נעשה ממנו, וחרב סימן קללה, והמזבח סימן ברכה, ומעבירין דבר שהוא סימן קללה בשביל דבר שהוא סימן ברכה, והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים שאין לא ראות ולא שומעות ולא מדברות ולא אוכלות ולא שותות, מפני שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שמשמים, אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל, בני תורה שהן כפרה לעולם על אחת כמה וכמה שלא יגעו בהם מזיקין. כיוצא בו, אומר: אבנים שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך, אבנים שמטילות שלום בעולם, והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים שאין לא ראות ולא שומעות ולא מדברות ולא אוכלות ולא שותות, מפני שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, אמר הקדוש ברוך הוא יהיו שלימות לפני; בני תורה שהם כפרה לעולם, על אחת כמה וכמה שיהיו שלימים לפני הקדוש ברוך הוא.

פרק ט

א. על כל המתים כולן אינו קורע, אלא על רבו שלמדו חכמה, רבי שמעון בן אלעזר אומר: חכם שמת, כל שעומדין עליו בשעת מיתתו קורעין עליו, וכל שאין עומדין עליו בשעת מיתתו אין קורעין עליו.

ב. הכל חולצין על חכם ועל תלמיד. חכם שמת חולצין לפניו את הימין, אב בית דין שמת חולצין לפניו את השמאל, נשיא שמת חולצין לפניו את שתי ידיים. ומעשה כשמת רבי אליעזר וחלץ רבי עקיבא לפניו את שתי ידיו, והיה מכה על לבו והדם שותת, וכך היה אומר: רבי רבי, רכב ישראל ופרשיו, הרבה מעות יש לי ואין שולחני להרצותן.

ג. על כל המתים כולן אינו חולץ, על אביו ועל אמו חולץ. ואף על אביו ועל אמו אם אינו רוצה לחלוץ לא יחלוץ, ומעשה כשמת אביו של רבי עקיבא וחלצו אחרים לפניו והוא לא חלץ.

ד. על כל המתים כולן קורע בסכין, על אביו ועל אמו אינו קורע בסכין.

ה. על כל המתים כולן אינו מגלה את לבו, על אביו ועל אמו מגלה את לבו.

ו. על כל המתים כולן אינו מבדיל קמי שפה, על אביו ועל אמו מבדיל קמי שפה, רבי יהודה אומר: כל קרע שאינו מבדיל קמי שפה הרי זה קרע של תיפלה. תחילת קריעה שלוש אצבעות ותוספתו כל שהוא, ואין קורעין אלא על הטיבור. הקטנים, אחרים קורעין להן. הקורע לשם כבוד הרי זה מאחיהו מיד. אפיקריסין אין מעכבין את הקריעה, רבי בנימין אומר, משום רבי עקיבא: קורעין את אפיקריסין.

ז. על כל המתים כולן קורע את העליון, על אביו ועל אמו אפילו יש לו מאה קורעין כולן. האשה אינה קורעת אלא את העליון, רבי יהודה אומר: האשה קורעת את הפנימי והופכת לאחוריה, וחוזרת וקורעת את השאר.

ח. על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה, לאחר שלושים, על אביו ועל אמו שולל לאחר שלושים ואינו מאחה לעולם. האשה שוללת לאחר שבעה, ומאחה לאחר שלושים, רבי יהודה אומר האשה שוללת מיד, ומאחה לאחר שבעה.

ט. על כל המתים כולן, דוחה את המיטה ואינו מרבה בעיסקם, על אביו ועל אמו מרבה בעיסקם ואינו דוחה את המיטה, שכל המרבה בעיסקי אביו ואמו הרי זה משובח. אבל אם היתה שעת הדחק, או ליל שבת, או גשמים יורדין על מיטתן, דוחה אף על אביו ועל אמו את המיטה ואינו מרבה בעיסקם.

י. על כל המתים כולן, אסור ללבוש בגדים מגוהצין עד לאחר שלושים יום, על אביו ועל אמו אסור עד שיגיע הרגל ויגער בו חבריו.

יא. על כל המתים כולן אסור בתספורת עד לאחר שלושים יום, על אביו ועל אמו עד שישלח פרע ויגער בו חבריו.

יב. על כל המתים כולן, רוצה ממעט רוצה אינו ממעט, על אביו ועל אמו מרבה עד שיגער בו חבריו.

יג. על כל המתים כולן, מת באותה העיר יוצא עמהן, על אביו ועל אמו עד שיגער בו חבריו ויאמרו לו: צא עמנו.

יד. על כל המתים כולן, אסור בסחורה עד שישלימו לו שלושים יום, על אביו ועל אמו עד שיגער בו חבריו ויאמרו לו: צא עמנו.

טו. על כל המתים כולן, אסור לילך לבית המשתה עד שישלימו לו שלושים יום, על אביו ועל אמו כל שנים עשר חודש, אלא אם כן היתה משתה של מצוה.

טז. אמרו לו מת אביו וקרע והוא אינו אלא אמו יצא, מתה אמו וקרע והיא אינה אלא אביו יצא. מת אביו, מתה אמו, וקרע והוא אינו אלא אחד מן הקרובים יצא, מת אחד מן הקרובים וקרע והוא אינו אלא אביו או אמו לא יצא.

יז. מי שמתו לו אביו ואמו כאחת, קורע קרע אחד לשניהם, רבי יהודה בן תימא אומר: קורע לזה בפני עצמו ולזו בפני עצמה. מי שמתו לו עשרה בנים כאחת קורע קרע אחד לכולן. מי שקרע, ומת בנו וקרע, הרי זה קורע והולך עד שמגיע לטיבור, הגיע לטיבור הופך את הקרע לאחוריו. מי שקרע, ומת בנו וקרע, הרי זה מבדיל מן הקרע שלוש אצבעות וקורע.

יח. אין קורעין אלא בין שתי חומציות. הקורע למטה ומן הצדדין לא יצא, רבי יהודה אומר: יצא, אמר רבי יהודה: מעשה בימי חרסום שהיו קורעין למטה ומן הצדדין, אמרו לו: אין שעת הדחק ראייה. פוחח אינו קורע. קרע את הברסים ואת הברדסים ואת הפולמוט ואת הנפש ואת השלל ואת החריד לא יצא. הקורע את המאחוי יצא, איזהו מאחוי? כל שמאחיהו כל צרכו.

יט. אלו קרעין שאין מתאחין, על אביו ועל אמו, ועל רבו שלימדו תורה וחכמה, ועל שריפת התורה, ועל חורבן הבית, ועל שמועות רעות, ועל קללת השם, והרואה את ירושלים בחורבנה, ועל המלך, ועל הנשיא, ויש אומרים: אף על כהן גדול ונביא ואב בית דין. על שריפת התורה, לא ששמע שנשרפה, אלא אם כן עומד עליה והיא נשרפת; על חורבן הבית, אפילו שמע שחרב; על שמועות רעות, שהן קשין כחורבן הבית; הרואה את ירושלים מן הצופים חייב לקרע, נכנס בתוכה הרי זה מוסיף על הקרע, עלה על כל פרק ופרק חייב לקרע, עבר בה וישב בה קורע קריעה אחת ויוצא.

כ. הלוקח חלוק קרוע מחברו אינו רשאי לאחותו, אלא אם כן היה יודע שהוא מן הקרעים המתאחין. המוכר חלוק קרוע לחברו צריך להודיעו שהוא מן הקרעים שאין מתאחין. כל

הבגדים שאינן מתאחין אסור למוכרן לגוים, ולתופרן ולהופכן מלמטה, דברי רבי שמעון, רבי אלעזר ורבי יהודה מתירין. רבי שמעון בן אלעזר אומר: השואל חלוק מחברו לילך ולבקר בו את אביו ומצאו שמת, הרי זה קורע ומאחורו, ומחזיר לו את גזילו, לקח הימנו סתם, אינו רשאי לקרוע.

כא. היוצא בחלוק קרוע לפני מיטתו של מת הרי זה גוזל את המת. מרובה גזילת המת מגזילת החי, שהגוזל את החי יכול הוא לפייסו ולהחזיר לו את גזילו, והגוזל את המת אינו יכול לפייסו ולהחזיר לו את גזילו. כיוצא בדבר, המכבד את אביו ואמו במותן כאילו כיבדן בחייהן, שהמכבדן בחייהן אינו מכבדן אלא משום יראה ומשום ירושה, והמכבדן במותן אינו מכבדן אלא לשם שמים.

כב. הקורע על המת וחזרה בו נשמתו, אם לאלתר מת יצא, ואם לאחר זמן מת לא יצא.

כג. כל המציל כלים מן המת הרי זה גוזל את המת, יש שמציל ויש שאינו מציל, אם עד שלא הגיע לארון מציל, ואם משהגיע לארון אינו מציל. אבל מלמדין את האדם שלא יהא חבלן, והלא אמרו: כל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום בל תשחית דברי רבי מאיר, רבי אלעזר בן רבי צדוק אומר: מנוולו, רבן שמעון בן גמליאל אומר: מרבה עליו רימה, רבי נתן אומר: היא כסותו שיורדת עמו לשאול, היא באה עמו לעתיד לבוא, שנאמר: תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש.

פרק י'

א. אֵל כל זמן שמתו מוטל עליו, פטור מקרית שמע, ומן התפילה, ומן התפילין, ומן כל מצות האמורות בתורה, ואם רצה להחמיר על עצמו הרי זה לא יחמיר מפני כבוד המת.

ב. הגיע זמן המקרא, כל העם קורין, והוא שותק ואינו קורא. עמדו להתפלל, כל העם מתפללין, והוא מצדיק עליו את הדין, ומהו אומר: רבון העולמים, חטאתי לפניך, כמעט מחובותי נגבית, והלא הרבה מיכן הייתי שוה, יהי רצון מלפניך שתגדור את פרצתי ותנחמני. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף הוא שואל כל צרכי המת.

ג. אוכל אצל חברו, ואם אין לו חבר אוכל בבית אחר, ואם אין לו בית אחר עושה לו מחיצה ואוכל, ואם אינו יכול לעשות מחיצה הופך פניו כלפי הכותל ואוכל. ואינו מיסב ואוכל, ואינו אוכל כל צרכו, ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ואין מזמנין עליו ואין אומרים לו ברך. במה

דברים אמורים? בחול, אבל בשבת אוכל כל צרכו, ואוכל בשר ושותה יין, ומזמנין עליו, רבן גמליאל אומר: אבל בשבת כאילו אינו אבל.

ד. אין מוציאין את המת סמוך לקרית שמע, אלא אם כן הקדימו שעה אחת, או איחרו שעה אחת.

ה. הוציאוהו סובלי המיטה, את שלפני המיטה ואת שלאחר המיטה, שלפני המיטה, שלמיטה צורך בהן, פטורין מקרית שמע ואסורין בנעילת הסנדל, שלאחר המיטה, שאין למיטה צורך בהן, חייבין בקרית שמע ומותרין בנעילת הסנדל. אילו ואילו פטורין מן התפילה ומן התפילין.

ו. קברו את המת וחזרו, אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה, קורין ואחר כך עומדין בשורה, ואם לאו עומדין בשורה ואחר כך קורין ומתפללין.

ז. שורה הפנימית, הרואה פני אבלים פטורה, והחיצונה חייבת, רבי יהודה אומר: אפילו אין שם אלא שורה אחת, העומדים לשם אבל פטורין, לשם כבוד חייבין. ירדו לספדו, הרואין את פני אבלים פטורין, ושאינן רואין את פני אבלים חייבין.

ח. רבי שמעון בן אלעזר אומר: קבר שאול היה לו לרבן גמליאל ביבנה, שהיו מכניסין את המת לתוכו, ונועלין את הדלת לפניו, ובאין ועומדין בשורה, ומנחמין ופוטרין את הרבים ואחר כך מעלין אותו לירושלים.

ט. נסתם הגולל מכסה את ראשו, בא לעמוד בשורה מגלה את ראשו ופוטרן, יצא חוץ לשורה מכסה את ראשו, נכנס לתוך ביתו ובאו אחרים לנחמו מגלה את ראשו ופוטרן.

י. ליל שבת בין השמשות מגלה את ראשו, במוצאי שבת חוזר ומכסה אותו; ליל שבת בין השמשות זוקף את המטה, במוצאי שבת חוזר וכופה אותה; ליל שבת בין השמשות נועל את הסנדל, במוצאי שבת חוזר וחולצו; ליל שבת בין השמשות הופך קרע לאחריו, במוצאי שבת הופכו לפניו, ואם יש לו אחר נותנו על גביו בשביל כבוד השבת.

יא. חכם או תלמיד חכם שמת לו מת, באין ויושבין לפניו, ונושאים ונותנין בהלכות אבלים, ואם טעו משיבין בשפה רפה, והוא אינו שואל. אם רוצה מדבר על ידי עצמו, ואם לאו נותנו רשות לאחר שידבר על ידו; ומעשה שמת בנו של רבי יהודה, ונתן רשות לאחר לדבר על ידו;

ומעשה שמת בנו של רבי יוסי הגלילי, ונתן רשות לאחר שידבר על ידו; ומעשה שמת בנו של רבי עקיבא והיה יושב ודורש כל היום; וזה המעשה היה ברבי, והיה יושב ודורש כל היום.

יב. אבל בשבת ראשונה אינו נכנס לבית הכנסת, שנייה נכנס ואינו יושב במקומו, שלישית נכנס ויושב במקומו ואינו מדבר, רביעית שוה לכל אדם. רבי שמעון אומר: בראשונה ובשנייה, אחרים באין אצלו ומנחמין אותו, שנייה היא כראשונה, שלישית היא שנייה, רביעית היא שלישית, חמישית שוה לכל אדם. רבי מאיר אומר: ראשונה ושנייה אינו בא לבית הכנסת, שלישית נכנס ויושב במקומו ואינו מדבר, רביעית שוה לכל אדם. במה דברים אמורים? בבית הכנסת אבל בבית המדרש עולה אפילו בשבת ראשונה.

יג. חכם שמת, בבית המדרש שלו משנין את מקומו, ושאר כל בתי מדרשות עסוקין באותו ענין. אב בית דין שמת, בתי מדרשות שלו בטילין, ובשאר כל בתי דינין ומדרשות משנין את מקומו. נשיא שמת, כל בתי מדרשות בטילין, ולא שיהיו בטילין ומטיילין בשוק, אלא יושבין עגומין ודומין כבני אדם שאין להם פרנס, ומשהגיע שעת העמדה לעמוד בבית הכנסת, קורין שבעה וממעטין בעסק ועומדין.

יד. אין אומרים לא הלכה ולא אגדה בבית מדרשו של אבל. צריכין לשאול, מתחילין בענין הלכות אבלים, ופורשין לעניינים אחרים, וחותרין בהלכות אבלים. רבי חנניה בן גמליאל היה אומר: אגדות בבית מדרשו של אבל.

טו. ביהודה נותנין שלום בכניסתן וביציאתן, ובגליל לא היו נותנין לא בכניסתן ולא ביציאתן. אמר רבי יוסי: ביהודה מפני מה נותנין שלום בכניסתן וביציאתן? מפני שאין אבילות בשבת.

פרק יא

א. עיר שמתו בה שני מתים, מוציאין את הראשון ואחר כך מוציאין את השני, ואם מלינין את הראשון מוציאין את השני, מפני שאמרו כל המלין את מתו הרי זה מנוול; ואם לחפור לו קבר, או להביא לו תכריכין, או כדי שיבואו קרוביו ממקום אחר, מלינו ואין בכך כלום. חכם ותלמיד, מוציאין את החכם, תלמיד ועם הארץ מוציאין את התלמיד. היו שניהם חכמים, או שניהם תלמידים, או שניהם עמי הארץ, מוציאין את הראשון. איש ואשה, מוציאין את האשה, מפני שהאשה קרובה לניוול.

ב. דברים שבין איש לאשה, מניחין את האיש ברחוב ואין מניחין את האשה ברחוב; עולין בחבר עיר על האיש, ואין עולין בחבר עיר על האשה; מברין על האיש, ואין מברין על האשה, רבי יהודה אומר: אם יש לה בנים קטנים מברין עמהן.

ג. הוציאו את הראשון וקברוהו, אין עומדין בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים עד שיוציאו את השני. הוציאו את השני וקברוהו, באין ועומדין בשורה ומנחמין ופוטרים את הרבים. ואין מנחמין את שני אבלים כאחת אלא אם כן היה כבודן שוה.

ד. אין מוציאים שני מתים במטה אחת, אלא אם כן כבודן שוה וקילוסן שוה. ומעשה באיש אחד באושא שנפל הבית על שני בניו ועל בתו, ובאו ושאלו את רבי יהודה ואמר: הוציאו שלושתן במיטה אחת, ונתנו את החתנים בראש אחד, ואת הכלה בראש אחד, והיו מקלסין לפניהם ואומרים: הוי הוי חתנים והוי הוי כלה.

ה. אין עושין שני הספידין בעיר אחת, אלא אם כן יש שם כדי לזה וכדי לזה; אין מקלסין שתי כלות בעיר אחת, אלא אם כן יש שם כדי קילוס לזו וכדי קילוס לזו, רבי שמעון אומר: אף על פי כן אסור מפני איבה.

ו. המת והכלה שהיו באין ומקלסין זה כנגד זה, מעבירין את המת מלפני הכלה, מפני שכבוד החיים קודם לכבוד המתים; המלך והכלה, מעבירין את הכלה מלפני המלך. ומעשה באגריפס המלך שעבר מלפני הכלה, ושיבחוהו חכמים, אמרו לו: מה ראית? אמר להם: אני נוטל כתרי בכל יום, וזו תיטול כתרה שעה אחת.

ז. אין מבטלין תלמוד תורה מפני המת והכלה, אבא שאול אומר: המעשה קודם לתלמוד, וכן היה רבי יהודה עושה בשעה שהיה רואה את המת ואת הכלה מתקלסין ובאין, היה נותן עיניו בתלמידים ואמר: המעשה קודם לתלמוד.

ח. האשה שמת חמיה, או אחד מקרובי בעלה, לא תכחול ולא תתקשט, אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג. אף הוא שמת חמיו או אחד מקרובי אשתו, אינו כופה להתקשט, אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת.

ט. כיבוד הבית, והדחת הכוסות, והצעת המיטות, אין בהן משום מלאכה לאבל.

י. דרגש אין צריך לכפותו. רבי שמעון בן אלעזר אומר: מוריד את קרביטין שלו ומניחה כמות שהיא. (גירסת הגר"א).

יא. חמשה אחין שהיו אוכלין על שלחן אביהם, ומת אביהם, בזמן שכל אחד ואחד הולך וישן בתוך ביתו, כל אחד ואחד כופה בתוך ביתו, ואם לאו אין כופין אלא בבית שמשתמשין בו בלבד.

יב. היו לו חמשה בתים, בזמן שמשתמש בתוך כולן, כופה בכולן, ואם לאו אינו כופה אלא בבית שמשתמש בו בלבד.

יג. הדר באכסניא אצל חברו, אם לבו גס בו כופה, ואם לאו אינו כופה.

יד. היה מהלך בדרך ושמע שמת לו מת, אם יכול לעשות את אחרים כופה, ואם לאו אינו כופה.

טו. כופה אדם את מיטתו על גבי שני ספסלים, או על גבי ארבע אבנים, אפילו חמש מצעות מלמעלן, ואפילו גבוהה מן הארץ ארבע אמות, ובלבד שיהיו רגליה זקופות מלמעלן.

טז. אבל כל זמן שמתו מוטל לפניו, אינו ישן לא על גבי מיטה זקופה, ולא על גבי מיטה כפויה.

יז. הישן על גבי ספסל, או על גבי אודיני, חייב בכפיית המטה; האומר איני כופה, והרי אני ישן על גבי ספסל, אין שומעין לו, אלא אומרים לו מצות כפייה היא.

יח. כפיית המיטה, פעמים ששה, פעמים חמשה, פעמים ארבעה, פעמים שלושה, לא פחות ולא יותר. כיצד? המת בערב שבת כפיית המיטה ששה, בערב שבת בין השמשות כפיית המיטה חמשה, יום טוב לאחר השבת כפיית המיטה ארבעה, שני ימים טובים של ראש השנה כפיית המיטה שלושה.

יט. מאימתי כופה את המיטה? משיצא המת מפתח החצר, דברי רבי אליעזר, ורבי יהושע אומר: משיסתם הגולל. ומעשה כשמת רבן גמליאל הזקן, כיון שיצאו מפתח החצר, אמר להן רבי אליעזר: כפו את המיטות, וכיון שנסתם הגולל, אמר להן רבי יהושע: כפו מיטותיכם, אמרו לו: כבר כפינו על פי הזקן.

פרק יב

א. יום שמועה כיום קבורה לקריעה ולאיבול, למצות שבעה ולמצות שלושים, אבל לאכילת קדשים אינו אלא כמלקט עצמות, אלו ואלו לא אוכלין קדשים.

ב. רבי אליעזר אומר: שמועה קרובה בתוך שלושים יום נוהגת שבעה ושלושים, יתר מיכן אינה נוהגת אלא יום אחד בלבד, רבי עקיבא אומר: שמועה קרובה בתוך שנים עשר חודש נוהגת שבעה ושלושים, וחכמים אומרים: אחד שמועה קרובה ואחד שמועה רחוקה נוהגת שבעה ושלושים. ומעשה שמת אביו של רבי צדוק בגיזק של מדי, ובאתה שמועה לשלוש שנים, וניהג עליה שבעה ושלושים.

ג. כל שקורעין עליו בשעת מיתתו, קורעין עליו בשעת ליקוט עצמות; וכל שאינו מתאחה בשעת מיתתו, אינו מתאחה בשעת ליקוט עצמות.

ד. ליקוט עצמות אינו אלא יום אחד בלבד, לפיכך אינו מלקטן אלא עם חשיכה. ליקטן כל אותו היום וחשכה, מותר באותו יום של אחריו. ואין עומדין בשורה עליהן, ואין אומרים ברכת אבליים ותנחומי אבליים עליהן, אבל אומרים עליהן תנחומין לעצמן. ואין עולין עליהן בחבר עיר, אבל מברין עליהן בתוך ביתו של אבל. רבי שמעון בן אלעזר אומר: ביום שוכב על מיטות כפופות, חשכה הרי זה זוקפן.

ה. כך היו חבורות עושין בירושלים, אלו לבית האבל ואלו לבית המשתה אלו לשבוע הבן ואלו לליקוט עצמות. לבית האבל ולבית המשתה, בית המשתה קודם; לשבוע הבן ולליקוט עצמות, שבוע הבן קודם, אבל חסידים הראשונים היו מקדימין לבית האבל מלבית המשתה, משום שנאמר: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו, ומה תלמוד לומר והחי יתן אל לבו? שכל מי שמהלך אחרי המיטה צריך שיאמר, אני מהלך אחריו של זה.

ו. אין מפרקין את העצמות, ואין מפסיקין את הגידין, אלא אם כן נתפרקו העצמות מעצמן, ונתפסקו הגידין מעצמן.

ז. כל העצמות אדם מלקט חוץ מעצמות אביו ואמו, דברי רבי יוחנן בן נורי, ורבי עקיבא אומר: אחד אלו ואחד אדם מלקט. ליקוט עצמות אינו עד שיכלה הבשר; כלה הבשר, אין הצורה ניכרת בעצמות.

ח. מלקט אדם עצמות שני מתים כאחת, ונותן אלו בראש אפיקריסין מכאן, ואלו בראש אפיקריסין מכאן, דברי רבי יוחנן בן נורי, ורבי עקיבא אומר: סוף אפיקריסין להתאבל, וסוף עצמות להתערב, אבל מלקטן ונותן אותן בארזים.

ט. מרביצין עליהן יין ושמן דברי רבי עקיבא. שמעון בן ננס אומר: שמן ולא יין, מפני שהיין נודף, וחכמים אומרים: לא שמן ולא יין, מפני שמרבין עליהן את הדרגה, אבל נותנין עליהן ספירין יבישין. אמר רבי אלעזר בן רבי צדוק: כך אמר לי אבא בשעת מיתתו, בני, בתחילה קברני בביקעה, ובסוף לקט את עצמיי ותנם בדלוסקמא, ואל תלקטם בידך, וכן עשיתי לו, נכנס יוחנן וליקטן, ופירס עליהן אפיקריסין, ונכנסתי וקרעתי עליהן, ונתתי עליהן ספירין יבישין; כשם שעשה לאביו כך עשיתי לו.

י. האיש מכרך ומקשר את האיש, אבל לא את האשה, האשה מכרכת ומקשרת את האיש ואת האשה. האיש משמש את האיש בחולי מעיים, אבל לא את האשה, האשה משמשת את האיש ואת האשה בחולי מעיים.

יא. אבא שאול בן בטנית היה אומר לבניו: קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא, והתירו תכלת מאפלוני [מטלית].

יב. עם הכל אדם נכנס לבית המרחץ, חוץ מאביו, וחמיו, ובעל אמו, ורבו שלימדו חכמה, רבי יהודה אומר: אם היה אביו זקן או חולה נכנס ומרחיצו, שכן הוא כבודו.

יג. אין מוציאין את המת במטה אלא אם כן היה ראשו ורובו קיים, רבי יהודה אומר: השדרה והגולגולת הן הן רובו.

ומעשה בבנו של רבי חנינא בן תרדיון שיצא לתרבות רעה, תפשוהו ליסטין והרגוהו, ונמצא תפוח לאחר שלושה ימים, נתנוהו בכליבה, והניחוהו על גבי המיטה, והכניסוהו לתוך העיר, והיו מקלסין לפניו בכבודו של אביו, וקרא עליו אביו המקרא הזה:

יֹא וְנִהְמַתְּ בְּאַחֲרִיתָךְ בְּכָלֹת בְּשָׂרְךָ וְשֵׁאֲרֶךְ :

יב וְאַמְרַתְּ אִידָּךְ שְׁנֵאתִי מוֹסֵר וְתוֹכַחַת נָאֵץ לְבִי :

יג וְלֹא-שְׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרִי וְלִמְלַמְדִּי לֹא-הִטִּיתִי אָזְנִי :

יד כָּמַעַט הָיִיתִי בְּכָל-רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעַדָּה : וְחָזַר לְתַחִילַת הַמִּקְרָא.

ואמו קראה עליו הפסוק הזה, **כה** פֶּעַס לְאַבְיוֹ בֶּן כָּסִיל וּמֶמֶר לְיֹלְדָתוֹ :

ואחותו קראה עליו המקרא הזה: **ז** עָרַב לְאִישׁ לֶחֶם שֶׁקָּר וְאַחֵר יִמְלֵא-פִיהוּ חֶצֶץ :

פרק יג

א. המלקט עצמות והמשמר עצמות פטור מקרית שמע, ומן התפילה, ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, ואם רצה להחמיר על עצמו - לא יחמיר, מפני כבוד עצמות. רבי יוחנן בן נורי אומר: ירחיק ארבע אמות ויקרא. רבי שמעון בן עזריה אומר: אם היו אחרים עמו יסלקום למקום וקורא. רבי יצחק אומר: של קרובים פטור ושל אחרים חייב. רבי שמעון אומר: בשבת חייב בחול פטור. רבי נתן אומר: אם יש תפילתו עליו הרי זה פטור, שזיקת שמירתו עליו, ולא זיקת התפילה.

ב. המעביר עצמות וכתבי הקודש ממקום למקום, לא יניחם לא בקרון ולא בספינה ולא על גבי בהמה, ולא ישב עליהן, ואם בשביל הניית עצמות, או בשביל שיגנב את המכס מאנשים, הרי זה מותר.

ג. היה עובר בין הקברות לא יתן תפילין עליו, ולא כתבי הקדש בידו, מפני שהוא דרך בזיון.

ד. העושה כוך בקבר והגיע זמן המקרא, לא יקרא ולא יתפלל, אלא פורש למקום טהרה, וקורא ומתפלל, ואחר כך נכנס.

ה. המוצא מת בקבר, לא יזיזנו ממקומו, אלא אם כן יודע שהיה מקומו שאול לו.

ו. המוצא עצמות במהמורות, הרי זה נותן בקבר, דברי רבי עקיבא, וחכמים אומרים: לא יזיזם ממקומם. מצאן בכוך, או באיסטן, לא יזיזם ממקומם.

ז. אין מפנין לא את המת, ולא את העצמות, ממקום בזוי למקום בזוי, ולא ממקום מכוער למקום מכוער, ואין צריך לומר ממקום מכובד למקום בזוי; ובתוך שלו, אפילו ממקום מכובד למקום בזוי הרי זה מותר, שכן הוא כבודו.

ח. אין קוברין שני מתים זה בצד זה ולא את המת בצד העצמות, ולא את העצמות בצד המת. רבי יהודה אומר: כל הישן עמו בחייו, נקבר עמו במותו.

ט. קבר שפינהו מותר בהנאה, אבל לא יעשנו בית התבן, בית הבקר, בית העצים, ובית האוצרות. כוך שפינהו אסור בהנאה. קבר שעשאו לשם חי ימכר, לשם מת לא ימכר; אבנים

שחצבן לשם חי ימכרו, לשם מת לא ימכרו. ארון שפינהו אסור בהנאה, ואם היה של אבן יקבר, ושל חרס ישבר, ושל עץ ישרף. המוציא נסרים לבית הקברות לא יזיזם ממקומם.

פרק יד

א. אין מוציאין אמת המים בין הקברות, ולא יעשה שם שביל, ולא ירעה שם בהמתו, ולא יטייל שם, ולא ילקט משם עצים ועשבים, ואם ליקטן אסורין בהנאה, ואם בשביל הנאת בית הקברות עצמו ליקטן, שורפן במקומם.

ב. הנחלות עוברות ממקום למקום, ונעקרות ממשפחה למשפחה. הקבר אינו עובר ממקום למקום ואינו עובר ממשפחה למשפחה.

ג. קבר חדש נמדד ונמכר ונחלק, ישן לא נמדד ולא נמכר ולא נחלק. יש קבר חדש שהוא כקבר ישן, ויש ישן שהוא כחדש; כיצד? ישן שקבר בו עשרה מתים שלא ברשות הבעלים, הרי זה כקבר חדש, ונמדד ונמכר ונחלק, חדש שקברו בו נפל אחד ברשות הבעלים, הרי זה כקבר ישן, ולא נמדד ולא נמכר ולא נחלק.

ד. קבר גולין אין להם חזקה, בשעת הדבר ובשעת המלחמה אין להם חזקה, רבן שמעון בן גמליאל אומר: הנפלים אין קונין את הקבר, הנקבר שלא ברשות אין לו חזקה.

ה. האשה שירשה את הקבר נקברת בו, היא ויוצאי יריכה, דברי רבי מאיר, ורבי יהודה אומר: היא ולא יוצאי יריכה. ומודה רבי יהודה שאנייניה הראויין לה בחייה נקברין עמה במותה.

ו. אביה אומר: תיקבר אצלי, ובעלה אומר: תיקבר אצלי, קוברין אותה אצל אביה, ואם יש לה בנים מבעלה קוברין אותה אצל בעלה, ואם היא אמרה קברו אותי אצל בניי קוברין אותה אצל בניה.

ז. אביה אומר: לא תיקבר אצלי, ובעלה אומר: לא תיקבר אצלי, קוברין אותה אצל בעלה, מפני שבעלה חייב במזונותיה ובפירקונה ובקבורתה, רבי יהודה אומר: בשני חילין ומקוננות. מקום שמספידין, הוא מספיד על אשתו, ואם אין בעלה מטפל בה, מטפלים בה בקבורתה, ומוציאין ממנו בעל כרחו.

ח. נמצאת אתה אומר שלושה קברות הן, הקבר שנמצא בתחילה מותר לפנותו, ואם פינהו מקומו אסור בהנאה, קבר הידוע אסור לפנותו, ואם פינהו מקומו אסור בהנאה, קבר המזיק את הרבים אסור לפנותו, ואם פינהו מקומו טהור ואסור בהנאה.

ט. קבר שהקיפתו העיר משלוש רוחותיו, או משתי רוחותיו זה כנגד זה, אם הוא רחוק יותר מחמשים אמה מכאן, ויותר מחמשים אמה מכאן אין מפנין אותו, פחות מיכן מפנין אותו.

י. כל הקברות מתפנין, חוץ מקבר מלך ונביא. רבי עקיבא אומר: אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין, אמרו לרבי עקיבא: והלא קברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה היו בירושלים, ולא נגע בהן אדם מעולם, אמר להם: משם ראייה? מחילה היתה עשויה להן והיתה מוציאה את הטומאה לנחל קדרון.

יא. המוכר דרך קברו לחברו, לא עשה כלום; המוכר מקום מספדו, לא עשה כלום. הלוקח מעמד לחברו, שמין לו זקני בית אב ארבעה קבין, דרך היחיד ארבע אמות, דרך הרבים שש עשרה אמות, דרך המלך אין לה שיעור, דרך הקבר אין לה שיעור, ומקום ההספד אין לו שיעור.

יב. הרואה אבל בתוך שלושים יום, מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו, לאחר שלושים יום, בתוך שנים עשר חודש, שואל בשלומו ואחר כך מדבר עמו, לאחר שנים עשר חודש מדבר עמו ואחר כך שואל בשלומו, רבי מאיר אומר: הרואה אבל בתוך שלושים יום מדבר עמו ואחר כך שואל בשלומו, לאחר שלושים יום, בתוך שנים עשר חודש, שואל בשלומו ואחר כך מדבר עמו, לאחר שנים עשר חודש לא יזכירנו כל עיקר, שהיה רבי מאיר מושלו לאדם אחד שהיתה לו מכה ונתרפא, ובא רופא אחד ואמר לו: תן לי שכרי ואקרא את מכתך, ואני מרפא אותך, מעלין עליו כאילו עושר את מכתו, כך כל המזכיר לאבל לאחר שנים עשר חודש, מעלין עליו כאילו עורר את מתו. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף מי שמתה אשתו ונשא לו אשה אחרת, בתוך שנים עשר חודש, בשוק מדבר עמו, אבל אינו מדבר עמו בתוך ביתו.

יג. הכל מעלין לבית האבל, גלוסקאות, בשר, ודגים. ובחבר עיר, קטניות ודגים, ורבן שמעון בן גמליאל אומר: במקום שנהגו אפילו מעשה קדירה.

יד. עשרה כוסות שותין בבית האבל, שנים לפני המזון, וחמשה בתוך המזון, ושלושה לאחר המזון: אחד לברכת אבלים, ואחד לתנחומי אבלים, ואחד לגמילות חסדים. חזרו והוסיפו עוד

שלושה, אחד לראש הכנסת, ואחד לחזן הכנסת, ואחד לרבן גמליאל. וכשראו חכמים ובית דין שמשתכרין ויוצאין, גזרו עליהם והחזירום למקומן.

טו. המברך בבית האבל אינו אומר ברכה רביעית. דברי רבי יוסי הגלילי, ורבי עקיבא אומר: הטוב והמטיב, וחכמים אומרים: דיין האמת, שליט במעשיו שופט בכל הדורות בצדק שכולנו עמו ועבדיו, ובכל אנו חייבים להודות לו ולברכו.

טז. הרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל, אומר: ברוך ה' שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה.

מסכת כלה

על פי דפוס וילנה

<http://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=51313&st=&pgnum=39>

פרק א

כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, מה נדה שלא טבלה אסורה לבעלה, אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה.

ומניין לברכת חתנים מן התורה? שנאמר: ויברכו את רבקה. ומניין שאפילו אלמנה אסורה? שנאמר: ויקח (בועז) עשרה אנשים... ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן ה'..., ויהי ביתך כבית פרץ....

כלה שנבעלה יום ראשון אסורה כל שבעה, ואסור ליטול ממנה כוס כל שבעה, דברי ר' אליעזר, ר' יהושע אומר: עד שיבדוק הדבר: אם היתה נדה בבית אביה אסורה, ואם לא מותרת.

שאלו את ר' אליעזר מהו לשתות מיד הכלה כל זמן שבעלה מיסב עמה? אמר להן: כל השותה מיד כלה כאילו שותה מיד זונה. אמרו לו: והלא כל בנות ישראל יש להן דרך ארץ, אמר להן: חס ושלום, כל מי שאין התורה עוברת על פיו, אין בו דרך ארץ. הכריז ר' אליעזר בשלוש מאות שופרות, ואמר: כלה, אחת בנות ת"ח ואחת בנות עמי הארץ, השותה בכלה כשותה בזונה. ועוד אמר: כל המקבל כוס מיד כלה ושותהו אין לו חלק לעולם הבא.

הקורא פסוק משיר השירים ועשהו כמין זמר, וכן הקורא פסוק מדברי תורה בבית המשתאות שלא בזמנו, מביא מבול לעולם, מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא ואומרת, רבונו של עולם עשאוני בניך ככנור המנגנים בו לצים. אמר לה, בתי, אם כן, בשעה שהן שמחים מה יהיו עושין? אמרה לו: רבונו של עולם, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה ובלימוד ובמעשים טובים ובאגדות, ובעלי מקרא הם, יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים. ואם בעלי משנה הם, יעסקו במשנה, בהלכות ובאגדות, ואם בעלי גמרא הם, יעסקו בתלמוד, בהלכות הפסח בפסח, ושל עצרת בעצרת ושל חג בחג.

העיד ר' שמעון ואמר: כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, [שנאמר] ודבר בעתו מה טוב.

המשגר כוס של ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייב מיתה, מפני שדעתו רבה עליה, רבי אומר: מפני שיצר הרע רבה עליו. וכן בני חבורה ששגרו כוס של ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייבין מיתה, מפני שדעתן רבה עליהן, רבי אומר: מפני שיצר הרע רבה עליהן.

פרק ב

המרצה מעות לאשה מידו לידה בשביל להסתכל בה, אפילו הוא כמשה רבינו שקבל תורה מהר סיני, לא ינקה מדינה של גיהנום, שנאמר: יד ליד לא ינקה רע.

הרי הוא אומר ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד, אצעדה זו בירית, וצמיד אלו השיראים, עגיל זה דפוס של דדים, כומז זה דפוס של בית הרחם, לכפר על נפשותינו לפני ה', אמר להם משה לישראל, שמא חזרתם לקלקולכם הראשון, אמרו לו: לא נפקד ממנו איש, אמר להם: אם כן כפרה זו למה? אמרו לו: אם מידי עבירה יצאנו, מידי הרהור לא יצאנו. טבעת למה? לפי שכל המסתכל באשה בכוונה כאילו בא עליה, מיכן אמרו חכמים כל הנוגע באצבע קטנה של אשה כאילו נוגע באותו מקום. וכן כל המסתכל בעקיבה של אשה הויין לו בנים שאינם מהוגנים.

חגרין סומין אלמין חרשין. ר' אליעזר אומר: מפני שתבעה למטה ואינה נתבעת, ר' יהושע אומר: מפני שאמרה בשעת בעילה אנוסה אני, ר' עקיבא אומר: מפני שאומרת בשעת טהרתה טמאה אני.

ר' נחמיה אומר: בעון שנאת חנם אשתו מפלת נפלים, ומריבה רבה בתוך ביתו, ובניו ובנותיו מתים כשהם קטנים.

ר' נהוראי אומר: כל המבייש פני חברו, סוף הוא מתבייש, ולא עוד אלא שמלאכי חבלה דוחפין אותו וטורדין אותו מן העולם, ומראין קלונו לכל באי עולם, וכל מי שיש לו בושת פנים, לא במהרה הוא חוטא, שנאמר: ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. וכל מי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו תחת הר סיני.

אמר ר' יוחנן ארבעה דברים סחו לי מלאכי השרת, ואלו הן: חיגרים סומים אילמים חרשים, חיגרים מפני מה? מפני שהופכין את שולחנם ועושים כמעשה בהמות. סומים מפני מה? מפני שמסתכלין באותו מקום, חרשים מפני מה? מפני שמספרין בשעת תשמיש, אילמים מפני מה? מפני שנושקין באותו מקום, וחכמים אומרים: [אין הלכה כר' יוחנן אלא] כל מה שרוצה אדם לעשות באשתו [עושה, כי אין הדבר דומה אלא למי שלקח בשר מטבח, רצה אוכלו צלי, רצה אוכלו מבושל, רצה אוכלו על גבי גחלים].

שאלו את אימא שלום, אשתו של ר' אליעזר, אחותו של רבן גמליאל, אמרו לה: מפני מה בניך יפין, ובשעת תשמיש מה הוא אצלך? אמרה להם: לא היה מספר עמי, לא במשמרה ראשונה ולא במשמרה אחרונה אלא בבינונית, מגלה טפח ומכסה טפח, ודומה כמי שכפאו שד, אמרתי לו, כל כך למה? אמר לי: שלא תעלה על דעתי באשה אחרת, ונמצאו בני באים לידי ממזרות.

מכאן אמרו: עשרה הן כממזרים, ואין ממזרין, ואלו הן: בני אמה, בני שפחה, בני שנואה, (בני נדה), בני נדוי, בני תמורה, בני מריבה, בני שכורה, בני גרושת הלב, בני ערבוביא, ויש אומרים אף בני ישינה. והבועל ארוסתו בבית חמיו שלא בכתובה, הוין לו בנים ויתקין. חלשות - אלו בועלי נדות, מכוערים - אלו בני טהורות ספק. היוצא מבית הכסא ושימש, הוין לו בנים נכפין, מפני ששד של בית הכסא מלווה עמו. עד כמה ישהא וישמש, עד שיעור מהלך חצי מיל. הקיז דם ושימש, הוין לו בנים ויתקין חלשות. הקיזו שניהם דם ושימשו, הוין לו בנים בעלי ראתן, אימתי? בזמן שלא טעמו כלום. [אבל טעמו כלום לית לן בה].

המשמש מטתו מעומד אוחזתו אחילו, וזו היא אש של עצמות. ואיזו היא רפואתו, קמח של עדשים ויין. כל הרפואות כולן אדם עושה אותן כשהוא שבע, וזו כשהוא רעב. כל הרפואות כולן אדם עושה אותן על גבי רגליו, וזה עושה אותן רגלו אחת במטה ורגלו אחת בארץ. כל הרפואות כולן אין אדם עושה אותן אלא עד שלוש שעות ושלוש פעמים, וזו עושה אותה עד שיתרפא.

הרגיל בקצח (=זרעוני קימל), אינו בא לידי כאב לב, רשב"ג אומר קצח הזה אחד משישים סימני המוות, והישן למזרח גרנו דמו בראשו ולא אמרו אלא באפויה וזה אינו באפויה. האוכל משקל דינר קצח לבו נעקר, ארבעים בצים - לבו נעקר, ארבעים אגוזים, רביעית דבש - לבו נעקר.

כיוצא בו האוכל בשר שור שמן בלפת בלילי י"ד ובלילי ט"ו וישן בלבנה (אפילו) בתקופת תמוז - דמו בראשו.

המשמש מטתו שיכור סופו נעקר, שניהם שיכורין - לבן נעקר, המשמש לאור הנר - הוין לו בנים נכפין. המשמש מטתו מיושב - אוחזתו דלריא, ואיזו היא רפואתו, ארקין של קוצים. הוא מלמטה והיא מלמעלה, אוחזתו עוית. הוא מלמעלה והיא מלמטה, זה דרכן של בני אדם. שימשו שניהם כאחד, הרי זה דרך עיקש.

ר' יהודה אומר עז פנים לגיהנום, ובושת פנים לגן עדן

עז פנים, ר' אליעזר אומר: ממזר, ר' יהושע אומר: בן הנדה, ר' עקיבא אומר: ממזר ובן הנדה. פעם אחת היו זקנים יושבים בשער, ועברו לפנייהם שני תינוקות, אחד כיסה את ראשו ואחד

גילה את ראשו, זה שגילה את ראשו, ר' אליעזר אומר: ממזר, ר' יהושע אומר: בן הנדה, ר' עקיבא אומר: ממזר ובן הנדה.

אמרו לו לר' עקיבא: היאך מלאך לבך לעבור על דברי חבריך, אמר להן: (זה) אני אקימנו, הלך אצל אמו של תינוק, וראה שהיתה יושבת ומוכרת קיטניות בשוק, אמר לה: בתי, אם את אומרת לי דבר שאני שואלך, אני מביאך לחיי העולם הבא, אמרה לו: השבע לי, היה ר' עקיבא נשבע בשפתיו ומבטל בלבו, אמר לה: בניך זה מה טיבו? אמרו לו: כשנכנסתי לחופה נדה הייתי, ופירש ממני בעלי ובא עלי שושביני, והיה לי בן זה, נמצא התינוק ממזר ובן הנדה. אמרו גדול היה ר' עקיבא שהכחיש את רבותיו, באותה שעה אמרו ברוך ה' אלהי ישראל שגילה סודו לר' עקיבא בן יוסף.

ר' יוחאי ב"ר יאשיה כל המפנה דעתו בנשים סוף בא לידי עבירה, וכל המפנה עצמו מעבירה ולא עשאה אפילו הוא ישראל, ראוי הוא לעלות עולה ככהן גדול על גבי המזבח, שנאמר: וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות. וכל מי שעושה את עצמו עצל מן העבירה ולא עשאה, ניזון מזיו שכינה כמלאכי השרת, שנאמר: ויחזו את האלוהים ויאכלו וישתו.

ר' אליעזר בן יעקב אומר: כל המוציא שכבת זרע לבטלה כאילו הורג את הנפש, שנאמר: שוחטי הילדים, אל תקרי שוחטי אלא סוחטי, וחכמים אומרים: כאילו עובד עבודת כוכבים, שנאמר: הנחמים באלים תחת כל עץ רענן.

אמר רבי: כל המחליף בדיבורו כאילו עובד עבודת כוכבים' שנאמר: אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע, ואין מתעתע אלא עבודת כוכבים, שנאמר: הבל המה מעשה תעתועים.

מכאן אמרו חכמים: אין אדם רשאי ליתן ידו לאמה שלו/ שלוש ידות הן ושלושתן לקציצה, יד לאמה תקצץ, יד לעין תקצץ, יד לחסודה תקצץ, יד לאמה תקצץ מפני שמחממת, יד לעין מפני שמסמא, יד לחסודה מפני שמביא לידי שפיכות דמים.

דבר אחר: הנחמים באלים, כל המחמם עצמו להוציא זרע לבטלה חשוב כבהמה, מה בהמה אינה מקפדת ועושה, כן הוא. מה בהמה אינה ידיעתה למיתה; אף הוא כן. מה בהמה אינה עומדת אלא לשחיטה ואין לה חלק לעולם הבא, אף הוא אין לו חלק לעולם הבא. עליו אמר שלמה בחכמתו: מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, זו נשמתן של צדיקים שאין מחממין את עצמן ואין מוציאים שכבת זרע לבטלה, ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ, זו נשמתן של רשעים שמחממין את עצמן ומוציאים שכבת זרע לבטלה.

דבר אחר: הנחמים באלים, כל המחמם את עצמו ומוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה, שנאמר: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתוהו ה'. וכל המקשה את עצמו הרי זה עבריין, שנאמר: וירע בעיני ה' (את) אשר עשה. ואפילו קטנים מקבלין פני שכינה, שנאמר: זרע יעבדנו יסופר לה' לדור.

בעון מה בניו של אדם מתים?
 ר' אליעזר אומר: בעון נדרים, שנאמר: אל תיתן את פִּיךָ לחטיא את בשרך וגו'. וחבל את מעשה ידיך.
 ר' נתן אומר: בעון מזוזה דכתיב: על מזוזות ביתך ובשעריך וכתוב אחריו למען ירבו ימיכם וימי בניכם.
 ר' נהוראי אומר: בעון ציצית דכתיב: גם בכנפִיךָ נמצאו דם נפשות אביונים.
 ר' יהושע אומר: בעון ביטול תורה קטנים מתים, שנאמר: ותשכח תורת אלוהיך אשכח בניך גם אני.

ר' עקיבא אומר: כל שאינו עוסק בתורה גורם עניות לבניו. מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים? יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו.

ואלו הן חפצי שמים.

יפזר מעותיו לעניים, שנאמר: פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד. אמרו עליו על ר' טרפון שהיה עשיר גדול, ולא היה נותן מתנות לאביונים, פעם אחת מצאו עקיבא, אמר לו: רבי רצונך שאקח לך עיר אחת או שתים, [אמר לו: הן], מיד עמד ר' טרפון ונתן לו ארבעת אלפים דינרי זהב, נטלן ר' עקיבא וחילקן לעניים, לימים מצאו ר' טרפון, אמר לו: היכן העיירות שלקחת לי? תפסו בידו והוליכו לבית המדרש, והביא ספר תהלים והניחו בפניהם, והיו הולכין וקורין עד שהגיעו לפסוק זה: פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד. אמר לו: זו העיר שקניתי לך, עמד ר' טרפון ונשקו על ראשו, אמר לו רבי אלופי, רבי בחכמה, ואלופי בדרך ארץ, והוסיף לו ממון לבזבז שוב.

מעשה בר' טרפון שהיה אוכל קציעות מפרדס (שלו), בא האריס שלו ומצאו, הכהו מכה רבה, ולא אמר לו שהוא ר' טרפון, עד שעמד אותו אריס והכירו, כיון שהכירו קרע בגדיו ותלש בשערו, והיה צועק ובוכה ומתנפל לפני רגליו, אמר לו: אדוני מרי, מחול לי. וכל כך למה? שלא רצה להשתמש בכתר תורה, שכל המשתמש בכתר תורה אין לו חלק לעולם הבא.

ואלו הן חפצי אשתו: ר' אליעזר אומר: יפתה אותה בשעת תשמיש, ר' יהודה אומר: ישמחנה בשעת תשמיש בדבר מצוה, שנאמר: שומר מצוה לא ידע דבר רע.

הרוצה שיהיו בניו זכרים בעלי תורה ימשמש במעשיו ויפתה את אשתו בשעת תשמיש, ר' אליעזר בן יעקב אומר: אין תלמיד חכם רשאי [למשמש במעשיו] וליתן מעותיו בארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליה כר' חנינא בן תרדיון.

אמרו עליו על ר' חנינא בן תרדיון שפעם אחת נתחלפו לו מעות פורים במעות של צדקה והיה יושב ותמיה ואמר או לי שמא נתחייבתי מיתה לשמים. עד שהיה יושב ותמיה בא קסטינר אמר לו: רבי גזרו עליך לכורכך ולשורפך בתורתך ולישראל עמך. ועמד וכרכוהו בתורתו והקיפוהו חבלי זמורות, והציץ בו האור והיה אור מצטנן ומתרחק ממנו. עמד הקסטינר בבהלה אמר לו: רבי אתה הוא שגזרו לשורפך? אמר לו הן, אמר לו: ולמה האור מכבה? אמר לו: נשבעתי בשם קוני שלא יגע בי עד שאדע אם גזרו עלי מן השמים, המתן לי שעה אחת ואודיעך. היה הקסטינר יושב ותמיה אמר: הללו שגוזרים מיתה וחיים לעצמן למה עול מלכות עליהן? אמר לו: קום לך, וכל מה שמלכות רוצה לעשות בי יעשה. אמר לו: ריקה הסכימה עלי גזירה מן השמים, ואם אין אתה הורגני, הרבה הורגים יש למקום, הרבה דובים ונמרים ואריות וזאבים, והרבה נחשים ועקרבים שיפגעו בי, אלא סוף שהמקום עתיד להיפרע דמי מידך. וידע קסטינר שכך היא המידה, מיד ונפל על פניו. וכיון שאבד והשמיע קולו מן האש ואמר באשר תמותי אמות ושם אקבר, באשר תחיה אחיה. מיד יצתה בת קול ואמרה: רבי חנינא בן תרדיון וקסטינר מוזמנים לחיי עולם הבא.

ר' אליעזר אומר: הנותן שלום לרבו (ואינו אומר שלום עליך רבי ומורי) חייב מיתה. בן עזאי אומר: כל הנותן שלום לרבו, ומחזיר לו, וחולק על ישיבתו, חייב מיתה, וכל האומר דבר מפי חכם שלא אמרו ממנו, גורם לשכינה שתסתלק מישאל. וכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי.

ואיזהו רבו? כל שלימדו משנה וש"ס, אבל לא מקרא, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר: כל שרוב תלמודו ממנו, ר' יוסי אומר: כל שהאיר עיניו במשנתו. ואם היה סומא, לא יאמר לו שקעה החמה, אלא יאמר לו סלוק תפילתך (חלוץ את התפילין).

מסכת כלה רבתי

פרק א

[ברייטא] כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה שלא טבלה, מה נדה שלא טבלה אסורה לבעלה, אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה.

[גמרא] אמר רבא: באי זו ברכה אמרו? ברכת שבעה, ולא ברכת האירוסין

ואי זו ברכת האירוסין? אמר רב יהודה אמר רב: אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין, [ברוך אתה ה' מקדש ישראל על ידי חופה וקידושין].

ברכות היכי מברכין? אמר ר' לוי: בורא פרי הגפן, ושהכל ברא לכבודו, ברוך אתה ה' יוצר האדם, ברוך אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ברוך אתה יוצר האדם. שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה ברוך משמח ציון בבניה שמח תשמח רעים אהובים כשימחך יצירך בגו עדן מקדם ברוך משמח חתן וכלה, ברוך אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה דיצה רנה אהבה ואחוה שלום ורעות מהרה ה' אלוהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חופות חתנים ממשחה נערים מנגינתם ברוך משמח חתן וכלה. מיתבי לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, כיצד כגון המברך ברכה שאינה צריכה לגופה, והכא כיון דמברך בורא פרי הגפן, היכי עביד דטעים ליה, והא אמר מר טעמו פגמו, דמוריק בידיה מכסא ושתי, התינח דאיכא חמרא, ליכא חמרא אמאי מקדש, בשיכרני, בכפריא מאי, אמאי או אריפתא.

איבעיא להו ברוך להו לכולהו שלא כסדר, או חסר אחת מאי, תא שמע ברכות אין מעכבות זו את זו, לוי איקלע לבי הילולא וברך שית, לבר יין, שמע מינה אע"פ דחסר לא חיישן, דלמא שאני התם דאמר חד יצירה.

[ברייטא] מנין לברכת חתנים מן התורה? שנאמר: ויברכו את רבקה.

[גמרא] מידי בכוס ברכה, אלא אסמכתא היא. ור' יוחנן אמר: מהכא, ויברך אותם אלוהים ויאמר להם אלוהים, אלא מעתה בחיות דכתיב: ויברך אותם אלוהים מאי, אלא משום דכתיב ויבן ה' אלוהים, ותנא שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא.

[ברייטא] ומנין אפילו אלמנה צריכה ברכה? שנאמר: ויקח (בועז) עשרה אנשים, וכתוב: ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן ה' וגו'.

[גמרא] שמע מינה ברכת חתנים בעשרה, ושמע מינה אפילו אלמון עם אלמנה מברך. מיתיבי במה מברכין בבחור שנשא בתולה, ובחור שנשא אלמנה, ואלמון שנשא בתולה, אבל אלמון עם אלמנה לא, התם בשבעת ימים.

[ברייטא] כלה כיון שנבעלה יום ראשון אסורה לבעלה כל שבעה, דברי ר' אליעזר, ור' יהושע אומר: תבדוק הדבר, אם היתה נדה בבית אביה אסורה, ואם לאו מותרת.

[גמרא] במאי קא מפלגי, ר' אליעזר מסיק אדעתיה דילמא חזיית דם ולא ידעה, ר' יהושע מסיק אדעתיה איפשר למיבדק, וכמה זמן, ר' יהושע אומר: שלושה ימים.

[ברייטא] שאלו תלמידיו את ר' אליעזר, מהו לשתות בכלה כל זמן שבעלה מיסב, אמר להם: כל השותה בכלה כאילו שותה בזונה, אמרו לו: והלא בנות ישראל יש בהן דרך ארץ, אמר להם: חס ושלום כל מי שאין התורה עוברת על פיו אין בו דרך ארץ. הכריז ר' אלעזר בן עזריה בארבע מאות שופרות, שכל המקבל כוס מיד כלה אין לו מחילה לעולם.

[גמרא] במאי קא מפלגי, רבנן סברי כיון דבת תלמיד חכם היא, מנהגא דאבוה תפסה, ור' אליעזר אומר לך, לעולם אשה כבעלה, כדתניא מעשה באשה אחת שהיתה נשואה לתלמיד חכם, והיתה קושרת לו קשר תפלין על ידו, מת תלמיד חכם ונשאה למוכס, והיתה קושרת לו קשר מוכס על ידיו. הכריז ר' אלעזר בן עזריה שמע מינה הרהור כמעשה דמי, היכי מחמירים ואומרים אין לו מחילה לעולם, לעולם אימא לך הרהור לאו כמעשה, דכתיב: און אם ראיתי בלבי לא ישמע (אלוהים) [ה'], ושאני אשת איש דחמירא טפי. דרש רבא, מאי דכתיב: טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך, בוא וראה צדקתו של הקדוש ברוך הוא, שכל המעלה בלבו לעשות מצוה ונאנס עליה ולא עשאו, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, וכל המעלה בלבו לעשות חטא, עד שעת מעשה לא מיחייב, דכתיב: און אם ראיתי בלבי [וגו'].

[ברייטא] הקורא פסוק משיר השירים ועשאו כמין זמר, וכן הקורא פסוק שלא בזמנו מביא רעה לעולם, מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא ואומרת לפניו, רבונו של עולם עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו עמים, אמר לה הקדוש ברוך הוא, בתי, אם כן מה יעשו בני בשעה שהם שמחים, אמרה לפניו רבונו של עולם יעסקו בתורה ובמשנה בהלכות

ובאגדות, ואם עמי הארץ הם יעסקו פסח בפסח, של עצרת בעצרת, של חג בחג. העיד ר' שמעון בן אלעזר משום ר' יהודה בן חנניה כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם.

[גמרא] היכי דאמי כמין זמר, כגון דזמיר ביה ודעתיה על הרהור. ופסוק בלא זמנו, דאמר קנינות. אמר רבא: פסוק בזמנו, כנהמא בשעת (רעייא) [רעבא] ושלא בזמנו כנהמא בשעת שיבעא.

[ברייטא] המשגר כוס של ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייב מיתה מפני שדעתו רבה עליו, רבי אומר: מפני שיצר הרע רבה עליו.

[גמרא] אמר רבא: למה לי למימר וכן בני החבורה מהו דתימא, יחדאי הוא דאסור אבל בני חבורה לא קמ"ל כיון דלא מדעת בעלה כל פרוץ רתח מגויה.

[ברייטא] המרצה מעות לאשה מידו לידה, אף מידה לידו, בשביל שיסתכל בה, אפילו גדול כמשה רבינו שקבל תורה מסיני, לא ינקה מדינה של גיהנום, שנאמר: יד ליד לא ינקה רע.

[גמרא] השתא כוס של ברכה אסור, מעות מיבעיא, התם שלא מדעת, הכא אף מדעת, אי נמי התם דלא מהרהר, הכא במהרהר אסור.

תאנא וכן הכלה שמשגרת לפני הכלה משאות השולחן.

[ברייטא] הרי הוא אומר, ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשותינו לפני ה', אצעה זו בירית, צמיד אלו השירין, עגיל זה דפוס של דדין, כומז זה דפוס של בית הרחם, למה, לכפר על נפשותינו לפני ה', אמר להם משה: שמא חזרתם לקלקולכם הראשון, אמרו לו: ולא נפקד ממנו איש, אמר להם: אם כן כפרה זו למה? אמרו לו: אם ידי עבירה יצאנו, ידי הרהור לא יצאנו, מכאן אמרו חכמים כל הנוגע באצבע קטנה של אשה כאלו נוגע במקום העיקר.

[גמרא] כיון דאתו, אמר להם משה: הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו, מנא הו ידעי, אמר רב: שהעבירום לפני ציץ, בתולה אין פניה מוריקות, בעולה פניה מוריקות (אמר) [דאמר] מר סימן לעבירה הדרוקן.

[ברייתא] המסתכל אפילו בעקבה של אשה הויין ליה בנים בעלי מומין ממעי אמן. חגרים סומין אלמין חרשין מפני מה? ר' אליעזר אומר: מפני שתבעה למטה ואינה נתבעת לו, ר' יהושע אומר: מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני, ור' עקיבא אומר מפני שמספרים בשנאת חנם.

[גמרא] אמר רבא: ובאשתו אמרו, אמרו לו: לא שבק מר חיי לכל בריה, אלא היכי דמי (ביאה) [בביאה], כדבעין למימר קמן, והוא דמעברא בהאי ביאה.

ר' אליעזר אומר: מפני שתובעה, הא תרויהו באונס קא עסקי, במאי קא מפלגי? מר סבר: אונס דקמי ביאה הוא דגרים, ומר סבר: אונס זמן ביאה הוא דגרים.

[ברייתא] ר' נחמיה אומר: בעבור שנאת חנם אשתו של אדם מפלת נפלים, ובניו מתים קטנים, ומריבה רבה בתוך ביתו.

[גמרא] בשלמא מריבה, שנאת חנם גוררת ריב, דכתיב: שנאה תעורר מדנים, אפילו מפלת נפלים מנא לן? דכתיב: לשוא הכיתי את בניכם, על עסקי שוא.

[ברייתא] אמר ר' יוחנן בן דהבאי: ארבע דברים שחו לי מלאכי השרת, ואלו הן: חגרין מפני מה הויין? מפני שהופכין את שולחנם; סומין למה? מפני שמסתכלין בערוה; אלמין למה? מפני שמנשקין את הערוה; חרשין למה? מפני שמספרין בשעת תשמיש.

[גמרא] אמר רבא: כל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה, הוא הפך שולחנו, יהפך רגלי זרעו; הוא מסתכל בערוה דבר הנסתר מכל, לפיכך הכל יהיה מסתתר מזרעו; הוא עזב פה המדבר שבו ניתנה הנשיקה ונשק הסתום, לפיכך נסתם פי זרעו; הוא מספר בשעה שהיה לו לחרוש, לפיכך נחרש אזן זרעו - למה נקרא שמו חרש? שהוא חורש, דכתיב: והחריש יעקב עד בואם. אמר רבא: וכולהו הני דאיעברה בהאי ביאה.

[ברייתא] וחכמים אומרים: אין הלכה כר' יוחנן בן דהבאי, אלא כל הרוצה באשתו עושה, למה הדבר דומה? לבשר הבא מן הטבח, רצה לאוכלו על גבי גחלים אוכלו. רצה לאוכלו במלח אוכלו, ועוד למה הדבר דומה? לדג הבא מבית הצייד, רצה לאוכלו במלח אוכלו, צלי אוכלו, על גבי גחלים אוכלו.

[גמרא] מכדי ר' יוחנן בן דהבאי לאו מנפשיה קאמר, מאי טעמא לא הודו ליה רבנן? דאמר ר' יוחנן: אסורים הם, אמרו ליה רבנן, כי קאמרת משמיה דמלאכי השרת הכי הוא, מיהו אסור אין איסור, אמר להו: אודו לי דמשום הכי תדע דקא אותבוה רצה, רצה למה למימר לדג הבא מבית הצייד, מקמאי אמרו ליה: לבשר הבא מבית הטבח, אמר להו: מה לבשר רצה לאוכלו בחלב אין אוכלו, הדר אמרו ליה לדג הבא מבית הצייד.

[ברייטא] שאלו את אימא שלום, אשתו של ר' אליעזר, אחותו של רבן גמליאל, מפני מה בניך יפים, בשעת תשמיש מהו אצליך? אמרה להם: לא היה מספר עמי לא במשמרה ראשונה ולא במשמרה אחרונה, אלא באמצעית, ומגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד, אמרתי לו כל כך למה? אמר לי: כדי שלא תעלה על דעתו אשה אחרת ונמצאו בני באים לידי ממזרות.

[גמרא] מעיקרא אמרו לה: בניך יפים, איכספא לא הוה בעיא למימר להו, אמרו תורה אנו צריכים ללמוד ואנו מתביישין, בשעת התשמיש מהו אצליך, כיון דחזאי הכי, אמרה להו: כל עובדיה. לא במשמרה ראשונה, ולא במשמרה אחרונה, שהן זמן ביאה, אלא באמצעית, שאין (בם) [בו] זמן ביאה.

[ברייטא] מכאן אמרו עשרה (כממזרות) [כממזרים] ואינם (ממזרות) [ממזרים], ואלו הן, בני נדה, בני נדוי, בני אמה, בני אנוסה, בני שנאה, בני מפותה, בני גרושת הלב, בני תמורה, בני שכרות, ויש אומרים: בני חצופה, ובני ישינה, והבועל ארוסתו בבית חמיו.

[גמרא] בני נדה סופן להצטרע; בני נדוי סופן להנדות מקהל ישראל; בני אמה סופן מתרחקים מעיקר קדושה; בני שנאה ששונאים את המצות; בני אנוסה, שהם נאנסים; בני מפותה, סופן שמפתין לבן; בני גרושת הלב סופן שהן מגרשין כל טוב ומדבק ברע; בני תמורה, סוף שממיר את בריתו; בני שכרות שיוצאין בניה כאלו שכורים, דכתיב: ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין, ומשתטיא; ויש אומרים בני חצופה אלו עזי פנים; בני ישינה אלו העצלנים; והבא על ארוסתו בבית חמיו, פליגו בה רב ושמואל, חד אמר: הולד ממזר, וחד אמר: הולד שתוקי.

[ברייטא] בא מבית הכסא ושמש הויין לו בנים נכפין, מפני ששר של בית הכסא נלוה עמו. עד מתי ישהה? עד שיעור חצי מיל. הקיז דם ושמש, הויין לו בנים ויתקין. אלו בני נידוי ומכוערין, בני טהורות ספק.

[ברייתא] הקיזו שניהם ושמשו הויין ליה בנים בעלי ראתן, אימתי? בזמן שלא טעמו טעם כלום. המשמש מיטתו שכור, סופו נעקר; שניהם שכורים, סופן נעקרים. המשמש מיטתו מעומד אוחזתו אחילו.

[גמרא] מאי אחילו? אשא דגרמי. מאי תקנתיה? קמחא דטלופחי בחמרא. אמר שמואל: כל הרפואות אדם עושה אותן כשהוא ריקן, וזה אפילו שבע; וכל הרפואות אין נעשין אלא על גבי קרקע, וזה אפילו רגלו אחת בארץ ורגלו אחת במטה; וכל הרפואות, שלושה ושבעה ושנים עשר, וזה עד שתרפא.

[ברייתא] הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב, רבן שמעון בן גמליאל אומר: קצח אחד מסימני מות הוא, הישן במזרח גרנו דמו בראשו. קשיא דרבנן אדרבנן, הא באפאי, הא בחי.

[ברייתא] האוכל משקל דינר קצח לבו נעקר, ארבעים אגוזים לבו נעקר, (ארבע) [ארבעים] בצים לבו נעקר, רביעית של דבש לבו נעקר.

[גמרא] אמר רב יוסף: ועל ליב ריקן.

[ברייתא] האוכל בשר שור בלפת בלילי ארבע עשר, או בלילי חמשה עשר, וישן ללבנה, אפילו בתקופת תמוז, דמו בראשו.

[גמרא] מאי טעמא? דקריר מיניה וחליש.

[ברייתא] העומד לפני הנר ערום, נכפה;

[ברייתא] המשמש מטתו לאור הנר, הויין ליה בנים נכפים.

[גמרא] איבעיא להו מהו לכבותה ביום טוב, תא שמע אסור לכבות את הנר ביום טוב, אפשר לעשות מחיצה או לכפות כלי עליה.

[ברייתא] המשמש מטתו מיושב אוחזתו דלריא, מאי תקנתיה? ירק של קוצים. הוא למטה והיא למעלה, הרי זה דרך עזות, שמא הולד הפכפכן. היא למטה והוא למעלה הרי זה דרך ביאה. שמשו שניהם כאחד הרי זה דרך עקש.

[גמרא] היכי דמי כגון דיתבי לצדדין ומתוך כך הולד יצא עקש. אמר רבא: תבעה בשעתא דזרע, צריך למיחמי זרעיה במפולת יד כראוי, לפי שהכל מן הזריעה. תנא המשמש מיטתו על המטה שהתינוק ישן עליה, אותו תינוק נכפה, ולא אמרן אלא דלא נים, אבל נים לית לן בה.

פרק ב

[ברייטא] ר' יהודה אומר עז פנים לגיהנום, בוש פנים לגן עדן. עז פנים, ר' אליעזר אומר: ממזר, ר' יהושע אומר: בן הנדה, ר' עקיבא אומר: ממזר ובן הנדה.

[גמרא] מאי טעמא דר' יהודה? דכתיב: העז איש רשע בפניו, כיון דמעוז פנים נקרא רשע, ורשע לגיהנום. ולר' יהודה עשה תשובה מאי? אמר לך אין לעז פנים תשובה.

בוש פנים לגן עדן, תאנא כל מי שיש לו בוש פנים, לא במהרה הוא חוטא, שנאמר: ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו.

ר' אליעזר אומר: ממזר מאי? ממזר, מאום זר.

[ברייטא] פעם אחת היו זקנים יושבים, עברו לפניהם שני תינוקות, אחד גלה את ראשו, ואחד כסה את ראשו, זה שגלה ראשו, ר' אליעזר אומר: ממזר, ר' יהושע אומר: בן הנדה, ר' עקיבא אומר: ממזר ובן הנדה, אמרו לו, עקיבא, איך מלאך לבך לעבור על דברי (חברין) [רבתיך], אמר להם: אני אקיימנו, הלך אצל אמו של אותו תינוק, שהיא יושבת ומוכרת קטנית בשוק, אמר לה: בתי, אם תאמר לי דבר זה שאני שואלך, הריני מביאך לחיי העולם הבא, אמרה לו: השבע לי, היה ר' עקיבא נשבע בשפתיו ומבטל לו בלבו, אמר לה: בנך זה מה טיבו? אמרה לו: כשנכנסתי לחופה נדה הייתי, ופירש ממני בעלי ובעלני שושביני, ועברתי את זה, נמצא אותו תינוק ממזר ובן הנדה, אמרו: גדול היה ר' עקיבא שהכחיש את (רבתי) [חברין], באותה שעה אמרו: ברוך שגלה סודו לעקיבא בן יוסף.

[גמרא] ור' עקיבא מן התורה מנא ליה? דכתיב: בה' בגדו כי בנים זרים ילדו, ואין בגדו אלא זנות, שנאמר: אכן בגדה אשה מרעה, ואין זר [האמור] כאן אלא ממזר.

אחד גלה את ראשו, שמע מינה גלוי ראש עזות תקיפא הוא.

היה ר' עקיבא נשבע בשפתיו, היכי עביד ר' עקיבא הכי, והכתיב: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים ולא בלב, ואין צריך הלב, אלא דמשתבע לה כר' יוחנן, דאמר: לאלהי ישראל מייתינא לך, ואפילו הכי מבטל בלבו.

ובעלני שושביני, מנא נפל, כדתניא בראשונה היו השושבינים ישנים בבית שהחתן והכלה ישנים בו, כדי לשמש את החתן ואת הכלה, כד חזא בעל דנדה הוה, פירש ממנה, ומי מוקמי שושבינין חשודין, אלא איהו דסרכא עליה.

אמרו גדול היה רבי עקיבא וכו'. קרי להו רבותיו, קרי להו רבותיו וקרי להו חבריו, כיון דחזו דקא גבר עלייהו, הוו להו חבריו.

[ברייתא] א"ר אחי ב"ר יאשיה: כל הצופה בנשים סוף בא לידי עבירה, וכל המפנה את עצמו מן העבירה ולא עשאה, אפילו הוא ישראל, ראוי להעלות עולה ככהן גדול, שנאמר: וישלח את נערי בני ישראל אבל מי ששם עצמו עצל מן העבירה ולא עשאה, ניזון מזיו השכינה, שנאמר: ויחזו את האלוהים ויאכלו וישתו.

[גמרא] איבעיא להו עצל תנן, או אצל תנן, תא שמע ואל אצילי בני ישראל, מאי משמע דהאי אצילי לישנא דנקויי הוא, דכתיב: ואצלתי מן הרוח.

תניא: עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא פרייה ורביה, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, שנאמר: ויחזו את האלוהים ויאכלו וישתו. מתיבי יהי פיסת בר בארץ בראש הרים, אמרו: לא כהעולם הזה העולם הבא, העולם הזה יש צער לדרוך ולבצור, העולם הבא הקדוש ברוך הוא מוציא רוח מאוצרותיו, ונופפת עליהן ונושרות אותן בקרקע, אדם יוצא לשדה ומביא מלא פירותיה ממנה, פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, ואי סלקא דעתך כדתניא פרנסה למה להו, ועוד כתיב הרה ויולדת יחדו, עתידה אשה שתלד בכל יום, קל וחומר מתרנגולת, אלא האי דקתני קודם תחיית המתים, והתם לימות המשיח.

[ברייתא] ר' אליעזר אומר: כל המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו הורג נפשות, שנאמר: שוחטי הילדים בנחלים, אל תקרי שוחטי אלא סוחטי.

[גמרא] תניא: גרים ומוציאים שכבת זרע לבטלה, מעכבים את המשיח, בשלמא מוציאים שכבת זרע לבטלה, דאמר ר' יוחנן: אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, דכתיב: כי

רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, גרים מאי טעמא? דתניא: קשים גרים לישראל כספחת, שנאמר: ונספחו על בית יעקב.

[ברייטא] וחכמים אומרים: כל המוציא שכבת זרע לבטלה, והמחליף בדבורו, כאלו עובד עבודת כוכבים, שנאמר: אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע, ואין תעתע אלא עבודת כוכבים, שנאמר: הבל המה מעשה תעתועים. מכאן אמרו חכמים: אין אדם רשאי לשלוח יד באמה, שלוש ידות הן ושלושתן לקציצה, יד לאמה תקצץ, יד לעין תקצץ, מפני שמחממתו, יד לעין תקצץ מפני שמסמא את העין, יד לחסודה (פי' הקנה) תקצץ מפני שמביאתו לידי שפיכות דמים. יד מגברת יצר הרע, יד מסמא יד מעלה פוליפוס.

[גמרא] מאי פוליפוס? אביי אמר: ריח הפה, ורב אסי אמר: ריח החוטם.

יד לאמה תקצץ, מתיבי יד המרבה לבדוק משובחת, התם בנשים, והתניא אף באנשים, התם לענין זיבה.

[ברייטא] הנחמים באלים, אלו המחממין את עצמן ומוציאין שכבת זרע לבטלה, למה הוא חשוב כבהמה? מה בהמה אינה מקפדת, אף זו אינו מקפיד ועושה, דבר אחר: מה בהמה עומדת לשחיטה ואין לה חלק לעולם הבא, אף הוא אין לו חלק לעולם הבא.

[גמרא] תנא אף הוא עובר משום בועל ומשום נבעל, וכל כך למה? שמעורר יצר הרע עליו.

תאנא יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, שנאמר: וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. מכאן דרשו רבותינו: הרהור מביא לידי תאוה, תאוה מביא לידי אהבה, אהבה מביא לידי רדיפה, ורדיפה מביא לידי מעשה, להודיעך כמה קשה חזרתו מזו לזו; וכנגדן בתשובה, פרישות מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות לידי נקיות, ונקיות לידי טהרה, וטהרה לידי חסידות, וחסידות לידי ענוה, וענוה גדולה מכולם, שנאמר: רוח ה' אלוהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים, צדיקים, ישראל טהורים חסידים לא נאמר, אלא לבשר ענוים.

[ברייטא] ועליו הכתוב אומר: מי יודע רוח בני אדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה, מי יודע רוח בני אדם, אלו צדיקים שאין מחממין את עצמן להוציא שכבת זרע,

ורוח הבהמה, אלו רשעים המחממין את עצמן להוציא שכבת זרע לבטלה, שכל המחמם את עצמו ומוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה, שנאמר: וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו.

[גמרא] תאנא דור המבול כולן מוציאין שכבת זרע לבטלה היו, באו אצטגניני, אמרי לא פחית עלמא (מהני שניאותו) [משיתא אלפי שני], לא נוליד, ואנן ניחי לעלמא, אמר להם הקדוש ברוך הוא, שמתם עצמכם עיקר, הריני עוקר שמכם שלא תעלו בחשבון עולם. מנא הני מילי? דכתיב באונן: והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה, שהיה מחמם את עצמו ומוציא שכבת זרע לבטלה, וכתיב בדור המבול: כי השחית כל בשר. ער מאי עובדיה? כמעשה אונן, והיינו דכתיב: וימת גם אותו. תנא למפרע הוא רע, וכיוצא בו נח למפרע חן.

[ברייטא] כל המקשה עצמו חייב מיתה.

[גמרא] אמר רב אשי: כל המקשה עצמו יהא בנדוי, ולימא אסור? משום דמגרי יצר הרע אנפשיה, שמע מינה אסור ליגע בערוה, כדתינא: כל הנוגע באמה ומשתין מים, כאילו מביא מבול לעולם, מאי טעמא? נגיעה מביא לידי חימום, וחימום לידי יצר החשק. תאנא גבול יש לה, מעטרה ולמעלה מותר, מעטרה ולמטה אסור, במה דברים אמורים? בפנוי אבל בנשוי לא חיישין.

כיוצא בדבר אתה אומר, כוס אחד יפה לאשה, שנים ניוול הוא לה, שלושה תובעת בפה, ארבעה אפילו חמור תובע אינה מקפדת, במה דברים אמורים? כשאין בעלה עמה, אבל בעלה עמה מספקא. מיתיבי ותקם חנה אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה, שתתה לא נאמר אלא אתה מלמד שאין פוסקין יינות לאשה, ואי סלקא דעתך, הא בעלה עמה, שאני התם דאכסניין הוו, ואכסניין אסורים לשמשי, והכא משום דדעתיהו למיהדר.

[ברייטא] קטנים מקבלים פני שכינה, שנאמר: זרע יעבדנו יסופר לה' לדור.

[גמרא] איבעיא להו מכפרין עון אבות, או לא, תא שמע דר' עקיבא נפק להווא אתרא, אשכחיה להווא גברא דהוה דרי טונא אכתפיה, ולא הוה מצי לסגויי ביה, והוה צוח ומתאנח, אמר ליה: מאי עובדיתיך? אמר ליה: לא שבקנא איסורא דלא עבידנא בהווא עלמא, ועכשיו איכא נטורין עילון ולא שבקין לי דינוח, אמר ליה ר' עקיבא: שבקת ברא, אמר ליה: בחייך דלא תשלין, דדחילנא ממלאכי דמחו לי בפולסי דנורא, ואמרין לי אמאי לא תיתי בפריע, אמר ליה: אימא לי מה דקא ניחותך, אמר ליה: שבקית איתתא מעברתא, אזל ר' עקיבא עאל לההיא מדינתא, אמר להו: בריה דפלוני היכא (ליה), אמר ליה: יעקר זכרו דהווא שחיק עצמות, אמר

להו: אמאי? אמרו ליה: ההוא ליסטים הוה, אכל אינשי ומצער ברייתא, ולא עוד אלא שבא על נערה מאורסה ביום הכפורים, אזל לביתה אשכח אתתיה מעוברתא, נטרה עד דילדא, אזל מהליה, לכי גדל אוקמיה בבי כנשתא לברוכי בקהלא, לזמן אזל ר' עקיבא להווא אתרא, איתחזי ליה, אמר ליה: תנוח דעתך שהנחת את דעתי.

מאי עובדיהו, תאנא (ולפקוד) [ולפקוד] עליהם מלאך, ומלמד אותם תורה ומשנה הלכות והגדות, שנאמר: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים, ועד כמה? עד בני חמש ושש שנים שלא טעמו טעם חטא. תאנא בכל יום מלאך יוצא מלפני הקדוש ברוך הוא לחבל את העולם, ולהפכו לכמות שהיה, אלא כיון שהקדוש ברוך הוא מסתכל בתינוקות של בית רבן, ובתלמידי חכמים שיושבים בבתי מדרשות, מיד נהפך כעסו לרחמים. אמר (רב פפא): [ר"ל משום ר"י נשיאה] לא מקיים עלמא אלא בהבלא דתינוקות של בית רבן, אמר ליה [רב פפא לאביי] ידי ודיך מאי היא? אמר ליה: אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא, אמר ליה: עלמא כל דאזל מתפרע, דהא אמר ר' יוחנן: נהירנא כד הוי מטללי (טללי וטלא) [טליא וטלייתא] כבר שית [עשרה] כבר שבע עשרה ערמין בשוקא, ולא חיישין לחטאה, אמר ליה: משום הכי הוה טבתהון משתניא, דאמר ר' יוחנן: דכירנא כד הוה בצע ינוקא פיתא, ונגיד חוטא דמשחא על תרין דרעהון, אמר ליה: מאי קרא? חלב חיטים ישיבעך.

[ברייטא] בעון מה הם מתים? ר' אליעזר אומר: בעון נדרים, שנאמר: לשוא הכיתי את בניכם, ר' יהושע אומר: בעון תורה, שנאמר: ותשכח תורת אלוהיך אשכח בניך גם אני.

[גמרא] ור' אליעזר האי ותשכח מאי עביד ליה, [מיבעי ליה] לכדתניא, בשעה שעמדו ישראל על הר סיני, אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם מקבלים את התורה, אמרו לו: הן, אמר להן הביאו ערבים בדבר, אמרו: הא מינוקין, והיינו דכתיב: מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, אמר להם הקדוש ברוך הוא, הרי אתם מערבים את בניכם, אם אתם משמרים את התורה מוטב, ואם לאו הרי בניכם מערבין לי, שנאמר: ותשכח תורת אלוהיך. ור' יהושע האי דר' אליעזר מאי עביד ליה? מיבעיא ליה למימר הכי, לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו.

[ברייטא] ר' עקיבא אומר: כל שאינו עוסק בתורה גורם עניות לבניו. מה יעשה אדם ויהי לו בנים? ר' אליעזר אומר: יפזר מעותיו לעניים, שנאמר: פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד, או יעשה חפצי אשתו. ר' אליעזר אומר: יפתה אותה בשעת תשמיש, ר' יהודה אומר: ישמחנה בדבר מצוה, שנאמר: שומר מצוה לא ידע דבר רע. והרוצה שיהיו לו בנים בעלי חכמה, יפשפש במעשיו.

[גמרא] מאי יפתה? אילימא לספר עמה, והא איכא דר' יוחנן בן דהבאי, אלא לאהבה ולחשקה.

[ברייטא] ר' אליעזר אומר: אין אדם רשאי ליתן מעותיו לתוך ארנקי של צדקה, אלא אם כן תלמיד חכם ממונה עליהם כר' חנינא בן תרדיון.

[גמרא] מאי עובדיה? דתניא אמר ליה כלום בא מעשה לידיך, אמר ליה: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים, אמר ליה: מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי.

[ברייטא] אמרו עליו על ר' טרפון שעשיר גדול היה, ולא היה נותן מתנות רבות לעניים, פעם אחת אמר לו ר' עקיבא, רצונך שאקח לך עיר אחת או שתיים? אמר לו: הן, הלך ר' טרפון והביא לו ארבעה אלפים דינרי זהב, הלך ר' עקיבא חלקם לעניים, לימים מצאו ר' טרפון אמר לו: היכן העיירות (ששלחת) [שלקחת] לי, תפשו בידו והוליכו לבית המדרש, והביא תינוק ובידו ספר תהלים, והיה קורא והולך עד שהגיע לפסוק זה, פזר נתן לאביונים.

[גמרא] ור' טרפון, פתוח תפתח לית ליה, אלא אין הוה יהיב, ור' עקיבא אמאי אכפיה, אמר לו: לפום גמלא שיחנא. אזל ר' עקיבא יהיב שליש לעניים, ושני שלישים חלק למתנין ולעוסקי באורייתא ולספריא, כד אשכחיה אמר ליה: היכן אומנותי? אמר ליה: קניתי לך בה, אמר ליה: ומה עיסקא, כלום טבא הוא? אמר ליה: טבא הוא שפיר עד דלית סוף, עייליה לבי מדרשא, אמר ליה: היכן היא? אמר ליה: גבי דוד מלכא דישראל, דכתיב: פזר נתן לאביונים, אמר ליה: למה עבדת הכי? אמר ליה: ולא ידעת שנקדימון בן גוריון בשעה שהיה יוצא מביתו לבית המדרש, פלכי מילת היו מציעין לו תחתיו, ובאין עניי ישראל ונוטלין אותן, ואפילו הכי משום דלא עביד כדבעיא ליה איענש, אמר ליה: הכי קא אמינא לך, אמאי לא עבדת מרעות נפשאי, אמר ליה: כלום עבידנא או יהבינא אלא מדידך, אמר ליה: שאני אומר גדול המעשה יותר מן העושה, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום.

[ברייטא] ושוב מעשה בר' טרפון שהיה אוכל קציעות מפרדס שלו, מצאו אריסו והיה מכה מכה גדולה, ולא היה אומר כלום, כיון שראה שנפשו יוצאה, אמר: אוי לך ר' טרפון, אמר לו: אתה הוא ר' טרפון? אמר לו: הן, עמד ותלש בשערו צעק ובכה, כל כך למה? כדי שלא ישתמש בכבוד התורה, מכאן אמרו חכמים כל המשתמש בכבוד התורה של תורה אין לו חלק לעולם הבא.

[גמרא] ור' יונתן בן עמרם למדה ממנו, דתניא: בשני בצורת צוה רבינו הקדוש, ופתח אוצרות חטים וכל מאכל, מה עשה? הכריז ואמר: יכנסו כל בעלי מקרא ומשנה והלכות והגדות, ועמי הארץ אל יכנסו, דחק ונכנס ר' יונתן בן עמרם, אמר לו: כלום יש בידך תורה? אמר לו: לאו, אמר לו: ובמה אפרנסך? אמר לו: רבי פרנסני ככלב וכעורב, בתר דיהב ליה היה רבינו הקדוש יושב ומצטער ומתנחם, אמר: אוי לי מה עשיתי שנתתי פתי לעם הארץ, אמר לו ר' שמעון בר רבי לרבי: שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאין רצונו להנות בכבוד התורה מימיו, בדקו ומצאו שהוא כן, באותה שעה אמר יכנסו הכל. איבעיא להו עם הארץ מהו להתלוות עם תלמיד חכם, תא שמע כי הוא חייר ואורך ימיר, על חייו לא חס, איך יחוס עליך.

תנו רבנן: חמשה דברים נאמרו בעם הארץ: אין מקבלין מהן עדות, ואין מוסרין להן עדות, ואין מתלוין עימהן בדרך, ואין ממנין אותן אפוטרופא על היתומים, ואין מגלין להן את הסוד.

[ברייטא] ר' אליעזר בן יעקב אומר: כל הנותן שלום לרבו חייב מיתה, ר' אליעזר בן דהבאי אומר: כל הנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו, והאומר דבר שלא שמע מפי רבו, והחולק על ישיבתו של רבו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל, וכל האומר דבר בשם רבו מביא גאולה לעולם, שנאמר: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי.

[גמרא] תנו רבנן: כיצד יכול מרדכי להגיד לאסתר? מלמד שנפתחו לו כולם, ונכנס לפנים והגיד לה כל הסימנים, והלא דברים קל וחומר, מה בנה של אסתר כתיב, אני לפניך אלך והדורים אישר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע, מרדכי שהוא מזקני סנהדרין על אחת כמה וכמה.

[ברייטא] אי זהו רבו כל שלמדו משנה ותלמוד, אבל לא מקרא דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר: כל שרוב תלמודו ממנו, ר' יוסי אומר: כל שהאיר עיניו במשנתו, אם היה רבו סומא אל יאמר לו רבי שקעה חמה, אלא יאמר לו סלק תפילך.

[גמרא] הלכתא כמאן? תא שמע דאיתמר הלכה כר' יוסי, דאמר: כל שהאיר עיניו במשנתו, ולימא? סופא עיקר.

איבעיא להו, בפסח מהו שיסב אדם בפני רבו? תא שמע עם הכל אדם מיסב ואפילו תלמיד בפני רבו, והא אמר (רב יוסף) [אביי] כי הוין בי מר הוה מזגינן אבריכי דהדדי, ואמר לן לא צריכתו, מורא רבך כמורא שמים, אלא האי מוקים לה בשוליא דנגרי. מאימתי צריך תלמיד לזרוע בפני רבו, כמלא עיניו.

פרק ג

[ברייתא] ר' יהודה אומר. דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח,

[גמרא] מנא הני מילי? דכתיב: בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה'. רבינו הקדוש כד הוה מטי הדין קרא צווח ובכי, בקשו צדק בקשו ענוה ואולי, אוי להם להם לבריות שחוטאים וסבורים שמיתה היא מנוס, ואומרים כמה עונות יכולים להישמר. אמר ר' יצחק בר פרנך: כל עונות אדם חקוקים לו על עצמותיו, כל זכויותיו כתובים על יד ימינו, שלא תאמר שעונותיהם הם הנכתבים וזכויותיהן אין נכתבין, ומנין שכן? שנאמר: ה' שומריך ה' צלך על יד ימינך. אמר ר' יהושע בן לוי: צריך ליתן בלבו דברים הללו, והא חוזר מאליו, בא וראה מה כתיב, כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה מגידים לו בשעת מיתה, כיצד? אדם מת באים עליו שלושה מלאכי השרת, אחד שהוא מלאך של מות, והשני סופר, והשלישי שממונה עליו, אמר לו: קום הגיע קצך, אמר לו: איני בא ועדיין לא הגיע קצי, מיד יושב הסופר ומחשב ימיו ושנותיו, מיד פתח בשר ודם את עיניו ורואה את מלאך המות, ומזדעזע ונופל על פניו, וחכמים אומרים: מלאך המות ארכו מסוף העולם ועד סופו, מכף רגלו ועד קדקדו כלו עינים, לבושו אש, כסותו אש, רגליו אש, בסכין אש שבידו טפה של מרה תלויה בו, ממנה מת, ממנה מסריח, ממנה פניו מוריקות, ואינו מת עד שרואה הקדוש ברוך הוא בעצמו, שנאמר: כי לא יראני האדם וחי, בחייהם אינם רואים, אבל במיתתם רואים, ונאמר: לפניו יכרעו כל יורדי עפר, מיד מעיד האדם על עצמו כל מה שעשה בעולם הזה, פיו מעיד, והקדוש ברוך הוא חותם, שנאמר: בי נשבעתי (נאום ה') יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב, לכך צריך האדם להסתכל באחריתו, כדתנן, ר' לויטס איש יבנה אומר: מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה, לכן שנו רבותינו עניו ושפל רוח.

[ברייתא] זריז וממולא,

[גמרא] איכא דאמרי ממולח. איכא דאמר ממלא מקום אבותיו, ומאן דאמר ממולח, דכתיב: ממולח טהור, שצריך תלמיד חכם להיות ערב לכל אדם, ולא יהא כקדרה שאין בה מלח.

[ברייתא] עלוב ואהוב לכל אדם, ושפל לאנשי ביתו

[גמרא] שלא יהא מטיל אימה יתירה עליהם.

[ברייטא] ירא חטא ודורש את האדם לפי מעשיו ואמר על מה שיש לי בעולם הזה אין לי חפץ בהם לפי שאין כל העולם שלי ויושב ומטנף כסותו לפני ת"ח ואין נשבע בדבר שואל כענין ומשיב כהלכה.

[גמרא] תנו רבנן: ענין מנין? ממשה רבנו, שנאמר: והאיש משה עניו מאד, ובשבילה נשתבח משה, שנאמר: לא כן עבדי משה, ושפל רוח, מאהרן, דכתיב: כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, וכתיב: תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון, ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום, וחשב בדעתך היאך הוא רודף שלום, אם איני שפל רוח, הא כיצד? אדם מקללהו, אומר לו: שלום עליך, אדם מריב עמו, ושותק, ועוד אם רבו שנים, הוא משפיל רוחו והולך אצלם ומרצהו, על זה, שכך היתה אומנותו של אהרן הצדיק, היה שומע על שנים שהיו מריבין, הולך אצל האחד, ואומר לו: שלום עליך רבי, והוא אומר לו: שלום עליך רבי ומרי, מה מבקש מורי כאן? והוא אומר: פלוני חברך שגרני אליך לפייסך מפני שאמר, אוי שסרחתי על חברי, מיד אותו האיש היה מהרהר בדעתו, וכי כזה הצדיק בא אלי לפייסני, והיה אומר לו: רבי, אני הוא שסרחתי עליו, והלך אצל האחר ואמר לו כן, פגעו שניהם בדרך, זה אומר לזה מחול לי מה שאני סרחתי, וזה אומר לזה כן; שמע על בעל ואשתו שעשו מריבה, הולך אצל הבעל ואומר לו: בשביל שאני שומע שנתרצית עם אשתך, אם אתה מגרשה, ספק תמצא כמותה ספק לא תמצא, ועוד אם אתה מוצא, וממתנת עמה, תחילת דבר היא אומרת לך, כך עשית לאותה ראשונה. ועל זאת היו כל ישראל אנשים ונשים אוהבים אותו, תדע לך שכן הוא, כיון שנפטר משה רבינו, מה כתיב ביה, ויבכו בני ישראל את משה, ובאהרן כתיב: ויבכו את אהרן שלושים יום כל בית ישראל, אפילו נשים, ולא נשים בלבד, אלא היו מפלשין טיט ועפר לטף, לקיים מה שנאמר: כל בית ישראל. תאנא שמונים אלף בחורים, קרואים בשם אהרן, יצאו אחרי מטתו, אמאי מרחמיתה; ומאן דאהדר ואיעברה.

תנן התם, הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות, ומקרבן לתורה. בשלמא אוהב שלום כדאמרן, אלא רודף שלום היכי דמי, כדתניא בקש שלום ורדפהו, ומאי שנא כל המצות, שאין אדם מחויב אלא אם כן באה לידו, דכתיב: כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך, [כי יקרא] כי תבנה בית חדש, אבל שלום בכל מקום, בקש שלום ורדפהו.

תנא שלום נתן בשע"ו אותיות, ושע"ו באותיות, מלמד שכל הרודף שלום, אין תפלתו חוזרת ריקם, אלא מעתה דכתיב עשו הכי, נמי דשלום הוא התם נמי אמרינן, ומה בשעה שכתוב בשמו שלום, הוא מרעש המדינות, מפני ועל חרבך תחיה, ואם אינו כתוב על אחת כמה

וכמה; אלא מעתה דכתיב עשו מלחמה, מאי התם נמי ומה כשכתוב מנין שלום כך, בקשו להחריב את העולם (ולהזדוג) [ולהזיק] את אברהם, אם אינו כתוב על אחת כמה וכמה; אלא מעתה דכתיב אשר עשו את הדבר הרע הזה מאי התם נמי כיון דנסקלין יצא שלום בעולם, ואם אינן נסקלין אלו הורגין אלו. תאנא ארבע מלכיות לא נתכוונו אלא בשביל אברהם, דכתיב: וישבו ויבואו אל עין משפט (היא קדש), זה אברהם שהוא עינו של עולם, הוא קדש, הוא שנתקדש עליו שם שמים, אלא שבו את לוט, שהיו כסבורים שהוא אברהם, דכתיב: וישמע אברם כי נשבה אחיו, ולא נאמר בן אחיו; תנא ואלה שהיו עם אברהם חייבים היו יותר מהם, ושמותיהם אתה יודע שהם כנוי שמותיהם, ברע ברעה, ברשע ברשעה, שנאב שנא אביו, שמאבר שם (ברו) [אבר], בלע בולע.

איבעיא להו מהו ליתן שלום לעובד כוכבים?, תא שמע שואלין בשלומן ואפילו ביום אידם מפני דרכי שלום, והכא מאי איבעיא לן דפשיטא, להקדים איבעיא ליה, תנא טוב המקדים לו מהמשיב לו.

איבעיא להו רוצח ונואף וחייבי מיתות וחייבי כריתות, מה ליתן להם שלום, להחזיר לא מיבעיא, דכיון דקדים לך מהדר, אלא ליתן לו מאי? תא שמע דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלותם נתיבותיהם עקשו להם כל דרך בה לא ידע שלום. שמע מינה עומדין להריגה אם נתנו מחזירין, נצולין בזרוע לא, ולהקדים בין כך ובין כך אסור, נואף וחברו, הנותן שלום בין המרובין, מחזיר בשביל כבוד מרובין, ויש אומרים המתחבר לנואף כנואף, ואידך דילמא הנותן בעל כרחיהו, באו לעשות שלום עם מריביהו אין מקבל בלב שלם ואפילו ביום הכפורים, כללו של דבר כל העומד ולא חזר בתשובה אסור לישא ולתת עימהו, היכי דמי בלב שלם, דאמר נישבק ונשרי לך, ושלא בלב שלם, רחמנא נישבק מה דעבדת לי. איבעיא להו, הוא ואחר מאי, ליש אומרים לא תבעי לך, דאפילו למרובים לא שרו, כי תבעי לך לתנא קמא מאי, אמר רבא: ובהאי קושיא, אומר ליחיד כי קא בעי דאתו תרי, חד ואחרינא אחריהו ולא אמר כלום, א"ל מחזיר להם.

תנא גדול הוא השלום שהעולם עומד עליו, דתנן: (בשלושה) [על שלושה] דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום.

כתיב בספר בן סירא: הוי רחים לשלמא דעליה קם עלמא רחם כל עמא, ואיזדהר מגיאזתא דלא יבוא לכל גברא, מבערא אפין מעקרא סיפין, ומבניא אילון חלף תופין יליף ממלכין ואלופין וסעתהון למסגד תורפין וסיפא ביקוד טריפין, רחים עינוותא דלא תיתי לענייתא, דהיא מאיסא ובסירא קדם יקרא, לא יאיא אלהין למאן דהוא כדין עבד גבורן דלא סבירן אלפא אלפי אלפא

מלאכין ושרפא נקשן גפא משמען כמתתפפא, והוא מרישא איתגאי כיומיה עטיף גיותא בגלימיה, והוא לבושיה כל יומיה ברם למצפצפין בשמיה מכיך רומיה ומשמי שמיה מטפיל לענייא ויתמיא, מה משבח ויאא הוה גבייא דאישתבח מפום בריא לית כעבדי נבייא, מן בנין מיניכו אחסין בתרי מלכו, ריש חכמה וסברא מדחול מקמא מרא, ולא יימרינך לבך, דהא לא כן (או בן) רובך ולא תצית לרובך דטמיר בגובך, אסתכל ואהני נפשך יומא דכל אפא חשך כד יקוד גוף ונפש ומשך.

[ברייטא] הוי כנד בקוע שאינו נפתח להכניס את הרוח, וכערוגה עמוקה שהיא מחזקת את מימיה, וכנקנה זפותה שהיא משמרת את יינה, וכספוג שהוא סופג את הכל.

[גמרא] מאי הכל? כדכתיב: הט אזנך ושמע דברי חכמים, ואחר כך, ולבך תשית לדעתי, שאפילו תראה חכמים עוברין ועושין שלא כראוי, אל תעשה כמותן, אלא לדעתי.

[ברייטא] אל תהי כפתח גדול שהוא מכניס את הרוח, הוי כאסקופא התחתונה שהכל דשין בה, ולא כפתח קטן, שלא יהא קצר לב. שהוא מבזה את היקרים, דהיא מרחקא לך מבני אינשא.

הוי כאסקופא התחתונה, מן הבית הזה, אם אין (לך) [לה] אסקופא היא נראית כחסרה כחריבה, אף את צריך למיהוי בך ענוה, ואפילו את משלם בכל המדות, אין אין בך ענוה, אתה חסר, דהכי אמרין בני אינשא, מה גברא רבה פלינא, אילולי גאווה, וללמדך כן, אלא כי ירא אלוהים יצא את כולם. רבא אמר: כשם שהאסקופא זו היא מכוון את הדלתות לנעול ולפתוח, כך הענוה סייג לחכמה.

[ברייטא] וכיתד נמוכה שהכל תולין בה, אל יהיה פרקך רע שהיא שבחה של תורה יהא פרקך יפה שכן שבחן של חכמים.

[גמרא] שלא תהיה קפדן שאין יכול לשאלך. לפי שאין אתה יודע איזה הוא יום אסיפתך, ואין מזכירין שמך. כתוב בספר בן סירא, זכור את יום אסיפתך, ואסוף חרפה, וקבץ זכיות, כי ביום אסיפת האדם לא מלוהו און ורב כח, כי המעשה נכון ילך לפניו, וצדקתו תאיר עיניו.

[ברייטא] אם לקית בממונך, זכור את איוב שלקה בממונו ובגופו, ואם לקית בגופך זכור דתן ואבירם שירדו חיים שאולה.

[גמרא] תני איוב וקתני דתן ואבירם, שמא תאמר איוב מאומות העולם, הא דתן ואבירם שלקו (למאן דלא אמר איוב לאו בגופו לקה, אלא למאן דאמר איוב לאו מישראל הוה, הא דתן ואבירם שלקו) בממונן וגופן.

[ברייטא] אל תכשל בעיניך, שאין מכשול אלא בעינים,

[גמרא] שכן את מוצא עוזא ועוזיאל, לא נכשלו אלא בעיניהם, שנאמר: ויראו בני האלוהים את בנות האדם. מאי עובדיהו, אמרי מעקרא קמי רחמנא, (היינו דאמרי) מה אנוש כי תזכרנו, אמר להו קודשא בריך הוא, השתא חזיתון דאטעתון יתר מנהון, אשלט בהון יצרא בישא, ונחיתו וכי הוו להו יצרא בישא מאי קא מתהני, בדביקה, אי הכי האי דכתיב וילדו להם, כיון דמדבקי בהו ומבעלי לגבריהו, מדמי בנייהו למלאכי.

[ברייטא] ואל תבוש משינך, שמא תאכל יותר מדאי.

[גמרא] זה יצר הרע, כך הוא אומר שן רועה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה, ודילמא משום אוכלא וגזלא הוא דקא אמר, לא סלקא דעתך בעבירה קא עסיק, אי הכי ליתני שמא בעבור לשון טהרה קתני ליה, כדכתיב: אכלה ומחתה פיה.

[ברייטא] אל תדרוש מן המינות, [שמא] תמשך לגיהנום.

[גמרא] דכיון דרכיבא בהדיהו, ומשילי לך, ולא אשכחית מאי דתיתבינהו בהדיהו, שהרי העולם רחב, ונתן פתח למדברך. ומאי שנא דקתני ביה לגיהנום, דכתיב ביה במינות, כל באיה לא ישובון להכי אבעיא לך למידע, שגן עדן וגיהנום ברא הקדוש ברוך הוא, גן עדן לא סגיא בלא צדיק, וגיהנום בלא רשע.

[ברייטא] אם יאמרו אחרים עליך דבר רע גדול, יהי בעיניך קטן.

[גמרא] ואפילו מילא דחשידא, גדול יהי קטן, הא קטן ולא כלום, אי הכי לא לפיק גרמיה מחשידא, והא כתיב ותען חנה ותאמר לא אדוני וגו', מכאן לנחשד שיוציא עצמו מן החשד, תנא בעיניך (משמ') חבריך.

[ברייטא] ואם אמרת על אחרים דבר רע קטן, יהי בעיניך גדול.

[גמרא] קא עסיק ואתי בכשרים, דאי בפריצים מאי חייש להו, והא תני מפרסמין את החנפים ואפילו בשבת, אי הכי רישא נמי בכשרין, הא בפרוצין לא, והא אמר ר' שמעון: מימי לא עלתה קללת חברי על מיטתי, רישא כדאיתא, והא כדאיתא.

[ברייטא] עד שתלך ותפייס אותו.

[גמרא] (רישא) [לימא] מסייע ליה לרב המנונא דאמר: ולא עוד אלא שצריך לפייסו, [לא] דאילו התם אקראי בעלמא, הכא (הלכה) [הליכה] ואיכא דאמרי (ליכא) [לימא] פליגי על רב המנונא, דילמא אי לא (אשכחיה) [אשכחה] הווא אזיל (בתריה) [בתרה].

[ברייטא] אל יהי פרקך רע, שהיא שבחה של תורה.

[גמרא] שהרי התורה אמרה וזכור את בוראך בימי בחורותיך, ואומר על כן על בחוריו לא ישמח ה', ומאי שבח התורה אית, דאמרי סבא (דקבא) [רקבא] היכא דלא מצי מימנע, ובעולימיתיה הוה מסרך.

[ברייטא] יהי פרקך יפה שכך שבחך.

[גמרא] מדקאמר אל יהי פרקך רע, שמע מינה יפה, לא סלקא דעתך לא להוי לא בין כשרים ולא פרוצים אלא בינוני.

[ברייטא] הוי אוהב את התורה ומכבדה.

[גמרא] אהוב התורה, מנא לן? דכתיב: ואהבת את ה' אלהיך, את לרבות את התורה.

כיוצא בדבר אתה אומר: כבד את אביך זו אשת אביך, ואת אמך, לרבות בעל אמך, וי"ו לרבות אחיך הגדול. מאי אהבה ומאי כבוד? אהבה בלב, וכבוד במעשים ובדברים לא, והתניא המדבר בתורה ובתלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא, אימא אף בדברים.

[ברייטא] העבר רצונך מפני רצון חברך, שכך עשתה רחל ללאה ודוד לשאול.

[גמרא] דכתיב: ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא, וכי בן רבקה הוא; וכי אחי אביה הוא, והלא בן אחות אביה [הוא אלא] אמר ליה: תתקדש לי, אמרה ליה: אית ליה אחתי דקשישא

מינאי, ומנסיב לה ניהלך משום דרמאי הוא, א"ל: אנא רמאי כוותיה עם חסיד תתחסד [וגו']
ועם עקש תתפתל, מסר לה סימנין, כיון דעיילא ללאה, אמרה השתא מיכספא, מה עשתה?
מסרה לה סימנין, ומתוך כך ויהי בבקר והנה היא לאה, עטו השתא רחל היא. אלא מתוך
סימנין שהיו ביניהן, לא הכיר בה.

ודוד לשאול, גמירי, כל הנמשח בפך מלכותו פוסקת, וכל הנמשח בקרן מלכותו קיימת, והוא
ידע דסופיה למימלך, ולא אמר, למדחייה.

[ברייטא] העבר רצונך מפני רצון שמים, שכן מצינו ביעקב אבינו שלא נשק ליוסף.

[גמרא] אמאי לא נשיק ליה, סבר דילמא אידי דגלה אטעיניה נשי אגב שופריה, דכתיב: וירא
אליו ויפול על צואריו, איהו בעי למינשקיה, ולא שבקיה, דכתיב: ויבך על צואריו עוד, והינו דכי
נח נפשיה נשקיה, דכתיב: ויבך עליו וישק לו, אמר תלתין ותלת שנין קמיה, ולא נשקניה
לפומיה דאבא, והשתא קברנא ליה ולא נשקניה ליה; דכתיב וירא ישראל את בני יוסף ויאמר
מי אלה? אטו עד השתא לא ידע מאן אינון, אלא דשייליה אם (לא) איתלידו בכתובה, וכיון
דאחזייה כתובה, אתבא דעתיה, ונשקינהו בדיל יוסף. אמר רבא: שמע מינה יוסף נתחמם
לנגדה, דאי סלקא דעתה לא נתחמם כנגדה, והתניא הניח ידו על גבי בני מעיו, ואמר: שישו
בני מעי שישו בני מעי ומה ספקות שלכם כך, בודאות על אחת כמה וכמה, מובטח אני בכם
שאין רמה ותולעה שולטת בכם, וקרא על עצמו אף בשרי ישכון לבטח, והוא לא מחשיב
בהדיה, וכל שכן יעקב דמחשיב בהדיה, הילכך צפה יעקב ברוח הקדש ונמנע מלנשוקי ליה,
והיכא רמיזא, דכתיב: ותשב באיתן קשתו, וכתיב התם: עריה תעור קשתך, ומי גרם לו שניצול
לו, שבועות מטות מאי אומר סלה, אלהי יעקב סלה. מתיבי, וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו,
והרי דברים קל חומר, לבן שמנשק עבודה זרה ומנשק זונות, כתיב ביה הכי, יוסף לא הווה
מנשק, דילמא לא איצטריך קרא למכתביה, אלא קרא אזכותיה דיעקב מהדר, וירץ לבן
לקראתו, בעא לנשוקיה ולא שבקיה, חבקה הדר לנשקיה ונקיף ליה לסתיה ליסתיה, דייקא
נמי, דכתיב: וינשק ולא כתיב וישק, שמע מינה, (והכי) [והכא] כתיב וישק להם, ויחבק להם;
ומה בין וישק לוינשק? וינשק בכל הגוף, וישק בפה, ומנא לן? הכי דכתיב: שפתים ישק משיב
דברים נכוחים, כל מקום שנאמר: וישק אינו אלא כרושם, ומצטרף לחשבון. תא שמע, וירץ
עשו לקראתו ויחבקהו [וגו'] וישקהו, הא דומיא ללבן, אמר ליה: זיל חזי (כמי) [כמה] שיני
חרותי עילייה, ומאי שנא, משום דבעי לנשוקי ליה ואיחלש, על אותה שעה אמר דוד: קומה ה'
הושיעני וגו' שני רשעים שברת.

[ברייתא] אהוב את השמא, ושנא את המברך, ר' חדקא אומר לשון אחרת, אהוב את השמא ושנא את המברך.

[גמרא] הוי רגיל לומר, שמא כך היה המברך מאי בכך, מאי בנייהו? איכא ביניהו, דברי תורה.

[ברייתא] הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו, שמא יחשדוך אחרים בדבר עבירה.

[גמרא] מנא הני מילי? דכתיב: ושמרתם את משמרת, חוקותי אינו אומר אלא משמרת, שמור את המשמרת עד שלא תכנס לחוקה.

[ברייתא] אל תלשין את חבריך, שכל המלשין אין לו רפואה.

[גמרא] מנא לן? מנחש, דכתיב: זאב וטלה [וגו']. אמר רבא: שמע מינה זאב ארי ודוב ונמר חטאו, ולהכי עבדינן רחמנא סנו ברייתא, והאי דמיתסו, משום דלא הוו חובייהו כדנחש, זאב טרף תחילה, וארי גנב תחלה, ונחש הואיל והלשין לית ליה תקנה.

[ברייתא] אל תהי פרוץ בנדרים, שהנדרים מביאין לידי שבועות, ואל תאכל לחם עם עם הארץ שמא תחלל קדשי שמים.

[גמרא] תנו התם המקבל עליו להיות חבר, אינו מתארח אצל עם הארץ, ולא מארחו אצלו בכסותו, הכא משום דמאי, והתם משום תרומה. רחוק מן התרעומת, היכי דמי תרעומת, דכתיב: ושונה בדבר מפריד אלוף, והכי קאמר רחוק מן התרעומת עצמך, שלא תתרעם עם אחרים ותוסיף לחטאת, אי תרעומת דעצמך (אי) אתה רשאי, תרעומת דחברך מרשאי אתה.

[ברייתא] שבעה אבות כרותי ברית, אלו הן: אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן פינחס ודוד, ובאברהם מהו אומר? ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר, ביצחק מהו אומר? ואת בריתי אקים את יצחק, ביעקב מהו אומר? וזכרתי את בריתי יעקב, במשה מהו אומר? כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית, באהרן מהו אומר? ברית מלח עולם הוא, בפינחס מהו אומר? והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, ובדוד מהו אומר? כרתי ברית לבחירי.

[גמרא] תנא אף ישראל כרותי ברית הן, מניין? שנאמר: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. לימא תהוי תיובתא דר' עקיבא, דאמר: דור המדבר אין להם חלק לעולם

הבא, אמר לך ר' עקיבא, אדרבא השתא מסייע לי, ואת ישראל, וכתוב: לא כברית אשר (לא שמעו) [וגו' אשר המה הפרו] אלא מאי? ואת לרבות עוללים ויונקים. תא שמע, כה אמר ה' אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם, קשיא לר' עקיבא, אמר לך ר' עקיבא, השתא מסייעא לי, דכתיב: ולא שמעו (ולא אבו) [אבותיכם] אלי. תא שמע, אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, הא ודאי הויא תיובתיה.

[ברייטא] שבעה אבות שכבו בכבוד העולם ולא שלטה בהם רמה ותולעה, אברהם, יצחק, ויעקב, ועמרם אבי משה, ובנימן בן יעקב, וישי, וכלאב, ויש אומרים אף דוד, שנאמר: לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח. שבעה נכנסו בחייהם לגן עדן, אלו הן: סרח, דכתיב בה: אנכי שלומי אמוני ישראל, אני שהשלמתי מנין הנכנסים לגן עדן. ובתיה בת פרעה, דכתיב: ילדה את ירד וגו', אמר הקדוש ברוך הוא איני קורא למשה אלא בשם שקראתו, שנאמר: ויקרא אליו אלוהים [וגו'], הוא שדוד אומר ישלח ממרום יקחני ימשיני ממים רבים, יקחני, כי מן המים משיתיהו; אמר הקדוש ברוך הוא והביאה ישועה לישראל והוציאן לחיים, הרני מאריך לה בחיים, אמר כרתי ברית עם אבותיכם והם בהלכות אבותיהם, זו שעזבה מלכות ונדבקה בם, אני משלם לה.

חירם מלך צור, מאי זכה? משום שעשה משכן כמו שעשאו משה, דכתיב: ואת כל הכלים האלה, מאי אהל? זה אהל מועד.

ועבד מלך הכושי, דאסקיה לירמיה, דכתיב: ויאמר עבד מלך הכושי [וגו'] אליעזר, על דפלחיה לאברהם, אימת, כיון דאמר הקרה נא לפני היום, וכתוב התם כי הקרה ה' אלהיך לפני; ולהלן מנא לן, דכתיב ויבא לו יין, ואומר ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. ובן בנו של ר' יהודה הנשיא, גמרא. ור' יהושע בן לוי נמי גמרא.

ויעבץ, מנא לן? דכתיב: ויקרא יעבץ וכתוב: והיתה ידך עמי, ואית דמייטין לה מהכא, ועשית מרעה, מנא לן? דרעה זו מיתה, דכתיב: כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ותאנא אלמלא רעות שבאות לעולם, לא היו הצדיקים נאספים בלא זמנם, ויעבץ בקש על עצמו לבלתי עצבי, ויבא אלוהים את אשר שאל.

פרק ד

[ברייטא] יהיו דבריק לשם שמים, היכי דמי, דלא ליעביד כי היכי דנימרו עלמא, פלן בפרהסיא הוא דקא עביד, אהוב את השמים ירא מן השמים; ולא תימא אהבה, אלא רדיפה, דכתיב: אחרי ה' אלוהיכם תלכו, וכי יש לך אדם שיכול להלוך אחרי הקדוש ברוך הוא,

והכתיב: כי אש אוכלה הוא, אלא למהני תלמידי חכמים ולצדיקים; (הדר) [חרד], שיהא לבך שמח להדר למצוה. הוי כנאד בקוע והוי כערוגה עמוקה. למה לי למימרא תוב, הכי איצטריך, סלקא דעתך אמינא, הני מילי בדברי תורה, אבל במצות, ממילא קא ידע ליה, אדרבה הכא איצטריך.

[ברייטא] ושב לפני זקנים, והטה אוזנך לשמוע דבריהם. דכתיב: זקניך ויאמרו לך. והוי משתדל על דבריהם, להשיב על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון.

[גמרא] תנן התם, שבעה דברים בגולם, מאי אריא בגולם ברישא וליתני חכם, ועוד, אמר חכם אידי דקא בעי למיתני חכם אינו וליתני מדבר תנא שבחי דחכימי קא מסדר, אבל לטיפשאי איפכא. אמר ליה רב אחא לרבא: מנין לראשון ראשון ואחרון אחרון מן התורה, מנין, דרבנן הוא, וליטעמך, דכולהו מנין? אמר ליה: אנא אמינא להו: חכם אינו מדבר מחושי, דכתיב: (דבר) אתה [דבר]; ואינו נכנס לתוך דברי חכמים, דכתיב: ויהי ככלות (שלמה) [ירמיהו] לדבר [וגו'] את כל דברי ה' (אלוהים) [אלוהיהם] ואינו נבהל, דכתיב: אל תבהל על פיך שואל, דכתיב: ושאל, ומשיב דכתיב: ויאמרו שלום, על ראשון ראשון, דכתיב: ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך וגו' וכתביב: ותאמר אליו בת בתואל והדר גם תבן גם מספוא רב עמנו, ומשה דכתיב: וישמע משה וייטב בעיניו; וכתביב כי בשם ה' אלהינו דבר (אליו) [אלינו].

[ברייטא] אם חפץ אתה ללמוד, אל תאמר על שלא שמעת שמעתי; ואם שאלך דבר ואי אתה בקי בו, אל תבוש לומר איני יודע; אם שנו לך דבר ולא שמעת, מנא לך? דכתיב: ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, מלשאול ממפיבושת איך איעשה, אסור או מותר. עשה דברך לשם פעלם, אל תעשם עטרה להתעטר בהם, שמא תטול חלקך בעולם כל המתכבד בכתרה של תורה אין לו חלק [לעולם הבא]. ולא קרדום לחתוך בו, שלא להיות מונע בר ההוא מונע בר, אפילו עוברין מקללין אותו, הכא בחנם, התם אפילו בשכר. למוד להיות מקבל עליך כל דברי תורה בצער, תנינא כל המחיה עצמו בדברי תורה, אין התורה מתחברת עמו, התם בתענוג נפש, הכא בשינה. ואל תהי מבקש עלבונך, היכי דמי, פלוני עבד בי כך וכך, ביש ולא פרעתי. חשבון יפה, ופרק טוב יש בבטחה. מאי חשבון יפה, שלא תעלה בחשבון הפרוצים, כדאמרי אינשי כמה פרוצים אית הכא, ומחשבי לך. בהדיהו ופרק טוב, תנא ליה בפרק קמא, התם לידידיה הוא דקאמר. הא דלא ליגרום לנפשיה. יש הבטחה, אית דאמרי בוטחן, כדי שתהא התורה נגללת בלבו, אית דאמרי למאן דבעי מינך אבטחיה; ומסתברא כלישנא בתרא, דקתאני ויש אמת, דלא להוי מבטח ומשקר.

הוי קל לראש זה המלכות, ונוח לתשחורת, זה אנגריא, כדר' אליעזר בן חרסום.

תואר טוב, מאן יכול לאשפורי אפיה, דכי אתי רב דימי אמר: טוב המלבין שיניו יותר ממשקהו חלב, מאי נפקא מיניה? לכדר' ברוקא רחק מן העבירה, שכל הלשון מדבר, דלא תצטרך לאפוקי נפשיה מחשדה. הוי נרתע מחטא הקל, שמא יביאך לחמור, הוי זהיר במצוה קלה, שתביאך לידי חמורה. תנינא, בן עזאי אומר: הוי רץ למצוה קלה התם ברצון, ואפילו באונס, דקתני נרתע. אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך, הוי נושא ונותן בטובתו; אם חפץ אתה להרחיק מן החטא, הוי מחשב לאין סופו; חשק נפשך במצוה, שכך רנן בפתחיה.

אם חפץ אתה להדבק דכתיב: ואהבת לרעך, מתוך שאהבת לרעך, הרי הוא כמוך.

אם חפץ אתה להרחיק מן החטא הוי מחשב (לאין) [ועיין] סופו, דכתיב: החכם עיניו בראשו, ועיני כסיל בקצה ארץ, מסתכל למה שיש לפניו ומשכח בסופו. חשק נפשך במצוה, לנשאת עושי את המצוה, אהב את נפשך ושמח. שן רנן בפתחיה, במצוה קתני, למדרש טעמא. אם הטיב לך מעט יהי בעיניך הרבה, וצריך אתה ליתן הודאה שספרוך הטיבו לך. מנא לך? ואכלת ושבעת, מנא לך דאף על גב דלא שבע (לא) [ליה] מיחייב, דכתיב: תן לעם ויאכלו, וכתיב: ויאכלו ויוותרו כדבר ה'. ברכה מיתבי, כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד [עבדו] יונה (עבדו), התם נמי הודאה, תא שמע, כדבר ה' אשר דבר אל אליהו, התם נמי אימא, ברוך מקיים דברו. תא שמע, כדבר ה' [וגו'] אחיה השילוני, ואי סלקא דעתך כדקאמרת, התם כתיב: ביד, הכא סתמא.

אם היטבת הרבה, יהי' בעיניך מעט. אמור לא משלי הטבתי אלא ממה שהטיבו לי מדוד, דכתיב: מי אנכי ה' אלוהים, [ואומר] ומה יוסיף דוד, ואומר ותקטן עוד זאת בעיניך, מאי ואומר? וכי תימא דילמא התם, משום דאמר ליה ועשיתי לך שם גדול אמר איהו מי אנכי, תא שמע ומה יוסיף דוד עוד, וכי תימא התם נמי קאמר מה יכילנא למצלי, תא שמע דקאמר ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלוהים, קלילא היא קמך, והוא סגי סגיאן עלי; ותדבר גם אל בית עבדך, אין גם אלא לרבות, לא מיבעיא לדידיה דקא משבחת לי, אלא אף על זרעי אמרת, ונאמן ביתך; ותדבר למרחוק, זה לעביד לבא, מכלל דאיכא אחרינא דלאו לעתיד לבוא, מכלל, מנא לך, אשא דעי למרחוק, למה שהיה מבראשית; אמר רבא: שמע מינה מאן ידיע אימת אימת אתי משיח, איהו קאי בשניה וקאמר למרחוק, ודוד נמי קאמר, והאי דקאמר ירמיה מצטרף לחשבון שנתא, ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו כי ה' אלהי ישראל דבר.

אם הרעוך הרבה, יהי בעיניך מעט, ואמור מעט מחובתי הגבתי, והלא הרבה הייתי שווה. מנא לך? מאברהם; והשכר יתר מן פועל. אם הרעות מעט, יהי בעיניך הרבה. אמור אוי לי שחטאתי שבא דבר מכשול לידי מנא לך? מגבעונים, מתקיף לה רבא, אטו מגבעונים ילפינן, לא ידעינן, אמר ליה רב אחא: ומאי טעמא לא ילפינן מניה? ואינהו לא איתהלו בישראל, כתיב: ויצטיירו, וכתיב הצטיידנו, שנטלו עימהם צדה, ואמרו אלו שצדנו מארצנו, וקרי נצטייר מרוב הדרך, כיון דאמר להו לישראל ידעי, מאי אמר טעמא הנה בידכם, מיד ויעש להם יהושע, וכתיב: ויקחו האנשים מצידם, אמר הקדוש ברוך הוא, גרגרני בני גרגרני, דרחמי מידי דגרגרוותא, אבהתיכו נמי הכי הוו, זכרנו את הדגה, מיהו דכוליה אוכלא לפומיה קר הדר, פומיה לא מדכריתו, ואת פי ה' לא שאלו, וקרא לך ואכלת מזבחחו, ואף יהושע מפני זה נענש, אמר הקדוש ברוך הוא בשביל שנתחננו לפניך, ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך [וגו'], הא אנא מפיק לך ברא דצווח להו לישראל כהדין סתרא, [ואני], הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם, וירמיה מרחב קאתי.

[בריייתא] אם הרעות מעט, תנא לה רישא. התם לחבריה, התם לדידה, תדע שהרבה הייתי. יהי חבריך מראיתך, יהי ממון חבריך חביב עליך כשלך, הוי מכבד את כל האדם, אהוב את המוכיחך ושנא את המכבדך.

יהי חבריך מראיתך, מאי קאמר, הכי קאמר, לעולם כשאתה מדבר בחברך, יהי מראיתו נגד פניך, ובממון נמי, יהי ממון חברך חביב עליך כשלך, ובכבוד יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, הוי מכבד את כל האדם, אהוב את המוכיחך ושנא את המכבדך. אל תאמר אחניף לזה שיאכילני, אחניף לזה שישקני, אחניף לזה שילבשני, אחניף לזה שיאכילני, אחניף לזה שיכסני. מאי טעמא? דהיינו עובדיהו דנביאי השקר, הוו אמרין לדין, את לית דכוותך, ואת מימר לך, אמר להם הקדוש ברוך הוא, בדיל אוכלין אתון מכבדין עילוי, הנשכים בשיניהם, הנני מאכיל אותם לענה, מחנפין להון ושבקין לי, כי מאת נביאי (ישראל) [ירושלם] יצאה חנופה. אל יכלימוך שפתיך, ואל יבזוך פיך, ואל יקללך לשונך, ואל יבישך שניך, ואל תתפתה לחברך. כדכתיב, נוקשת באמרי פיך. הוי אוהב את התורה, תני ליה חדא זמנא, התם אפילו שלא בחברים, והכא דליכא חברים, אמר לך, לך לגרמך, ולא תימא תורה לבדה, ולא צדקות, ולא צדקות ולא תימא עבדיתנהו להני מונח לי, אפילו הכי כל אינש שפיר דמי באפי נפשי, ולא תימא היכי דמוכחי לך לשום מילי דעלמא, תא שמע ואת המשכים, תדע דהא קתני, שלך אינו שלך, והכל של הקדוש ברוך הוא, ולא נתנו אלא לנסות את הבריות, שיטול גן עדן חלקה, וגיהנום חלקה. עלוב ואהוב תנינא, באידך פירקון, התם לכל יודעיו, הכא לאנשי ביתו. הוי כנוד בקוע, למה לי למיתנא, איצטריך סלקא דעתך אמינא, התם בתורה ובמצות, אבל מילי דרוכסא לא, קא משמע לן.

פרק ה

[ברייתא] הוי דן את (חברך) [דברך], עד שלא תוציאם מתוך פִּיךָ, חשוב מעשיל לדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך והצדק לעולם עליך את הדין, והוצא עצמך מן התרעומת. ודן את חברך לכף זכות אל תכריעהו לכף חובה, ונאה במיעוטך ואל תסני את מוכיחך, הוי קטן בעיני עצמך יהי חלקך ברוך לעולם, עין טובה ונפש חשובה. ילמדך לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז אם התרפית, במשנה סופך להתרפות באחרת כיוצא בה, ואם חלקת את פגריך לחקור בה סופך להקל באחרית כיוצא בו, ואין לך שכר בצערך. ואם לקחת את שאינו שלך אף שלך יטלו ממך, והוי זהיר בקדשים באכילתן ובנתינתן, עלוב ואהוב ולא תשוב על ידך עלוב לכל אדם, ועם נשי ביתך יותר מכל אדם. תחילת נדרים פתח לאולת, תחילת טמאות פתח לעבודת כוכבים קלות ראש בנשים פתח לניאוף, אם ערבת ע"מ לשלם אם לוית ע"מ (לפרוץ) [לפרוע] את הלוית [ע"מ שלא לפרוע] והוי ממהר לפסוק וקנה שם טוב קנה לעצמו אין הביישן למד ואין הקפדן מלמד אין עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא ולא המרבה בסחורה חכם.

[גמרא] הוי דן כדי שיחשוב אדם, מה שהוא משיב, ומה ישיבוהו. הצדק עליך יפה דן, יפה חייב, יפה שפט. הוצא עצמך תנא ליה, התם בדגרמיה, הכא עילויה קודשא בריך הוא. הוי דן את חברך לכף זכות, היכא דלא איגלי לך מידי. ואל יכריעוך פִּיךָ, דלא ליקום במיליה כד מנצח

שש בחלקך, זו אשה, כן הוא [אומר] ומה חלק אלוה ממעל, ואומר בית והון נחלת אבות [וגו']

ונח במיעוטך, מזוני שנא את המברך, תנא ליה באידך פירקא, התם במילי דעלמא, הכא דלא לימא, מה בכך שאילולי תהוי בת פלוני פנוייה לי. והוי קטן, כדכתיב: נבזה בעיניו נמאס. יהי חלקך, כדכתיב: יהי מקורך ברוך. עין טובה, דכתיב: טוב עין הוא יבורך. ונפש, דכתיב: ותפק לרעב נפשך.

ולמד לשונך כדכתיב: באחימעץ. אם התרפית כדכתיב התרפית ביום צרה. עלוב ואהוב. תניא להו התם, ודאי לפני המקום. תחילת נדרים קלות ראש, לא נצרכה אלא באשתו. אם ערבת, על מנת שלא לתבוע; אם לוית, על מנת לפרוע; אם הלוית, על מנת שלא לתבוע.

אם ערבת, כדכתיב: לקח בגדו כי ערב זר, כתיב לקח, וכתיב קח, כל הערב ואינו משלם, מעלה עליו כלוה שהיתה החובה שאינן ממשלם. אם לוית על מנת לפרוע, שפיר, אלא אם

הלוית על מנת שלא לפרוע, פקע, אם כן נמצא ממונו אבד, הכא בתלמידי חכמים עסיקין, שאינו עובר משום לזה רשע ולא ישלם.

הוי זהיר לפסוק עצה טובה קא משמע לן לתלמידי חכמים, דהיכא דאית להו עסקא בהדי אינשי, דעלמא דלא לישבוקיה ומחבל חד על חד. קנה שם טוב, דכתיב: אם חכמת חכמת לך.

אין בור ירא חטא. דכיון דלא ידע באוריתא מידי, ולא ידע למפרש מחטאה. ולא עם הארץ חסיד. מאי טעמא? כיון דלא שמע במילי דאוריתא, קרי ביה, מסיר אזנו משמוע תורה. לא הבישן למד, ולא הקפדן פשיטא, לא צריכה, דאפילו במילי דדרך ארץ. אמר אבא אליהו זכור לטוב, לעולם אין התורה מתפרשת, אלא למי שאינו קפדן, ואף אני איני נגלה אלא למי שאינו קפדן, אשרי מי שפגע בו, ומי שישב עמו, שמובטח לו שהוא בן העולם הבא.

פרק ו

[ברייתא] בן עזאי אומר: כל הנותן ארבעה דברים נגד עיניו שוב אינו חוטא, מאין בא, ולאן הולך, ומה עתיד להיות, ומי הוא דיינו; מאין בא? מליחה סרוחה, ממקום (שהעין) [שאין העין] יכולה לראות, ולאן הוא הולך? למקום חשך ואפלה, ומה עתיד להיות? רמה ותולעה, ומי הוא דיינו? מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. רבי שמעון אומר: ממקום טנופת בא, ממקום טומאה, והולך לטמא את האחרים, בא מליחה סרוחה, והולך למקום עפר רמה ותולעה, שנאמר: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. רבי אליעזר בן יעקב אומר: אנוש רמה בחייו, אלו כנים, ובן אדם תולעה, במותו. ר' שמעון בן אלעזר אומר נאה אדם זה ומשובח אלא שמוציא במעיו דבר שאין העין יכולה לראות משלו משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שבנה פלטריא גדולה נאה ומשובחת והיה נהר בורסקי עובר בתוכה כל העובר ושב אומר כמה נאה פלטיא זו חוץ מנהר של בורסקי שהוא עובר בתוכה כך זה אדם שהוא דומה מה בזמן שהוא מוציא ממעיו דבר מגונה שאין העין יכולה לראות הוא מתגאה לפני המקום. בשעת מיתתו של ר' אליעזר נכנסו תלמידיו וישבו לפניו ואמרו לו: רבנו למדנו הלכה, אמר להם: מה אלמדכם צאו והיזהרו איש בכבוד חברו ובשעה שאת מתפללים היו יודעים לפני מי אתם עומדים שבשביל דבר זה תכנסו לחיי עולם הבא. אמר ר' אלעזר בן עזריא: חמישה דברים למדנו ר' אליעזר בשעת מיתתו ושמחנו בהם יותר ממה שלמדנו בחייו ואלו הם: הכדור והאמון והקמיע ותפילה וכסת עגלה היזהרו בהם והטבילו כמותן שהן הלכות קבועות שנאמר: לו למשה בסיני.

[גמרא] בן עזאי מאי קאמר, כל הנותן ארבעה דברים על לבו שוב אינו חוטא. אמר רבא: מדת הרחמים יש לה ארבעה דברים, ואף השטן ארבעה דברים, כל הנותן ארבעה דברים על

לבו הרי זה חוטא, העושר, האשה, ויצר הרע, והריב. וצריכא, אי אשמעינן אשה, הוה אמינא דילמא אסור אשת איש, אי נמי נדה, אימא לא, קא משמע לן דאפילו אית ליה אשה אסור, דילמא מקרי ליה איסורא; ואי אשמעינן יצר הרע, הני מילי בדגופא, אבל בממונא לא, אמר נמי עושר; ואי אשמעינן עושר, דממונא [אבל] דלישנא לא, צריכא.

איבעיא להו, ממון פלוני לו לי, לי אשה כאשת פלוני; אשתו במטה נדה, ישן עמה או לא. איניש דלא מיתכשר, לינצויי מאי, תא שמע, ושמעינהו לכולהו, לא תחמוד, אפילו ממון פלוני לי, האי ממון פלוני לי, גנבא ליסטים הוא, (אלמא) [אלא] ממון לי כפלוני, ודאי אסור, מבעי אנפשיה, אלא לולי יהיב לי פלוני ממוניה בידי, דהא קא חמד. אשה כאשת פלוני, הא כבר הרהר בה, אבל בת פלוני ודאי מותר, פשיטא, לא צריכה, דאי אמר איקדשת, ואמרה (לה) [לא], אתתיה נדה לא תקרב, נמי דמצי מיכל בהדה מותר, כל הקרב אל אשתו והיא ישנה, כאלו קרב אל הספינה העומדת ליטרף בים, כתיב הכא לא (מקרב) [תקרב], וכתיב התם ויקרב אליו רב החובל, ואיכא דאמרי חייב חטאת, דכתיב: החטאת איכא דאמרי כאילו קרב את העגל איניש דלא מיתכשר, דכתיב: ואריב עמם ואקללם.

תנן התם, כל המסתכל בארבעה דברים, ראוי לו שלא בא לעולם, מה למעלה, מה למטה, מה לפנים, מה לאחור. משל למה הדבר דומה? ולא על הבריות בלבד אמרו, אלא אף על קונו הוא מתגאה, ומה עכשיו שהוא מטונף באיברו, הרי הוא ממרא לקונו, אילו היה ריחו נודף בקרבו, לא כל שכן. הוא שאמר הקדוש ברוך הוא לחירם מלך צור, בך הסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם. איבעיא להו, מהו להתגאות על סרסיני מעשים, שלא להושיבם ולדבר עמם, תא שמע גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אלא מחזיר אותם בשפה רפה, ולא בבדיחות.

בשעת פטירתו של ר' אליעזר [וכו'], דכתיב: ואהבת לרעך כמוך אני ה', ואף על גב דאמרי לכו רחומי חבריכו, כי קימיתו קמי מריכו, דחזי קריתו. איבעיא להו, נתן לו שלום, מהו להחזיר, בתפלה אפילו למלך [ישראל] אסור, בקריאת שמע מהדר במשכים לפתחו.

חמשה דברים למדנו מר' אליעזר בשעת מיתתו, [כו'] כסת עגולה מאי טעמא? דכתיב הוי למתפרות כסתות [וגו'] מקיש כסת למספחת, מה מספחת טהורה, דכתיב: וטהרו הכהן מספחת היא, אף כסת טהורה.

תנו רבנן: כשחלה ר' אליעזר, נכנסו כל חכמי ישראל אצלו, אותו היום ערב שבת היה, והיו תפיליו עליו, נכנס בנו לחלצו ממנו, גער בו והוציאו בנזיפה, אמר להם לחכמים: כמדומה אני

שדעתו של אבא נטרפה, אמר להם: דעת שלו ודעת אמו נטרפה, ודעתי לא נטרפה, בשעת פטירתו נשק שני אצבעותיו זו בזו, ואמר אוי על שני ספרי תורות אלו, הרבה תורה למדתי, והרבה תורה לימדתי, ולא חסרתי מרבתי, אלא ככלב המלקק מן הים, ולא חסרוני תלמידי כמכחול בשפופרת, אילמלא נעשים כל האילנות קולמסים, וכל הימים דיו, לא היו מספיקין לכתוב כל מה שדרשתי, ולא עוד אלא שאני שונא שלוש [מאות] הלכות בבבית עזה, ושלש מאות הלכות פסוקות במכשפה לא תחיה, ולא היה אדם ששאלני בהם, חוץ מעקיבא בן יוסף.

אמר מר, ככלב המלקק מן הים, מדמיה נפשיה לכלב, על תלמידיו קאמר, ומאי טעמא אתלמידיו? מפני שלא באו בשעת חליו, ותניא, אמר להם: תמהני, אם ימותו מיתת עצמן.

תנו רבנן: בשעת פטירת חכם כל העם חייבים בהספדו, שנאמר: ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל, וכתוב וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו, מדקאמר כל ישראל, לאו שמע מינה דנקבצו, אלא שבכוהו בעיירות, [אמרו] וכי זה כבודו של שמואל, שהוא היה מהלך מעיר לעיר ומדיה למדינה ללמדנו תורה מה שלא עשה כן נביא ונביא שנאמר: (והיה) [והלך] מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל. אמר רבא: גדול שנתעסקו בשמואל יותר ממשא רבינו, דאילו במשה רבינו כתיב: ויבכו בני ישראל, ואילו הכא כתיב: ויספדו לו כל ישראל, אפילו נשים ועבדים וקטנים.

תנו התם: כינוס לצדיקים, הנייה להם והנייה לעולם; פיזור לצדיקים, רעה להם ורעה לעולם; [כינוס לרשעים, רעה להם ורעה לעולם], פיזור לרשעים, הנייה להם והנייה לעולם. [בזמן שהרשעים נעקרין מן העולם, טובה באה לעולם, שנאמר: ובאבוד רשעים רנה]. בזמן שהצדיקים מסתלקין מן העולם, רעה באה לעולם, שנאמר: הצדיק אבד ואין איש שם על לב. אמר רבא: ולא תימא אינשי דריה דידעין ליה לחוד, אלא כולי עלמא, דכתיב: [ואין איש שם על לב, וכתוב התם: נשמה כל הארץ כן] אין איש שם על לב. ואמר רבא, אין הצדיקים נפטרינן [מהעולם], אלא בעון ביטול תורה, דכתיב: וזאת התורה אשר שם משה.

תנו רבנן: מה ראה ישעיה לומר, הצדיק אבד, לומר שהצדיק נתפס בעון דורו, כדר' גוריון דאמר, בזמן שהצדיקים בדור, הצדיקים נתפסין על הדור, ואם אין הצדיקים בדור, תינוקות של בית רבן נתפסין על הדור. אמר מר: שהצדיק נתפס בעון דורו, שבקיה לפירושיה ופסק ליה, הכי קאמר, אמרי ברייתא דבחוביה, ידיה הוא דלקה, דאף על גב דאבד אין איש שם על לב, אף על פי כן חזר והניחם ברוח הקדש, כי מפני הרעה נאסף הצדיק, זה אהרן, וכן הוא אומר: כאשר נאסף אהרן מה רעה היתה שם, וישמע הכנעני מלך ערד. ואנשי חסד נאספים,

זה שמואל ודורו, הזקנים שנאספו עמו. באין מבין, זה שאול ואבנר, שנאמר: ואין מבין כי כלם ישינים, וכתוב בתריה: ינוחו על משכבותם הולך נכוחו.

אמר רבא: עובדא הוה בחד פולמרכא דמרדו עליה פולמר דכותיה, הוו ליה חביבין בגויהו, מאי עביד, שקלין חד חד, ואטמרנה, למחר יתיב על דינא, אמר אפיקו לי בני מדינתא, לדין חביש, לדין קטל, לדין מחה תלת, אף הקדוש ברוך הוא כך, לכשרואה שהדור תקפה חטאתם, הוא מסלק את הצדיק, ואחר כך, קרבו הנה בני עוננה, זרע מנאף לדרא.

תנו רבנן: על שלושה דברים נענש ישעיה, על שקראן זרע מרעים, וקראן בני עוננה, זרע מנאף, ומנין שנמחל לו? שנאמר: ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר.

פרק ז

[ברייתא] לעולם תהא נאה בכניסתך, ותהא נאה ביציאתך ועלוב לאנשי ביתך, ותהא ממעט את העסק, ועסוק בתורה. אמרו עליו על ר' שמעון בן אלעזר (שהוא) [שהיה] בא ממגדל גדר מבית רבו, והיה רוכב על החמור, והיה מטייל על שפת הים, ומצא אדם מכוער, אמר לו: כמה אתה מכוער, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך, אמר לו: לך ואמור לאומן שעשאני, כיון שידע ר' שמעון שחטא, ירד מן החמור, והיה משתטח לפניו, אמר לו: נענית לך מחול לי, אמר לו: העבודה, איני מוחל לך עד שתלך ותאמר לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. הלך ר' שמעון אחריו תלתא מילין, מצאוהו אנשי עירו ויצאו לקראתו, ואמרו לו: שלום עליך רבי, נפנה אליהם לאחוריו, אמר להם: אי זה הוא רבי, אמרו לו: זה שהוא בא אחריו, אמר להם: אם זה רבי אל יהיו כמותו בישראל, צווחו עליו תלמידיו שהיה חביב עליהם אמרו לו מה עשה לך? אמר להם: כך וכך עשה לי, אמרו לו: אף על פי כן מחול לו, אמר להם: הריני מוחל לו, ובלבד שלא יהא מלומד לעשות כן, הוי רך כקנה, ואל תהי קשה כארז. מה קנה זה יצאו בו ארבע רוחות השמים, והקנה הולך ובא עימהם, עמדו ארבע רוחות, הקנה עומדת במקומה, לפיכך זכה קנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב בו דברי תורה, אבל ארז אינו כן, יצאת רוח צפונית דרומית, הופכתו ועוקרתו על פניו. ומה סופו של ארז זה? באים עליו סתתין ומסתתין בו ומסככין בו בתים והשאר מסיקין אותו באור. כיצד אדם מכבד את רבו? בזמן ששניהם הולכים בדרך נותנו לימינו ואינו נותנו לשמאלו היו שלושה והחכם ביניהם החכם באמצע הגדול מימנו והקטן משמאלו, שכך מצינו בשלושה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם אבינו גבריאל מיכאל ורפאל, גבריאל באמצע מיכאל בימינו ורפאל בשמאלו, וכיון שבאו אצל אברהם באתה שכינה ועמדה למעלה מראשו, אמר להם: רבותי המתינו לי עד שאפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם, שנאמר: (ויאמר ה') ויכל לדבר אתו ויעל אלוהים מעל אברהם וכיון שנפטר אברהם מן

השכינה בא והשתחוה להם שנאמר: וירא וירץ לקראתם והכניסן לתחת האילן. אמר להם: רבותי יוקח נא מעט מים וגו' ואח"כ (באתה להם השכינה) [ואקחה פת לחם] וסעדו לבכם אבל לוט מה אמר להם? לינו ורחצו רגליכם והשכמתם וגו' אחרים אומרים: לא אמר לוט אלא בחכמת חכמים אילו רואים אותם כשהם (רוחצים) [רחוצים] פניהם ידיהם ורגליהם נמצאו הורגים אותו ואת בני, וכשיראו אבק על רגליהם יאמרו לא באו אלא עכשיו מן הדרך. מעשה בארבעה זקנים: רבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא שהלכו למלכות פנימית ואמר להם: פוליסופוס אחד חבר שם א"ל ר' יהושע לר' גמליאל: ר' אלך ואקבל פניו של פוליסופוס חברנו, א"ל: לאו, שוב א"ל: ר' אלך ואקביל פניו של פוליסופוס חברנו, א"ל: לך לשלום לשחרית בקרית הגבר הלכו ועמדו על פתחו של פוליסופוס והיה ר"ג טופח על הדלת והיה פוליסופוס מחשב בדעתו ואמר: אין זה דרך ארץ אלא של חכמים מה עשה פעם שניה? עמד פוליסופוס והדיח ידיו ורגליו, שלישית פתח את הדלת וראה את חכמי ישראל אלו באין מכאן ואלו באין מכאן ור"ג באמצע, ור' אלעזר בן עזריה מימינו, ור' עקיבא משמאלו, היה פוליסופוס מחשב בדעתו ואמר: איך אתן שלום לחכמי ישראל, אם אני אומר שלום עליך ר"ג הריני בזה חכמי ישראל, ואם אומר שלום עליכם חכמי ישראל, הריני בזה ר"ג, כשהגיע אצלם אמר להם: שלום עליכם ולר"ג בראש ולא מרבן גמליאל אלא מהגבורה, שנאמר: ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד [עליו] מימינו ומשמאלו. ההולך אחר רבו אינו רשאי ליפטר עד שיכנס אחריו ויטול ממנו רשות. היו שני תלמידי חכמים שקולים זה בזה בעל הבית נכנס תחלה והאורח אחריו, וכשיוצאים האורח יוצא תחילה ובעל הבית אחריו. הנפטר מרבו בין כשהוא גדול בין כשהוא קטן יאמר לו הריני נפטר.

[גמרא] לעולם תהיה נאה [וכו' מה קנה זו כו'] אמר ר' שמואל בר נחמני: מאי דכתיב: והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים, טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל, מברכה שברך בלעם הרשע את ישראל, אחיה קיללם בקנה, שנאמר: והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים וגו', ובלעם הרשע ברכן בארז, דכתיב כארזים עלי מים, (מה קנה זו) [לפיכך זכה] וכו'. למה זכו כלבים שיעשה מצואתן עבוד עורות ספרים תפילין ומזוזות לפי שנאמר: לא יחרץ כלב לשונו. כיוצא בדבר אתה אומר, מה זכו החירות, אלא זונות היו, וכשראו את ישראל הפכו פניהם, לפיכך נקראו חירות.

כיצד אדם מכבד וכו', מיכאל בא לבשר את שרה, גבריאל להפכה לסדום, רפאל לבשר את שרה ולרפאות, שנאמר: וירפא אלוהים מיכאל וגבריאל להפכה לסדום, מאי טעמא? די ש אומרים, דכתיב ויבאו שני המלאכים סדומה. מ"ש לאברהם דאמרי כן תעשה ומ"ש ללוט דקאמר כי לא ברחוב נלין, אמר ר' אליעזר: מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול תנו רבנן: לעתיד לבוא בן דוד באמצע אדם שת מתושלח מימינו אברהם משה ויעקב משמאל מ"ט

דשבקיה ליצחק? אמר רבא: יצחק עדיפא מינייהו קאתי דקאמרי ליה כל ישראל כי אתה אבינו, מעתה עשו לגין עולויה, ת"ל כי אתה אבינו (הבאים) [הבנים] כאביהם, מה האב שלא כפר בברית אף הבנים שלא כפרו בברית, ומנא לן? כי לדם (ימשך) [אעשך] ודם ירדפוך אם לא דם שנאת, וכי עשו שונא דם היה, והלא כל מעשיו אינם אלא בשפיכות דמים, שנאמר: דמיונו כאריה יכסוף לטרוף וככפיר יושב במסתרים, ומאי משמע דילמא לקפוחי לא מדכתיב דמיונו ולא כתיב דמיונו שמע מינה.

פרק ח

[ברייתא] ר' מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד, אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו, נקרא ריע [אהוב] אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות, מלבשתו עונה ויראה, מכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, מרחקתו מן החטא, ומקרבתו לזכות, (ונותנת) [ונהנים] ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר: לי עצה ותושיה אני בינה לי, גבורה נותנת לו מלכות וממשלה גדולה, חוקר דין ומגלין לו מן השמים רזי תורה, נעשה כמעין שאינו נפסק, וכנהר המתגבר והולך לו, הוי צנוע וארך רוח, ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים כלם. א"ר יהושע בן לוי: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב מכרזת ואומרת: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו תדיר בתלמוד תורה נקרא נזוף, שנאמר: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואומר: והלוחות מעשה אלהים המה, והמכתב מכתב אלהים הוא חרות, אל תקרי חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, וכל הלמד בתלמוד תורה, הרי זה מתעלה, שנאמר: וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, וכל הלמד מחברו פרק אחד או הלכה אחת, ואפילו פסוק אחד, ואפילו אות אחת קטנה, צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, עשאו רבו ואלופו שנאמר: ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי. והלא הדברים קל וחומר, ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים קראו רבו ואלופו, הלמד מחברו פרק אחד, הלכה אחת, פסוק אחד, דבר אחד, ואפילו אות אחת, על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד, ואין כבוד אלא תורה, שנאמר: כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב, ואין טוב אלא תורה, שנאמר: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל, אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא. אל תבקש גדולה ולא תחמוד כבוד יותר מלמודך, עשה ואל תתאוה לשולחנם של מלכים, ששולחן גדול משולחנם, וכתרך גדול מכתרם. נאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות בשלושים מעלות, והכהונה בעשרים וארבעה, והתורה בארבעים ושמונה דברים: בישיבה, במקרא, בדרך ארץ, במיעוט שינה, במיעוט שיחה, במיעוט סחורה, במיעוט שחוק, במיעוט תענוג, במיעוט דרך

ארץ, בארץ אפים, ולב טוב, באמונת חכמים, ובקבלת הייסורין, בתלמוד, בשמיעת און, בעריכת שפתיים, בבינת הלב, בשכלות הלב, בקימה, ביראה, בחכמה, בענוה, בשימוש חכמים, ובדקדוק חברים, ובפלפול התלמידים, המכיר את מקומו, השמח בחלקו, העושה סיג לדבריו, ואין מחזיק טובה לעצמו, ואוהב את המקום, אוהב את התוכחות, אוהב את הצדקות, אוהב את המישרים, מתרחק מן הכבוד, ולא רודף אחר הכבוד, ולא מגיס לבו בתלמודו, ולא שמח בהוראה, הנושא בעול עם חברו, והמכריעו לכף זכות, מעמידו על האמת, מעמידו על השלום, מתישב בתלמודו, שואל ומשיב, שומע ומוסיף, המחכם את רבו, המכין את שמועתו, והאומר דבר בשם אומרו, הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה, שנאמר: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי; גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר: כי חיים הם למוצאיהם, ולכל בשרו מרפא, ואומר: רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך, [ואומר: דרכי דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום], ואומר: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר, ואומר: תתן לראשך לזית חן עטרת תפארת תמגנך, ואומר: כי לזית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך, ואומר: אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד, ואומר: כי אורך ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך.

ר' שמעון בר' יהודה, משום ר' שמעון אומר: הנוי והכח והעושר והחכמה והזקנה והשיבה והכבוד והבנים לצדיקים נאה להם ונאה לעולם, שנאמר: עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, ואומר: עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, ואומר: תפארת בחורים כחם והדר זקנים (כבוד) [שיבה], ואומר: ונגד זקניו כבוד. ר' שמעון בן מנסיא אומר: שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כלם נתקיימו בר' ובניו.

חמשה קנינין קנה הקב"ה בעולמו ואלו הם: תורה קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד, אברהם קנין אחד, ישראל קנין אחד, בית המקדש קנין אחד. תורה מנין? שנאמר: ה' קנני ראשית דרכו. שמים וארץ מנין? שנאמר: השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו'. אברהם מנין? שנאמר: ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ. ישראל מנין? שנאמר: עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית, ואומר לקדושים אשר בארץ, המה ואדירי כל חפצי במ. ובית המקדש מנין? שנאמר: מקדש ה' כוננו ידיך, ואומר: ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו, וכולם לא בראם הקב"ה אלא לכבודו, שנאמר: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ואומר: ה' ימלוך לעולם ועד:

[גמרא] ר' מאיר אומר: תנו רבנן: מעשה בר' מאיר שהלך למקום אחד, שאלו זקן אחד מהו שכתוב: ריח ניחוח אשה לה', לא היה בידו, נכנס לבית המדרש ושאל, א"ל: כאן בעוסקים לשמה וכאן בעוסקים שלא לשמה, ולר' מאיר אדתי, כל העוסק בתורה לשמה לית ליה הא

דא"ר יוחנן: ויאמר ה' על עזבם את תורת, לא על ע"ז ולא על גילוי עריות ושפיכות דמים אמר הקב"ה, לא הגליתי את ישראל אלא בשביל שעזבו את תורת, שנאמר: אותי עזבו ואת תורת לא שמרו, האותי עזבו למה תורת לא שמרו? מכאן אמרו חכמים: לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, כי קאמר בשיטת ר' עקיבא, דתניא ר' עקיבא אומר: כל הקורא שלא לשמה נוח לו שאילו נהפכה שליתו על פניו, שנאמר: ושמרתם מצותי ועשיתם אותם; כל הקורא לשמה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה עצמו, שנאמר: ועשיתם אותם, מתיבין תיובתא למילי דר' יוחנן, מפני מה חרבה ירושלים בראשונה? מפני ע"ז, ובאחרונה, מפני שנאת חנם, הא לית בה תרתי, אמר לך ר' יוחנן: האי הקב"ה הוא דקאמר הכי אותי עזבו מה טעם דתורת לא שמרו, הא אילו תורת שמרו אותי לא עזבו, ואי משום דקא מקשית בית שני שאני שנאת חנם דחמיר טפי מע"ז, ומנא לן? דכתיב: חבור עצבים אפרים הנח לו, בזמן שהם מתחברין ואפילו לעצביהם הנח להם, חלק לבם עתה יאשמו, אי הכי בראשון אמאי שאני בית ראשון, דהוה מאריך להם מימות רחבעם ואי בעית אימא ראשון נמי משום חלק חרב, תנו רבנן: כל השונא כאילו הורגו, שנאמר: וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו הא אילו היה ספק בידו היה הורגו, נקרא ריע לשכינה, דכתיב: למען אחי ורעי אהוב, דכתיב: אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאוני את המקום ואת הבריות, מלמד שצריך אדם לצאת ידי הבריות כדרך שיוצא ידי שמים, דכתיב: והייתם נקיים מה' ומישראל, משמח את המקום, דכתיב: (הלא) [הן] הוא משוש דרכו את הבריות, דכתיב: ישראל אשר בך אתפאר מלבשתו ענוה, מאן תנא ר' יהושע בן לוי (אמר) [דאמר]: ענוה (לכל) [גדולה מכולן] הא מדתני סיפא ר' יהושע בן לוי אומר: שמע מינה דרישא לאו, ר' יהושע מיחסרא בריתא ותריץ על המעשים כולם, ועוד אמר ר' יהושע בן לוי, ודילמא ר' מאיר היא, לא שמעינן ליה לר"מ דאמר: יראה עדיפא מכשרתו להיות צדיק, מאי צדיק ומאי חסיד? צדיק בעל צדקות, חסיד גומל חסדים, דהא מדקתני כליל להני ישר למה לי ישר, ישר דרך נאמן רוח מרחקתו מן החטא, חטא דאפילו חטא אחרים זכות אפילו זכות אחרים (ונהנה ממנה) [ונהנים ממנו] מאי תושיה תורה, ולמה נקראה תושיה? שמתשת כחו של אדם.

[דבר אחר: תושיה שניתנה בחשאי מפני השטן]

דבר אחר: תושיה דברים של תוהו עולם משותת בהם,

[דבר אחר: תושיה שדברים של תורה שתת עליהן, שנאמר] [תא שמע] מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה, בשלמא ללישנא בתרא ניחא דהיינו דכתיב: לא תעשינה ידיהם תושיה, בשלמא ללישנא בתרא ניחא דהיינו, דכתיב: לא תעשינה ידיהם מאי דמתחלי, אלא ללישנא קמא קשיא (ולקמן) [ללישנא קמא] נמי לא קשיא, משום דמחשבה מועלת אפילו לדברי תורה, ולמ"ד תושיה שניתנה בחשאי מפני השטן, קשיא מתרי סטרי דהא לא מתפרש הכי ובהכי קרא לא מנכר להך ודאי קשיא.

לי עצה ותושיה, הכי קאמר שר תורה לי עצה ותושיה, ואמרה איהי אני בינה ואי בעית אימא איהי דקאמרת אף על גב דלא קרוב מעצי וידעי ההיא עצתא דילי היא, ומשמיא היא דאסכים דעתייהו, אבל גופי בינה ואף על גב דגוברין מנצחין לית גיבר, אלא מאן דקאי בי ונותנת לו מלכות חוקר דין דיני ממונות רזי תורה דבר מתוך דבר כמעין מכין דמחכם לא פסק וכנהר המתגבר דכל יומא טעם חדש מתחדש לו הוי צנוע דאף על גב דמחכם טפי ואינשי לא חכמין אשיטפיה לא תדון בנזיפה ומוחל על עלבונו, שלא רודף ריבו ומגדלתו ומרממתו.

ר' יהושע אומר: בכל יום ויום, מנא לן? דכתיב: קול ה' לעיר יקרא ותושיה (יקרא) [ראה] שמך ודילמא קלא בעלמא, נאמר כאן יקרא, ונאמר להלן ויקרא ה' (אל משה) [למשה], מה להלן מסיני אף כאן בסיני, א"נ כאן יקרא ונאמר באהל מועד ויקרא, אלא נאמר כאן קול ונאמר להלן והאלהים יעננו בקול, אימא וישמע את הקול, ועוד לעיר קאמרת אלא מהכא, קול קורא במדבר פנו דרך ה', והכא קריאה ומדבר, וכתיב: ויחנו במדבר, ודילמא לפרקים מאי קורא תדיר, דכתיב: קורא אני עליהם יעמדו יחדו. תנו רבנן: חמשה הקב"ה מכריז עליהם בעצמו אלו הם: פרנס, רעב, ושובע, וחרב, ופליטי חרב, פרנס דכתיב: ראה קראתי בשם בצלאל, רעב דכתיב: כי קרא ה' לרעב, שובע דכתיב: וקראתי אל הדגן והרביתי אותו, חרב דכתיב: כי חרב אני קורא, ופליטי חרב דכתיב: ובשרידים אשר ה' קורא בשלמא הני תלת שפיר, דכתיב בהו שם, אלא וקראתי אל הדגן דילמא ע"י שליח, דכתיב: וקראתי לעבדי דאי לא תימא הכי התם שכינה קריא ליה, התם דומיא דבצלאל דפרנס הוא.

תנן: בכל יום ויום כרוז יוצא ואומר: בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממונו של פלוני לפלוני, וי"א אף בית של פלוני לפלוני, מנא הני מילי? דכתיב: אך הבל בני אדם כזב בני איש, הבל בני אדם שאומר בתו של פלוני לפלוני, כזב בני איש שאומר אשתו של פלוני לפלוני, במאזנים לעלות שאומר ממונו של פלוני לפלוני, ואידך בית היינו ממון גופא הבל בני אדם כזב, בני איש מ"ש הבל באדם וכזב באיש, אמר דוד: אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב, משום דאדם כתיב ברישא, דכתיב: ויאמר את קולך שמעתי בגן ואירא כי ערום אנכי, משום הכי משקר הא עלמא קים ליה מנח דלא משקר, דכתיב: איש צדיק תמים היה אפילו הכי לא אהני אעיקרא עתיקא אזלי.

שכל מי שאינו תדיר בתלמוד תורה הרי זה נזוף, זהב זו תורה, וכן הוא אומר: ואתן נזם על אפך, ואומר: נזם זהב באף חזיר, זה שקרא לפרקים. אמר הקב"ה: למה זו לפני חזיר, שהרי תורתי יפה אני נתתיה להגותה והוא אינו הוגה עד שמשכחה, ואומר: והלוחות מעשה אלוהים המה, ואומר: וממתנה נחליאל מאי? ואומר: וכי תימא אף על גב דנזוף הוא, מחשב בן חורין, תא שמע, חרות על הלוחות אין לך בן חורין אלא ההוגה בתורה, ואומר: וממתנה נחליאל

מאי? ואומר: וכי תימא בן חורין מתורה לא הוי הא שר שר, תא שמע, וממתנה נחילא, לומר מתן שר לעושיין עצמם בה כנחל שוטף, ודילמא אמרת מן פסוק דכתיב: כאפיק נחלים יעבורו, תא שמע דכתיב: ומנחילא במות, כאותן הבמות דלאסרו.

הלומד מחברו פרק אחד, וכי מאחר דעל אות אחת בתלמוד, דבר אחד בפרק, פסוק אחד במשנה, או הלכה אחת, אפילו לא פסיקא פרק אחד, אפילו בדרך ארץ היכי דמי אות אחת, כגון מאמצין [או] מעמצין, אי נמי [גראינין או] גרעינין (לגלעינין), אי נמי אוממות או עוממות, והוא דאמר ליה סברא גרעינין, דכתיב: ונגרע מערך עוממות דכתיב: ארזים לא עממוהו מעצמן, דכתיב: ועוצם עיניו מראות ברע, אבל סבריה בין אלפין לעיינין לא, והא הני אלפין עיינין נינהו כי קאמר' דמפרש ללבא, כגון מסיקין מציין והא לא דמי, אלא כגון הא דתנן משילין פירות דרך ארובה, ואית דתני משחילין ולא משתבש, דתנן: השחול והכסול (כל) [שחול] שנשמטה ירך אחת, ואיכא דתאני משירין ולא משתבש, דתנן מי שנשר כליו ואיכא דתני משחירין ולא משתבש, דתנן השחור והזוג של סופרים, והא אות אחת היא, האי דבר אחת היא לא צריכא, אלא אסבריה, אמר רבא: אפילו וא"ו פשיטא דקא אות אחת היא מהו? דתימא כיון דלתוספת לא אתיא, אימא לא קמ"ל דזימנין דמתוקם בה טעמא, ולא אמרן אלא בדאוקים בה טעמא, אמר רבא: ובמקרא אף על גב דלא איתוקם בו טעמא דלא קריא, הא אמרת פסוק אחד במקרא לא צריכא, דפריש ליה אגב הילכתא.

שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים, מאי נינהו? אמר רבא: מגופיה דקרא לאו שמעת מינה נמתיק סוד, א"ל דוד: למה אתה יושב לבדך ועוסק בתורה, אין דברי תורה מתקיימין אלא בחברים, בסוד מה? סוד הפר מחשבות, באין סוד אף הכא נמי ומנא אסבריה, דכתיב: הסכת עשו עצמכם כתות כתות, ואידך א"ל: כי אתיה לצלויי רהוט באיניש, דאזל בתר מלכא ומנא אסבריה, דכתיב: אחרי ה' אלהיכם תלכו, ומנין שחזר דוד ושבחן? דכתיב: אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש, וכתיב: מכל מלמדי השכלתי, וכתיב: דרך מצותיך ארוץ.

כך היא דרכה של תורה, פת במלח, חזייה דהוה מפנק נפשיה, א"ל: לית לך לא תמצא בארץ החיים, לא תמצא התורה במי שמחיה עצמו עליה, א"ל: ההוא שנכנס לגוף ואפילו האי נמי, א"ל: מי לא תניא שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהם, גודגניות, וכפניות, ופגי תמרה, שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהם, רחיצה, וסיכה, ותשמיש. א"ל: האי עינוי הוא, א"ל: אין דכתיב: טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקיך, ותו בר מהני משתכחי, והתניא לא בשמים היא, לא תמצא תורה במי שמגביהים דעתם, ולא מעבר לים היא, לא תמצא בסוחרים ובתגרין וספנין, הנהו תורה לא משתכחא בהו ערמה ודאי משתכחא, ומאי משמע דהאי מעבר

לים, סוחרים הוא, דכתיב: ויעברו אנשים מדינים סוחרים. אל תבקש גדולה לעצמך שלא תאמר הנני קורא בתורה, ומה היא גדולתי, אם עשית כן נמצאת עוסק בתורה שלא לשמה, גדולה תורה יותר מן המלכות, שהמלכות נתנה בשלושים מעלות, מאי ניהו? בכסף, בזהב, בנשים, בעבדים, בשפחות, בבתים, בכרמים, גנות, ופרדסים. בני בית, בסגלה, במדינות, בשרים, בשרות, בתענוגות, בשדה, בשדית, בסוסים, ברכב, בחרב, בשלמות, בנשק, בחיילות, בבשמים, ברכב, ביועצים, בצופים, (בסוסים), במרגלים, במשפט, ובצדקה, שנאמר: כי בצדקה יכון כסא, והכהונה בעשרים וארבע מעלות, אלו הם: עשר במקדש, עשר בגבולין, וארבע בירושלם. עשר במקדש: חטאת, ואשם, שלמי צבור, חטאת העוף, ואשם תלוי, ולוג שמן של מצורע, ושתי הלחם, ולחם הפנים, ומותר העומר, ושירי מנחות. עשר בגבולין: תרומה, ותרומת מעשר, וחלה, וראשית הגז, הזרוע, והלחיים, והקיבה, ופדיון הבן, ופדיון פטר חמור, וגזל הגר, וחרמים, ושדה אחוזה. וארבע בירושלם: הבכורות, והביכורים, והמורם מן התודה, ומאיל נזיר. ומאי ניהו? חזה ושוק. תנא: וכולם נתנו לאהרן מקל וחומר, ממבנין אב, ומכלל, ופרט.

והתורה בארבעים ושמונה, גדולה תורה שנותנת חיים, מאי ואומר וכי תימא מרפא הוא לבשרו אבל לעצמותיו לא, תא שמע, ושיקוי לעצמותיך וכי תימא לעצמות אין ללב לא, תא שמע, וכל נתיבותיה שלום, וכי תימא שלום, הוי חיים לא, תא שמע, עץ חיים, וכי תימא חיים יתבה יקרא לא יתבא, תא שמע, כי לוית חן הם לראשך, וכי תימא יקר יתבא ולא מצלא, תא שמע, תמגנך, וכי תימא מיגנא לעולם הזה, אבד שכרו לעולם הבא, תא שמע, אורך ימים ואומר: ה' לאורך ימים, וכי תימא ימי הוא, דחשיב ליה שני לא, תא שמע ושנות חיים.

ר"ש בן יהודה אומר: איבעיא להו ר' שמעון, אהי קאי ארישא למ"ד ושנות חיים, או דילמא למאי דקבעי למימר לדקא מני להו שבעה שמע מינה לעילאי קאי, והתם נמי שבעה איבעיא להו, מאי ונגד זקניו כבוד? תא שמע דאמר רב: אי זהו בן עוה"ב? כל שנגד זקניו כבוד.

א"ר יוסי בן קסמא: פעם אחת אמאי לא אהדר ליה סימני עם הארץ חזא ביה והא אפילו לעובד כוכבים בשוק מותר אלא דהוה פליג הלכתא ועיין בה ולא אמרין לבתר דפרקינהו וידע בה דישראל הוה וסבר עכשיו מהדרנא מאי ואומר וכי תימא מאן דיהיב לאחר מות מהני כי לא יהיב בחייו מידי, תא שמע, לי הכסף ולי הזהב, עד דיהבתי ניהלך הוה לך למעבד, אמר רבא: שמע מינה מית אניש אבד ממונו.

חמשה קניינים, מה שמים וארץ עתידים להתחדש אף ישראל עתידין להתחדש, שנאמר: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה', כן יעמוד זרעכם ושמכם, במאי? בזכותו של אברהם ובזכות התורה והיכן? בבית המקדש.

פרק ט

[ברייתא] לא יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חברו עד שיטול ממנו רשות, ילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שעמד על פתח הגן וקרא לו לאדם, שנאמר: ויקרא ה' אלוהים אל האדם ויאמר לו איכה, לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו. אמרו עליו על הלל: שנכנס אצלו אדם אחד לסעודה, ובא עני אחד ועמד על פתחו, ואמר לאשתו: אשה, אני צריך להכניס היום ואין לי פרנסה, נטלה אשתו את הסעודה כלה ונתנה לו. אח"כ הלכה ולשה עיסה אחרת, ובשלה אלפס אחר ובאת והניחה לפניהם, אמר לה: בתי, למה לא הבאת לנו מיד? הסיחה לו כל הדברים, אמר לה: בתי, אף אני לא דנתיך לכף חובה אלא לכף זכות, שכל מעשיך לשם שמים. לעולם יהא כל אדם בעיניך כליסטים, והוי מכבדן כרבן גמליאל. מעשה בר' יהושע שהיה אכסניא אצלו, בא אדם אחד נתן לו אכילה ושתייה והעלהו לעליה ונטל סולם מתחתיו, מה עשה אדם זה? עמד בחצי הלילה, פרש טליתו ונטל את הכלים, וכרכן בטליתו וביקש לירד, ונפל ונשברה מפרקתו, לשחרית בא ר' יהושע ומצאו, א"ל: ריקה, כך עושין בני אדם שכמותך, אמר: לא הייתי יודע שנטלת סולם מתחת, א"ל: אין אתה יודע שאנו זהירין בך מאמש, אורחים הנכנסים לבית כל שיגזור עליהם בעל הבית יעשו. מעשה בשמעון בן אנטיפרס שהיו אורחין באים אצלו, וגזר עליהם שיאכלו ושישתו, והם נודרין בתורה ונשבעין, בשעת פטירתן היה מלקה אותם ארבעים, וכששמעו חכמים בדבר, והיו (קונסין) [קונטרין] בדבר, אמרו: מי מודיענו מה עושה? אמר להם ר' יהושע: אני אלך, אמר לו: לך לשלום והלך ומוצאו יושב על פתחו. א"ל: שלום עליך, א"ל: בא בשלום, א"ל: כלום אתה צריך? א"ל: בית לינה, ישבו שניהם ועסקו בתורה, בערב א"ל: רצונך נלך לבית המרחץ? א"ל: כרצונך, א"ל: שב וישב, הגיעה העת היה ר' יהושע מתיירא שמא יקפחנו על שוקיו, סוף נפטר ממנו לשלום, וא"ל: רבי מי מלויני? א"ל אני, סוף הלך ר' יהושע לשלום, והיה ר' יהושע מחשב בדעתו ואומר: מה אשיב לחכמים ששגרוני? נפנה לאחוריו, א"ל: ר' למה נפנית? א"ל: דבר אני צריך לשאול ממך, א"ל: בני אדם הבאים אצלך אתה מלקה אותם ולי לא הלקית, א"ל: ר' חכם גדול אתה ודרך ארץ בך, בני אדם הנכנסים אצלי גוזרני עליהם שיאכלו ושישתו והם נודרים בתורה ומנדים אותי, ואני שמעתי מהחכמים כל הנודר ומנדה חייב מלקות, א"ל: גוזרני עליך שתלקה אותם ארבעים וארבעים שלי וארבעים שלך, הלך וספר ר' יהושע לחכמים מה שראה בבן.

[גמרא] לעולם יהיו כל אדם חשודים בעיניך כליסטים, איני? והתנן: אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, לא קשיא, כאן במכיר כאן בשאינו מכיר. רבא אמר: הכא כל אדם, הכא חברך, מדקתני חברך מכלל דבידיע לא קאמר, והא כל אדם קאמר לאו לאתויי חבר לא, הא כדאיתא והא כדאיתא.

אורחין הנכנסין [כו'] איני והתנן ר' אליעזר אומר: אף הרוצה להדיר את חברו שיאכל אצלו יאמר, כל נדר שאני עתיד לידור הרי הם מופרין, וניחש דילמא הני בטלי וקא מלקי להו ופטירי לית דחש לה להא דר"א בן יעקב: והתם נמי בבעל הבית, קא מיירי הכא, כל מה שגזר עליו בשעת פטירתו היה מלקה שמעת מינה הלכה כר' יהודה, דאמר: ארבעים שלמות, אמר רבא: לשון בני אדם קתני ולדידך, ולר' יהודה דאמר: ניחוש ללאו וניחיש לבין לית ליה, אמר לך בין כתפיו.

פרק י

[ברייתא] כיצד מרקדין לפני כלה, בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה, אמרו בית שמאי לבית הלל: לדבריכם הרי שהיתה חיגרת או סומא, אומרין לה כלה נאה וחסודה, והתורה אמרה: מדבר שקר תרחק, אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בפניו או יגננו בפניו? הוי אומר ישבחנו בפניו, לפיכך בית הלל אומרים: תהא דעת אדם מעורבת עם הבריות.

[גמרא] ובית הלל, נמי ליכא הכא נאה דילמא נאה במעשיה, נאה מבתי אבות וחסידה בדנפשיה, דאחזוקי בבישתא לא מחזקינן; ובית שמאי, מי כתיב משקר הרחק, מדבר, אפילו סתם; ובית הלל אומר: כי אמר רחמנא מדבר שקר, משום ונקי וצדיק, היא לקיומי שפיר דמי.

ובית הלל, מאי שנא דמיתביה ממקח, וליתביה מדאורייתא, דתניא גדול השלום, שאפילו הקדוש ברוך הוא שינה בו, דמעיקרא כתיב: [ואדוני זקן, ולבסוף כתיב:] ויאמר ה' אל אברהם וגו' ואני זקנתי, הכי קאמרי, לא מיבעיא דמדאורייתא שפיר דמי, אלא אף לברייתא שפיר דמי, כלפליא איפוך. גופא ונקי וצדיק אל תהרוג, השתא נקי אמרת לא צדיק מבעיא, נקי מעדים, וצדיק מתלמידים, שמע מינה נקי מעדים ורשע מתלמידים אל תהרוג, רשע מתלמידים סלקא דעתא, אימא מאחד.

דרש רבא: מאי דכתיב: כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו של צדיקים, אי הכי צדיקים מבעי ליה, אלא לכדדרש רבא, דאתיא מארבעין ושריא, מקל וחומר דריש לקיש, כל הכתוב לחיים בירושלם.

[ברייתא] לא ישמח אדם בין הבוכים, ולא יבכה בין השמחים, ולא יהא ער בין הישנים, ולא יהא ישן בין הערים.

[גמרא] מאי איריא דתני לא ישמח ברישא, ליתני לא יבכה, חדא דמידי דפורענותא לא קתני, ואדרבא דרבים עדיפא, אלא כדשלמה נקיט ליה, טוב ללכת אל בית אבל, דיקא נמי דקתני לא ישמח, ולא קתני לא ישחוק, וקתני סוף לא יבכה, ולא קתני לא יזעף. לעולם אל יהי אדם קפדן בסעודה. בסעודתייהו הוא דלא להוי, הא בדרישא ושיבה ובדברים אחרים להוי, הא בית הלל קתני לה, דקאמרי ליה לשמאי, אף על גב דכביש לך קפדא להטיל אימה על הבריות, בביתא מיהו לא ליקפד מר, דלמא נמנע למעבד מצוה.

מעשה בשלושה בני אדם שהמרו זה את זה, ואמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז, ואותו יום ערב שבת היה וכו'. מעשה בר' עקיבא שהיה מהלך בדרך וחד מן אתינא, איקלע לגבי חד עכו"ם, פרש להו ארבע ערשון, ועבד לון שירו סגיא, ואשקי לון חמרא, אמרי חזיין אנן דהדין חמרא דמייתא הוא, אייתי לון בשרא, אמרי הדין בשרא דכלבא הוה. אייתי להון מורסא, אמרי מי רגלים הוה בה, אייתי לון חרדלא, אמרי חפשושין הוה בה. אזל לגבי ההוא קפילא, אמר ליה: מאי עובדיה דההוא חמרא, אמר ליה: ולא מידי, אמר ליה: אשתבעינך דתימא לי, אמר ליה כרמא דאבא הוה, והוה ביה קבריה, אזל לגבי טבחא, ואמר ליה: גדייא הוא דמיתה אימיה ואונקתיה מן כלבא. אזל לגבי מוריסא, אמר ליה: ליליא חד הוינא רוי, ואחדוניה ללבא באנפוי, וצריכנא למי רגלים, ולא למסתני לי, פתחתי לה לדנא, ורמאי לה; אזל לגבי חרדלא אמר ליה ליליא חד שבקתיה מגלי ועלון ביה אזל ואטרח לון ועבד לון שירו דין חזיין אנו כרעיה דמריה ביתא ככרעיה מימוס שמע מארי ביתא אמר ליה: דילמא קושטא אינון אמרין, אזל עבד נפשיה מרע, כתבין ליה כולי עלמא, אמר לה לאימיהא, אילו אמרת לי שמא דאבוה מסתינא, אמרה ליה, אמר לה דילמא קא משקרת, כיון דחזיתיה מסתער אמרה ליה, ברי, זימנא חדא, אייתי בעלי חד זמא, ואיתבעלית ליה ועברתך. אזל גפף להון וסגיד להון, ואמר קושטא אנתון, אמיה דאלהא קדישא והוא שאמר שלמה: כי ברוב חכמה רוב כעס ויוסיף דעת ויוסיף מכאוב.

עובדא הוה בחד גברא דאתא לבי כנשתא, אמר ליה לינוקא, סב הדין פריטי, ואייתי מה נאכל ונשבע ונותר וניתן לביתין, אייתי ליה מילחא, אמר ליה מרי, תיכול ותשבע ותותיר ותוביל.

[ברייתא] לא יאכל אדם שום ובצל מראשו, אלא מעליו, ואם אכל הרי זה גרגרן; לא יאכל אדם בכל אצבעותיו, מפני שנראה כגרגרן, ולא יכניס ידו לתוך פיהו.

[גמרא] אמר רבא: לא שנו אלא בתוך אכילה, אבל לאחר אכילה לא, מאי טעמא? משום איסטניס. ולא יתן בכוסו אלא כפי דעתו. מאי טעמא? משום שיורין, דאמר מר: כל שיורי כוסות מטפשין, חוץ משיורי הבדלה, האי מאן דשתי ארבעין שיורין לא חי. לא יטול את המקדא לשתות, ופיהו מלא, חיישין לאניני הדעת. לא יטול את הכלי ביד, ואצבעותיו מלוכלכות ברוטב. לא ינפח במים, משום שתיים.

תנו רבנן: שלושה חייהן אינן חיים, ואלו הן: הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת, אמר רב יוסף: וכולהו איתנהו בי. כל ימי עני רעים, זה שדעתו רעה, וטוב לב זה מי שדעתו יפה. דבר אחר: כל ימי עני רעים, זה [רחמני וטוב לב] אכזרי. דרש רבא: כל מי שיש בו שלוש מדות הללו, בידוע שהוא מזרעו של אברהם [אבינו], רחמן ובישן וגומל חסדים, בשלמא גומל חסדים, דכתיב: חסד לאברהם, בישן נמי כדדריש רבא, דדרש רבא הנה נא ידעתי [כי אשה יפת מראה את], ולא עד עכשיו, אלא רחמן, הא אברהם לא רחים על בריה, היינו רבותיה דאברהם, להודיעך חיבתו בהקדוש ברוך הוא.

[ברייטא] לא יעבור אדם פרוסה בקערה, ולא יקנח את הקערה בפרוסה, ולא ישתה אדם מכוסו ויתן לחברו, ולא ישוך אדם פתו ויתננו לחברו, אלא אם כן מחיש (אולי צ"ל מכיר) דעתו של חברו. חמשה דברים נאמרו בפת: אמר רבא אין פורסין לא את הפרוסה על הספר, ולא את הספר על הפרוסה, ואין סומכין הספר בפרוסה, ולא הפרוסה בספר, חישב עליו לקדש אסור לזרקו במקום מטונף.

[ברייטא] לא ישלח אדם לחברו חבית של מים לשם שמן.

[גמרא] מאי טעמא? כל דבר של תקלה, אסור לעשות, דכתיב: ולפני עור לא תתן מכשול, איבעיא להו, ירך שנתבשל בה גיד הנשה, מהו לשלחו לעובד כוכבים? אבר מן החי לא מבעי לך, דאמר מר: בני נח מצווין אף על (הסירוס) [אבר מן החי], וקא עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול, אבל הכא לא, או דילמא לא שנא, תא שמע שולח [אדם] ירך לנכרי שגיד הנשה עמה.

[ברייטא] לא יאמר אדם לחברו, טול שמן מפך ריקן.

[גמרא] גונב דעת הבריות כגונב דעת המקום, שהרי אמרה תורה על הגזלן לשלם בראשו, ועל הגנב פי שנים בכלים, ותשלומי ד' בצאן וחמשה בבקר, מאי טעמא? דחש רחמנא אטרחיה.

[ברייטא] לא יאכל אדם עד ארבע שעות, ולא ישתה עד ארבע שעות.

[גמרא] איני, והא אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מנא הא דאמרי אינשי, שיתין רהוטי רהוט ולא דוריה לגברא דמצפרא כרך, ואמור רבנן השכם ואכול בקיץ מפני החמה, ובחורף מפני הצנה, התם בפת שחרית, הכא במאי עסיקין באכילה מרובה. רוחץ אדם לאחר ארבע שעות – לא צריך.

[ברייטא] מזגו לו את הכוס, ישהה ושותהו, וכמה ישהה, בחמין ג' פעמים, ובצונן ארבע, הרי ארבע כוסות שנתנו לו. והא ארבע קאמר, ההוא לחמין. הנכנס לבית המרחץ כיצד יעשה? אומר יהי רצון מלפני ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מזו וכיוצא בו לעתיד לבוא, ולא יארע בי קלקלה ואם יארע בי תהא מיתתי כפרתי על כל עוונותי קודם שיכנס מאחר שיתפלל פושט חלוקו ומתיר חגורו ומסלק את כובעו ואח"כ מסלק פרסקו התחתונה וכן לענין תפילין מסלק זה של ראש ואח"כ של יד שמעת מינה כובע לית בה משום קדושה וה"מ כובע, אבל סודרא לא, דכתיב: סוד ה' ליראיו מה טעמא? לא קתני מברך יהי רצון מלפניך ה' שתעליני מזה ומכיוצא בו לעתיד לבוא, ולכשיצא אומר מודה אני לפניך רבון העולמים שהצלתי משקיעת מים ומשריפת אש יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שתצילני מדומה לזו לעתיד לבוא, דדרך ארץ קתני, דברכות לא קתני, אלא הא דתנן לסוף פרקא. הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו ואמאי, התם לאו ברכה היא, דאמר מר: היה מתעטף בטלית המצוייצת מניחו בקרן זוית ואינו צריך לומר; אשר יצר למה לי, איידי דתאנו הא, תני הא.

[ברייטא] הנכנס לבית המרחץ אין מתעמל, ואין מתגרד על השיש, (ואין משתבר).

[גמרא] מאי מתעמל, כגון האי דכייף רישיה ביני ברכיה. ואין מתגרד, איני, והא שמעיה דרבא הוה מגרד ליה, כי אמרי' ביד.

[ברייטא] ואין משתבר, אמר רבן גמליאל כל משתבר על השיש, חברו של חמור. בית המרחץ, נותן מקום זה שהוא נכנס לזה שהוא יוצא. לא ישאל אדם שלום חברו בבית המרחץ, ואם ישאל לו, יאמר לו בית המרחץ הוא. האוכל בשוק חברו של כלב.

[גמרא] והני מילי בנהמא, ומידי דרעבתנותא, אבל מידי אחרינא לא.

[ברייטא] לא יניח אדם שמן בזכוכית מפני הסכנה.

[גמרא] מאי טעמא? דילמא מיתבר, ומסתכני ברייתא, כדשמואל, דאמר שמואל: רחץ ולא סך, סלקא דעתך, אימא לא סך מעיקרא.

[ברייטא] ובכל מקום לא ירוק אדם בפני חברו, ולא יניח רגלו על שפת האמבט, ויהא קופץ בתוכו, מפני שהוא דרך המיתה. הקורא שמע שני פעמים הרי זה מגונה, והטובל שני פעמים הרי זה מגונה. דילמא דייב על אינשי, ולא חזי ליה. רחץ בחמין, ולא נשתטף בצונן, הרי זה גוזל את הרבים.

[גמרא] היכי דמי, כגון דעייל לבני בני, ומייתי ליה מחמימי, ומשתטף ונפיק, דהא קא גזל להו. ותיפוק לי דלא סליק ליה, בדחמים לנפשיה בביתא, אי נמי בדסמיק לנהרא.

[ברייטא] והגוזל את הרבים, מה יעשה, ילך ויחפור בורות שיחין ומערות, ויתקן את הדרכים ואת האסטרטיות, ונמחל לו.

[גמרא] מני, ר' עקיבא היא, דאמר כי לא זה הדרך מוציאתו מידי עברה, עד שישלם גזלה לכל אחד ואחד, אפילו תימא ר' (שמעון) [טרפון], דהא מתנח קמיהו.

[ברייטא] כותבי ספרים תפלין ומזוזות, הן ותגריהן ותגרי תגריהן, אינם רואים סימן ברכה.

[גמרא] תוספתא סוף ביכורים כותבי ספרים, משום דמחסרין ומשום מתירין. תנן התם, האומר אין תפלין לעבור על דברי תורה, פטור, חמש טוטפות להוסיף על דברי חכמים, חייב. מני ר' ישמעאל היא, דאמר: כי טובים דודיק מיין. והכא נמי כיון דעקר ליה לכוליה מילתא, או לכוליה קרא, מתרבש, וכיון דעקר ליה לתלויה, אי נמי לתגא, מתרבש.

תנו רבנן: כותבי ספרים, והמתורגמין, ומעות הבאות ממדינת הים, והחזנין, אין רואין סימן ברכה לעולם. כותבי ספרים, מאן נינהו, ארבע ועשרים ספרא, דלא בדיק. והמתורגמין, משום דשקלי שכר שבת. מעות הבאות ממדינת הים, משום דמתרחיש בהו ניסא. והחזנין, משום מלאכת ה'. תנא כותבי ספרים תפלין ומזוזות, אין רואין סימן ברכה לעולם, ואי עסוקין לשמה, רואין.

[ברייתא] המצפה לשכר חמורו ולשכר אשתו אינו רואה סימן ברכה.

[גמרא] מאי טעמא? דכתיב: יודע צדיק נפש בהמתו, בהמה [אינה] יודעת נפש צדיק. שכר אשתו, דכתיב: ללחמך ללחם ביתך, למדה תורה. [ד"א] שיהא לחמך קודם ללחם ביתך ואח"כ לנערותיך. אמר רבא: כל הכופה אשתו ובני ביתו למלאכה, יצר הרע מסתלק מהן, שנאמר: נסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח, אתיא כדתנן, ר' שמעון [ב"ג] אומר: המדיר את אשתו מלעשות מלאכה, יוציא ויתן כתובה, שהבטלה מביאה לידי שעמום.

[ברייתא] המשתכר בקנים ובקנקנים, אינו רואה סימן ברכה לעולם.

[גמרא] משום דשלטא בהו עינא, הלכתא בשמן, ולא ביין.

[ברייתא] פעם אחת היה ר' עקיבא יושב ודורש (על שולחנו מפני הסכנה) תחת הזית, ואמר: מגדלי בהמה דקה, וקצצי אילנות טובים, ומלמדי תינוקות שאין עושין מלאכה לאמיתן, אינן רואים סימן ברכה.

[גמרא] איני, והאמר ר' חנינא: אם היה מעולה בדמים מותר, התם בשאר אילנות, הכא בזית, דיקא נמי דקתני, היה יושב תחת הזית, מאי טעמא? משום דברכתא נפיש, ואתא איהו וקצצה. אימא רישא, מגדלי בהמה דקה, ואי משום ברכה, אמאי אין רואין, שוחטי איתמר.

[ברייתא] התיר מנעלו ויצא לשוק, הרי זה מגסי הרוח.

[גמרא] אלא מאי ליעבד, הכי קאמר, נפל מנעלו כשיצא לשוק, הרי זה מגסי הרוח. אמר רבא: גס רוח אסור להכניסו בבית, דאמרי רבנן: כל אדם שיש בו גסות הרוח, נכשל באשת איש, שנאמר: תועבת ה' כל גבה לב ואפילו גדול בתורה כמשה רבנו, לא ינקה מדינה של גיהנום, וכל מי שדעתו שפלה עליו, הקדוש ברוך הוא מצילו מכל הפורענות שבעולם, שנאמר: [כי] כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.

מסכת גרים

פרק א

א. הרוצה להתגייר אין מקבלין אותו מיד. אומרים לו מה לך להתגייר, והלא אתה רואה את האומה הזאת נמוכה וכפופה ושפילה מכל האומות, וחולאים וייסורים באים עליהן, וקוברין בנים ובני בנים, ונהרגין על המילה ועל הטבילה ועל שאר כל המצות, ואינם נוהגים בפרהסיא כשאר כל האומות.

ב. אם אמר איני כדאי, פוטרים אותו והולך לו.

ג. קיבל עליו, הורידהו לבית הטבילה, וכיסהו במים עד מקום הערוה, ואומרים לו מקצת דקדוקי מצוות, על מנת שהוא נותן בשכחה ובלקט ובפאה ובמעשר.

ד. כשם שאומרים לאיש כך אומרים לאשה, על מנת שתהא זהירה בנדה ובהדלקת הנר.

ה. טבל ועלה, אומרים לו דברים טובים ונכונים:

במי נדבקת, אשריך, במי שאמר והיה העולם. שלא נברא העולם אלא בשביל ישראל,

ולא נקראו בנים למקום אלא ישראל, ואין חביבין לפני המקום אלא ישראל, כל אותם

דברים שדברנו לך לא אמרנו לך אלא להרבות שכרך.

ו. גר שמל ולא טבל, טבל ולא מל, הכול הולך אחר המילה. דברי ר"א רבי עקיבא אומר: אין טבילה מעכבת.

ז. כל המתגייר משום אשה משום אהבה משום יראה - אין זה גר. וכן היו ר' יהודה ור' נחמיה אומרים: כל אותם שנתגיירו בימי מרדכי ואסתר אינם גרים, שנאמר "ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם". וכל שאינו מתגייר לשם שמים אינו גר.

ח. האיש מטביל לאיש והאשה מטבלת לאשה, אבל לא את האיש.

ט. גר שנתגייר והיו לו יינות, ואמר בריא לי שלא נתנסך מהם, מותר לו ואסורים לאחרים. רבי עקיבא אומר: מה אם לאחרים אסורים ק"ו לעצמו. ואם אמר על גבי פלוני חבר נעשו בטהרה, הרי זה נאמן. וכן עם הארץ שקיבל להיות חבר, והיו לו טהרות, ואומר ברי לי שנעשו בטהרה, מותרים לו ואסורים לאחרים. רבי עקיבא אומר: מה אם לאחרים הם אסורים, ק"ו לעצמו. ואם אמר על גבי פלוני חבר נעשו בטהרה, הרי זה נאמן.

י. ישראל שהלוח לעובד כוכבים, ועובד כוכבים שהלוח לישראל, ואח"כ נתגייר, גובה את הקרן ואינו גובה את הרבית. ר' יהודה אומר אם מתחלה זקפן עליו במלווה, גובה את הכול.

יא. הא כיצד? נולד לבן אדם בן בכור, עד שלא נתגייר פטור. משנתגייר - חייב. ואם ספק -

פטור. היו לו עיסה לעשות ושדה לקצור, עד שלא נתגייר פטור; משנתגייר חייב. ואם ספק

פטור.

פרק ב

א. גר נימול לעולם לח'. הא כיצד? עד שלא טבלה אמו נולד - נימול בן יומו. משטבלה אמו נולד - נמול לח'.

ב. גר שנתגייר מהול או ספק שנולד מהול, צריך להטיף ממנו דם ברית, כדברי בית שמאי. ובית הלל אומרים אינו צריך.

ג. אמר רבי מתיא בן חרש משום ר"ש, לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על גר שנתגייר מהול, ועל תינוק שנולד מהול. על מה נחלקו, על תינוק שנולד מהול ביום השבת, שבית שמאי דוחין עליו את השבת להטיף ממנו דם ברית, ובית הלל אומרים אין צריך.

ד. עבד שטבל לפני רבו הרי הוא בן חורין. מעשה בברוריא המלכה שטבלו מקצת עבדיה לפניו ומקצת עבדיה לאחריה, ובא מעשה לפני חכמים ואמרו: אלו שטבלו לפניו, בני חורין, ולאחריה - משועבדים.

ה. כשם שישראל נכנסין לברית בשלוש מצות, כך גרים נכנסין למילה ולטבילה ולקרבת. שניים מעכבין, ואחד אינו מעכב. ר"א אומר: גר שנתגייר צריך שיפריש רביעית לקונו. רבי ש"א אין צריך.

ו. נפרעין מן הגרים כדברי ר' יוסי. ר' יהודה אומר אין נפרעין ממנו. אלא הרי הוא כבן יומו.
ז. אמר רבי חנינא בר גמליאל: מפני מה גרים מעונים, מפני שהם מחשיבים קודם לשנה וקודם לשנים שאגבה את חובי ואעשה את צרכי אלו ממון הן כדברך אלא שהם קוברים בנים ובני בנים וחללים רעים ויסורין באין עליהם.

מפני מה מעונים? מפני שבע מצות שנצטוו עליהם בני נח.
רבי יוסי אומר: גר שנתגייר כקטן שנולד דמי. אלא מפני מה מעונין, מפני שאין בקיאין בדקדוקי מצוות ישראל.

אבא חנן אומר משום ר"א, לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה.
אחרים אומרים, מפני ששהו עצמן להכנס תחת כנפי השכינה.
אמר רבי אבהו, ואתימא ר"ח, מאי קרא? ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו. [השלמה על פי פירוש נחלת יעקב, על יסוד יבמות מ"ח].

פרק ג.

א. איזהו גר תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר כל שקבל עליו שלא להיות אוכל בבילות.

ב. רוקו ומושבו ומשכבו ומי רגליו טמאין. עיסתו ושמו ויינו טהורים, ועובר על בל תונה ובל תעשוק ובל תלין פעולת שכיר.

ג. אין משיאין לו ולא נושאין ממנו נשים, ולא מלוין אותו ולא לוין ממנו בריבית.

ד. אין מושיבין אותו בספר ולא בנוה רע, אלא בנוה יפה באמצע א"י, במקום שאמנותו יוצאת, שנאמר (דברים כג) עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר וכו'.

ה. כל ערווה שישראל מצווין עליה מיתת ב"ד, אין הגרים מצווין עליה.

ו. הא כיצד? היה נשוא אחות אמו ואת אחותה (אמו) מאם. רמ"א יוציא וחכמים אומרים: יקיים אחת מהן.

ז. ישראל שבא על בת עובד כוכבים, ידון כדיני עובד כוכבים, ועובד כוכבים שבא על בת ישראל ידון כדיני ישראל.

ח. גר שמת והניח בן ובת שנתגיירו עמו, נכסיו ועבדיו בני חורין. אם היו העבדים קטנים, נקנים במשיכה, מפני שאמרו נכסים שאין להם אחריות נקנין בחזקה.

ט. ר' אליעזר אומר לא זו בלבד, אלא אפילו היה מטייל בתוך שדהו, ובא אחד ואמר שדה שלי - שדה שלו. וחכמים אומרים לא קנה עד שיחזיק.

י. זה בא מן הדרום וזה בא מן הצפון זה זכה במקום הילוכו וזה זכה במקום הילוכו, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים, זה וזה לא קנה עד שיחזיק.

יא. היו עליו כתובת אשה ובעל חוב, ואמרה האשה אלו שלי ואלו כתובתי, זכתה. אלו כתובתי ואלו שלי, אין לה אלא כתובתה.

יב. וכן בעל חוב שאמר אלו שלי ואלו חובי, זכה. אלו חובי ואלו שלי - אין לו אלא חובו.

יג. היו לו שני עבדים רועי בקר, ובא אחד ואמר עבדים הללו והצאן שלי, הרי אלו שלו. ואם העבדים פקחין [גדולים], אומרים אנו בעלי חוב, והצאן שלפנינו שלנו.

פרק ד

א. (שמות כב) וגר לא תונה ולא תלחצנו - לא תונה לו בדברים, ולא תלחצנו בממון. אל תאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו, והרי חזירים בין שיניך, ואתה עומד ומדבר נגדי?! ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך, תלמוד לומר וגר לא תונו. מכאן היה ר' נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך.

ב. ראב"י אומר: גר, לפי שסורו רע, הזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה [וגר לא תונה ולא תלחצנו] (שם כג) וגר לא תלחץ (וגר לא תונה) ואתם ידעתם את נפש הגר. הוא שסורו רע הזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה.

ג. חביבין הגרים שבכל מקום מכנה אותם כישראל שנאמר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי, יעקב אשר בחרתיך. ונאמר אהבה בישראל שנאמר אהבתי אתכם אמר ה', ונאמר אהבה בגרים (דברים י) שנאמר ואהב גר לתת לו לחם. נקראו ישראל עבדים, [שנאמר כי לי בני ישראל עבדים. ונקראו] והגרים [עבדים], שנאמר (ישעיה נו) לאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים.

נאמר רצון לישראל שנאמר (שמות כח) והיה על מצחו תמיד לרצון, ונאמר רצון בגרים שנאמר (ישעיה נו) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי.

נאמר שמירה בישראל שנאמר (תהלים קכא) ה' שומרך, ונאמר שמירה בגרים שנאמר (שם קמו) ה' שומר את גרים.

נאמר שירות בישראל שנאמר (ישעיה סא) ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו [יאמר לכם], ונאמר שירות בגרים שנאמר (שם נו) ובני נכר הנלויים על ה' לשרתו.

חביבין גרים, שלא מל אברהם אבינו לא בן עשרים, ולא בן שלושים, אלא בן תשעים ותשע שנה. שאלו מל אברהם אבינו בן עשרים ובן שלושים, לא היה גר שנתגייר מן עשרים שנה ומעלה, או בן שלושים שנה ומעלה אלא הקב"ה היה עמו ובא עד שהגיע לתשעים ותשע שנה, שלא לנעול דלת בפני הגרים.

אברהם אבינו קרא עצמו גר, שנאמר (בראשית כג) גר ותושב וגו'. דוד מלך ישראל קרא עצמו גר, שנאמר (תהלים לט) כי גר אנכי עמך. וכן הוא אומר (ד"ה א כט) כי גרים אנחנו לפניך וגו'.

חביבה א"י שמכשרת גרים. היה בארץ ישראל, ואמר גר אני, מקבלים אותו מיד. ובחוצה לארץ אין מקבלין אותו אלא אם כן היו עדיו עמו. וחביבה א"י שהיא מכפרת על עונות ופשעים, שנאמר (ישעיה לג) ובל יאמר שכן חליתי.

וכן אתה מוצא בארבע כיתות העומדים לפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שם מב) "זה יאמר לה' אני" - זה שכולו למקום ולא נתערב בו חטא. "זה יקרא בשם יעקב" - אלו גרי הצדק. "זה יכתוב ידו לה'" - אלו בעלי תשובה. "ובשם ישראל יכנה" - אלו יראי שמים.

מסכת כותים

פרק א

דרכי כותיים פעמים כגויים, פעמים כישראל, ורובן כישראל. אין מביאין מהם לא קיני זבין, ולא קיני זבות, ולא קיני יולדות, ולא חטאות, ולא אשמות. אבל מקבלין מידן. אין מקנין אותם במחובר לקרקע, ואין מוכרין להן רחלים לגוז, ולא תבואה לקצור, ולא עצים מחוברין לקרקע, אלא מה שישחוט. אין מוכרין להם בהמה גסה, אף על פי שהיא שבורה, ולא סייחין ולא עגלים, אבל מוכרין להם שבורה שאינה יכולה להתרפאות.

אין מוכרין להם כלי זיין ולא כל דבר שיש בו נזק לרבים. אין משיאין אותם ולא נושאין מהם נשים, אבל מלוין ולוין מהם בריבית. נותנין להם לקט שכחה ופאה, ויש להם שכחה ופאה, והם נאמנין על הלקט ועל השכחה ועל הפאה בשעתן, ועל מעשר עני בשעתו. ופירותיהן טבל כפירות עובדי כוכבים, ואוסרין את העירוב כעובדי עבודת כוכבים.

בת ישראל אינה מילדת את הכותית ולא מניקה את בנה, אבל כותית מילדת את בת ישראל ומניקה את בנה ברשותה. ישראל מוהל את הכותי והכותי מוהל את ישראל, רבי יהודה אומר: כותי לא ימול את ישראל, שאין מוהלו אלא לשם הר גריזים.

מעמידין בהמה בפונדק כותי, ושוכר כותי שילך אחר בהמתו, ומוסר בהמתו לרועה כותי, ומוסר את בנו שילמדנו כותי אומנות, ומתייחד ומספרים עימהם בכל מקום, מה שאין כן בעובדי כוכבים.

חולץ ליבמתו, ונותן גט לאשתו, ונאמן הכותי להביא גט ממדינת הים לישראל. אלו דברים שאין מוכרין להם, לא נבילות ולא טריפות, לא שקצים ולא רמשים, לא סנדל של בהמה ולא שמן שנפל לתוכו עכבר, ולא שליל, אף על פי שישראל אוכלין אותו כוס. כוס ושליל אין מוכרין להם מפני ממכר טעות, וכשם שאין מוכרין להם, כך אין לקוחין מהם, שנאמר: כי עם קדוש אתה לה' אלהיך.

נאמן הכותי לומר אם קבר אם לא קבר, ובבהמה אם ביכרה או לא ביכרה. נאמן הכותי על נטע רבעי ועל הערלה ועל הציונות, אבל לא על הסככות, ולא על הפרעות, ולא על ארץ העמים, ולא על בית הפרס, מפני שנחשדו בהם. זה הכלל דבר שנחשדו בו אין נאמנין עליו.

פרק ב

אין לוקחין בשר מטבח כותי, אלא ממה שהוא אוכל, ולא דקירות של צפרים, אלא אם כן נתנם לתוך פיו, לא שיתן הוא לישראל, שכבר נחשדו שמאכילין נבילות לישראל.

שוה הכותי לישראל לכל נזקין שבתורה. ישראל שהרג את הכותי, וכותי שהרג את ישראל, בשוגג גולה, מזיד נהרג. שור של ישראל שנגח שור של כותי, פטור, ושור של כותי שנגח שור של ישראל, אם תם הוא משלם חצי נזק, ואם מועד הוא משלם נזק שלם. [רבי מאיר אומר: שור של כותי שנגח שור של ישראל, בין תם בין מועד, משלם נזק שלם] ומשלם מן העלייה.

הגבינים שלהן מותרות, רשב"א אומר: אם של בעלי בתים מותרות, ואם של סיטונים אסורות. השלקין והכבשין שלהן שדרך לתת בהן יין וחומץ אסורין. חולקים כהני ישראל וכהני כותים במקומם, מפני שהם כמצילים מידם, אבל לא במקום ישראל שלא יחזיקנו בכהונה. כהן כותי שהוא אוכל ומאכיל לישראל, בטומאה מותר, בטהרה אסור. אין לוקחין מנחתום כותי במוצאי הפסח אלא לאחר שלושה תנורים, ולא מבעלי בתים אלא לאחר ג' שבתות, ולא מן הכפרים אלא לאחר שלוש עסיות, אימתי בזמן שלא עשו מצה עם ישראל, או שהקדימו יום אחד, אבל אם עשו מצה עם ישראל, או שאיחרו יום אחד, חמצן מותר, רבי שמעון אוסר מפני שאינם יודעים לשמור מצה כישראל.

בראשונה אמרו יינה של גדוד אסור משום יינה של כפר חזרו לומר כל מקום שנחשדו, המעורבין בעובדי כוכבים, פתוחה אסורה, וסתומה מותרת, רבי מאיר אומר: כל יינם מותר חוץ מן הפתוחה שבשווקים, וחכמים אומרים: פתוחה בכל מקום אסורה, סתומה מותרת, נקובה וסתומה כסתומה. הקנקנים שלהן חדשות מותרות, וישנות אסורות.

מפני מה הכותיים אסורין לבוא בישראל? מפני שנתערבו עם כהני הבמות. רבי ישמעאל אומר: גרי צדק היו מתחילתן, ומפני מה אסורין? מפני ממצרות, ושאינן מיבמים את הנשואה. מאימתי מקבלין אותם? משיכפרו בהר גריזים ויודו בירושלים ובתחיית המתים, מכאן ואילך הגזל את הכותי כאלו גזל את ישראל.

מסכת עבדים

פרק א

עבד עברי והנרצע נוהגים ביובל, שדה אחוזה וחרמים נוהגים ביובל. אמר רבי ישמעאל: לכך נאמר: כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו, מה אחוזה ביובל אף חרמים ביובל. שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות, אלא שהשופר של יובל דוחה את השבת. מאימתי פסקו היובלות? משעלה פול מלך אשור ותגלת פלנאסר מלך אשור והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי. עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף, יתירה עליו אמה העבריה שהיא קונה את עצמה בסימנין. הנרצע נקנה ברציעה, וקונה את עצמו ביובל ובמיתת האדון.

הכותב שטר גירושין לשפחתו, רבי חנינא בן גמליאל אומר: אינה בת חורין, וחכמים אומרים: הרי זו בת חורין. אמר לה הרי את בת חורין, חכמים אומרים: אינה בת חורין.

מוכר אדם את בתו משפחות לשפחות, ומאישות לאישות, ומשפחות לאישות אבל לא מאישות לשפחות, המוכר את בתו על מנת שלא יעדנה האדון, מכרו קיים, ותנאו בטל, [מפני שהמתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל].

האב ליעד והבן ליעד, האב קודם. הבן ליעד והאב לפדות, הבן קודם, מפני שמצות ייעוד קודמת למצות פדיה, שנאמר: אשר לא יעדה והפדה. אין מיעדין שנים כאחת. האח אינו מיעד, שהיה בדין מה אם הבן שאינו קם תחת אביו ליבום הרי הוא מיעד, זה שהוא קם תחת אחיו ליבום אינו דין שייעד, תלמוד לומר: ואם לבנו יעדנה, פרט (לזה) [לאח]. יעדה בסוף השנים, אם יש לו רשות עליה מיועדת, וחכמים אומרים: כל זמן שהיא ברשותו מיועדת, שעל מנת כן נתן את הכסף בתחילה. המוכר את בתו והלך וקדשה לאחר, שחק באדון, כדברי רבי יוסי בר יהודה, וחכמים אומרים: לא עשה כלום.

פרק ב

עבד עברי עושה ביום אבל לא בלילה, רבי יוסי אומר: הכל לפי אומנתו, אבל הכל שווים שלא ילמדנו לא צבע ולא טבח ולא נחתום לרבים. לא יטלנו לכסא, ולא יטול [כליו] לפניו למרחץ, ולא יסמוך לו את מתניו, ולא ישיפנו ולא יסיכנו. אוכל ושותה ממה שהוא שותה, מיסב אצלו,

ויושב כנגדו. אפילו היה בטל, לקה, או שחלה, אינו מחשב לו את בטלונ. ברח וחזר מחשב לו את בטלונ.

לא ימכור את עצמו ליקח לו כסות או מצעות, אבל מוכר הוא את עצמו להחיות את נפשו. השלים את שניו לא ישלחנו ריקם, דכתיב: וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם העניק תעניק לו. רבי אלעזר בן עזריה אומר: אם מתברך הוא על רגלו מעניק לו ואם לאו אינו מעניק לו. אמר רבי עקיבא: בין כך ובין כך לא יפחות לו מחמשים זוז. בכל מעניקין חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות. אחד איש ואחד אשה, אלא שהאיש קונה עבד עברי ואין האשה קונה עבד עברי.

אין קונים שני עבדים כאחד, המוכר את עצמו והבורח והיוצא בגירעון כסף, אין מעניקין לו. הנמכר בגניבתו לא ימכר לא בשוק ולא באיטליז, שנאמר: כי לי בני ישראל עבדים וגו'. המוכר את עצמו לעובד כוכבים, קרובין ובית דין מצווין לפדותו, הוא אינו מצווה לפדות את עצמו, שנאמר: אחד מאחיו יגאלנו או דודו או בן דודו יגאלנו וגו'. שהיה רבי ישמעאל אומר: ומה אחרים מצווים לפדותו, הוא אינו מצווה לפדות את עצמו? ומה אני מקיים או השיגה ידו ונגאל, אלא מה הוא שיפדה את עצמו אינו חוזר לשעבוד, אף אחרים שפדו אותו אינו חוזר לשעבוד. רבי יוסי הגלילי אומר: בית דין לשעבוד וקרובים לחירות, רבי עקיבא אומר: בית דין לחירות וקרובים לשעבוד.

גנב מאתים ושוה מנה, ימכר וחוזר ונמכר, גנב מנה ושוה מאתים לא ימכר. רבי אליעזר אומר: לעולם אל ימכר עד שיהא ממכרו וגנבתו שווים, במאה ושוה מאתים, אל ימכר. אל ימכר וישנה לו בגניבה אחת. וחוזר לשררה שהיה בה דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר: אינו חוזר לשררה שהיה בה.

פרק ג

הנרצע אינו נרצע עד שיאמר וישנה, שנאמר: ואם אמר יאמר העבד. היה לו אשה ובנים, ולאדוניו אין אשה [ובנים], ולאדוניו אשה ובנים, ולו אין אשה ובנים, לא ירצע כדברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: בין כך ובין כך ירצע. בכל רוצעים אפילו במספר [במסמר], אלא שאין מצות רציעה אלא במרצע, שנאמר: ורצע אדניו את אזנו במרצע וגו'. אינו נרצע אלא בגובה של אוזן כדברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר: (אף) במילתא. אינו נרצע אלא בימין, בפני בית דין, שנאמר: והגישו אדניו אל האלוהים וגו'. נאמר דלת ונאמר מזוזה, למה נאמר שתיהן? אלא הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד.

עבד כנעני נקנה בכסף בשטר ובחזקה וקונה את עצמו בכסף על ידי אחרים ובשטר על ידי עצמו, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: בכסף על ידי עצמו ובשטר על ידי אחרים, ובלבד שיהא הכסף משל אחרים. ויוצא בראשי איברים בשן ובעין ובראשי אוזניים ובראשי אצבעות ידיים ורגלים ובראש החוטם ובראש הגויה ובראשי הדדין באשה, רבי שמעון אומר: אף באיש. הפיל שיניו כאחד, סימא ב' עיניו כאחד, ואינו נוטל כלום. זו אחר זו, יוצא לחירות בראשונה, ונוטל דמי שניה. חתך מבשרו או הפיל שן שעתיד לצאת, [אינו יוצא].

העבד שישראל שותף בו הרי זה בן חורין. המוכר את עבדו לאחר שלושים יום, רבי מאיר אומר: הראשון ביום או יומים, ואין השני ביום או יומים, רבי אליעזר אומר: אין שניהם ביום או יומים. המוכר עבדו לעובדי כוכבים או לחוצה לארץ, והיוצא בראשי איברים אינו צריך גט שחרור, רבי עקיבא אומר: צריך גט שחרור.

מסכת ספר תורה

פרק א

א. אין כותבין ספר תורה לא על עורות בהמה טמאה ולא על עורות חיה טמאה ולא תופרין אותן בגידין ולא כורכין בשערן, הלכה למשה מסיני (אלא) שיהא כותבין על עורות בהמה טהורה ועל עורות חיה טהורה ותופרין בגידין טהורין וכורכין בשערות טהורים. וכותבין בדיו שהרי יש לו סמך מן המקרא, ואני כותב על הספר בדיו.

ב. כותבין על עורות נבלות ועל עורות טרפות ואין חוששין שמא עורות לבובין הן.

ג. לוקחין עורות מכל מקום לספרים ולתפילין ומזוזות, ואין חוששין שמא עורות לבובין הן.

ד. כותבין על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער, ואם שינה בזה ובזה אל יקרא בו.

ה. אין כותבין לא על גבי דיפתרא ולא על גבי פינקס ולא על גבי נייר מחוק, לא בשחור ולא בשיחור ולא בקומוס ולא בקנקנתום, ולא נותנין קנקנתום בדיו.

ו. אמר רבי יעקב משום רבי מאיר: נותנין קנקנתום בדיו. אמר רבי יהודה, היה רבי מאיר אומר: הוא מן התורה בקנקנתום חוץ מפרשת סוטה, אמר רבי יעקב: לא היה אומר חוץ מפרשת סוטה אלא שבמקדש מפני שהיא נמחקת.

ז. אמר רבי שמעון בן לקיש, משום רבי מאיר, משום רבי ישמעאל: שנותנים קנקנתום בדיו.

ח. אין כותבין עברית ולא מדית ולא עילמית, ולא יונית. שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יונית, והיה אותו היום קשה לישראל כיום שעשו את העגל, שלא היתה תורה יכולה להתרגם כל צרכה.

ט. י"ג דברים שינו בה, אלוהים ברא בראשית, אעשה אדם בצלם ודמות, ויכל בששי וישבות בשביעי, זכר ונקבה בראו, הבה ארדה, ותצחק שרה בקרוביה לאמר, כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס, ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא אדם, ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ כנען ובארץ מצרים שלוש שנה וארבע מאות שנה, לא חמד אחד מהם נשאתי, ואת צעירת הרגלים, אשר חלק ה' אלוהיך אותם לכל העמים להאיר בהם תחת כל השמים, ומעלין (רשות) לשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי לעבדם.

י. אין כותבין בזהב, מעשה בתורתם של אלכסנדרים שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב, ובא מעשה לפני חכמים, ואמרו תיגנז.

יא. עברית שכתבו תרגום, תרגום שכתבו עברית, האזינו שעשו רצוף, או שעשו את המסורג שלא כהלכתו, אל יקרא בו.

יב. גמר כל הספר ושייר בו פחות מדף, מסרגו ועושה אותו דף קטן ואינו נמנע.

יג. פתוחה שעשאה סתומה, וסתומה שעשאה פתוחה, הרי זו תיגנז. איזו היא פתוחה? כל שהתחיל מראש השיטה. כמה יניח בסוף השיטה ויתחיל מראש השיטה והיא נקראת פתוחה, כדי לכתוב שם של שלוש אותיות.

יד. גמר כל הפרשה בסוף הדף, אם שייר שיטה אחת ופרשה סתומה היא, מתחיל באמצע השיטה, ואם פתוחה היא, מתחיל מלמעלה, ומניח את השיטה ההיא.

פרק ב

א. מניחין בין שם לשם כדי שיהיו ניכרים, ובאותיות כדי שלא יהיו מעורבין. עירב את האותיות, או שהפסיק באמצע השם, אל יקרא בו.

ב. מביאין בין דפין שתי אותיות משם גדול, אבל לא משם קטן, ואם היה משם קטן בפני עצמו אסור.

ג. מניחין בתורה ריוח שתי אצבעות, ובנביאים ובחומשים ריוח הגודל.

ד. מניחין (מלמעלן) [מלמטן] בתורה ריוח טפח, ומלמעלה שני חלקים בטפח, ובנביאים ובחומשים שלוש אצבעות מלמטן, ושתיים מלמעלן כן וכן אם רצה להוסיף מוסיף, ובלבד שלא יהיו זה וזה מרובין מן הכתב.

ה. מניחין בין ספר לספר בתורה ריוח ארבע שיטין, ובנביא של תרי עשר שלוש שיטין. מניחין בסוף הספר ובתחילתו כדי להקים, ובתורה לא נתנו שיעור אלא עושה עמוד בסוף הספר, ואינו צריך לעשות כן בתחילתו.

ו. אין פוחתין ביריעה פחות מג' דפים ואין מוסיפין על שמונה דפין, ובקלפים לא נתנו שיעור אלא מוסיף כל מה שהוא רוצה ובלבד שלא יפחות מג' דפין.

ז. גמר כל הספר ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה קטנה בפני עצמה ואינו נמנע.

ח. יריעה שבלתה לא יטול שנים ויחזיר שנים, אלא נוטל ג' ומחזיר ג', ומה שהוא מחזיר, מחזיר כמידת כתב הראשון.

ט. שיעור הדף כדי שהוא רואהו, ובקטן לא יפחות מטפח, רבי יוסי בר' יהודה אומר: לא יפחות מג' אצבעות.

י. לא יעשה ארכו יתר על רחבו ולא רחבו יתר על ארכו אבל ממציעו הוא, ועושה אותו מן המובחר.

יא. לא יעשה חציו גויל וחציו צבאים, אף על פי שאינו מן המובחר.

יב. אין דובקין בדבק ולא כותבין על גבי מטלית ולא תופרין במקום הכתב, אמר רבי שמעון בן אלעזר, משום רבי מאיר: דובקין בדבק וכותבין על גבי מטלית אבל אין כותבין במקום הכתב. וספר שנקרע טולה עליו מטלית מבחוץ.

פרק ג

א. עושה אדם תורה ונביאים כאחת דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים: תורה בפני עצמה ונביאים בפני עצמן.

ב. לא יניח בין נביא לנביא כשם שהוא מניח בין ספר לספר בתורה, אבל מניח לזה ריוח בפני עצמו ולזה ריוח בפני עצמו, ומתחיל מלמעלה.

ג. אין עושין תורה חומשין, שאין מורדין מקדושה חמורה לקדושה קלה, אבל עושין חומשין תורה, אימתי? בזמן שמידתן ושיטתן שווין. אין עושין שני חומשין כאחד ולא חומש ומחצה כאחד, אבל אם עתיד להוסיף עליהם מותר.

ד. ספר שנפסק או שנעקר ראשי פסוקים אל יקרא בו, גלפו או שעירב את אותיותיו אל יקרא בו.

ה. ספר שנמחק אל יכתב בו, רבי שמעון בן אלעזר אומר: אם היתה בבואה שלו ניכרת מותר.

ו. ספר שנמחק ואין אות אחת על פני כולו אסור, נמחק רובו ומיעוטו קיים מותר.

ז. אין פותחין בתורה יותר מארבעה דפין, אבל קורין אפילו עשרה כאחת ואין נמנעין.

ח. לא יניח כותב (בין) דיו וקולמוס על גבי הכתב, ולא יאחז בקלפים ויתירן, ולא יאחז בקלפים ויוציא כתב מבחוץ, לא יוציאנו מתוכו ויחלצו, וכולם במגיהים ספרים מותר.

ט. לא יתננו על גבי הכסא ויתן אציליו עליו ויהא קורא בו, כדברי רבי נחמיה. לא יתננו על גבי הכסא ויהא (נוטלו) [תלוי] וקורא בו כשם שקוראים בשטרות, שאין נוהגין בזיון בספרים.

י. לא יתננו על גבי מטה ולא במרגלות המטה ולא תחת המטה, שישב אדם על גבי מטה והספר עליה. מעשה ברבי אלעזר שישב לו על גבי מטה והספר עליה, ועמד כאדם שנשכו נחש. שנאמר: את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, לא משבתות אתה ירא אלא ממי שציוה עליו. שנאמר: זה אלי ואנוהו, אנאה לו כדברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר: אדבר בנאות שלו, אבא שאול אומר: אדמה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום.

יא. אין נוהגין בזיון באוכלין. לא ישב אדם על גבי קופה מלאה תמרים וגרוגרות, אבל יושב הוא על גבי קופה מלאה קטניות ואף על גבי עיגול דבילה, מפני שנהגו בו כן.

יב. אין מכסין באוכלים, רבי מאיר אומר: כל שיש לו קליפה מותר, רבי יהודה אומר: כל שיש לו עוקץ או יד מותר. אין אוכלין אוכלים באוכלים אלא אם כן אוכלן בבת אחת.

פרק ד

א. אלו שמות שאין נמחקין, הכותב אלוהים, אדני, יוד הא ואו הא, שדי, צבאות, אהיה אשר אהיה. רבי יוסי אומר: צבאות היו נוהגין בו חול.

ב. הכותב אל ימחק אל מאלוהים, יה מארבע אותיות, אין נמחקין, מפני שיש שמות כיוצא בהן.

ג. כל האותיות המשמשות את השם, בין מלמעלה בין מלמטה, הרי אלו נמחקין.

ד. כל השמות ההדיוטות שאותיותיהם כאותיות השם מכנים בהם, הרי אלו נמחקין.

ה. כי ה' אלוהיכם הוא אלוהי האלוהים, הראשון קודש והשני חול. ואדני האדנים, הראשון קודש והשני חול. אלוהי אברהם, קודש. ואלוהי נחור, חול. אלוהי אביהם, חול. אלוהים לא תקלל משמש קודש וחול, רבי ישמעאל אומר: קודש.

ו. כל שמות האמורים בתורה באברהם קודש חוץ מן הראשון, רבי חנינא בן אחיו של רבי יהושע אומר: קודש.

ז. כל השמות האמורים בתורה בלוט חול, חוץ מן האחרון. במיכה חול, אפילו יהוה. בנבות קודש, אפילו אל.

ח. אלוהים ניצב בעדת אל, בקרב אלוהים ישפוט, משמש קודש וחול. יסגירני אל אל עויל, הראשון קודש והשני חול. כי אל אל האמור, הראשון חול והשני קודש. ואל יהי מקום לזעקתי חול. ואלוהים אמר לבהלני, קודש. חדל לך מאלוהים אשר עמי, קודש, כדברי רבי יוסי בר' יהודה. אלוהים זדים קמו עלי, קודש, אלא שהקורא צריך להיות קורא ומפסיק.

פרק ה

א. הכותב שני שמות של קודש מקיים את הראשון ומחטיב את האחרון, רבי יהודה אומר: אם היה האחרון בסוף הדף מחטיב ומחק את הראשון ומקיים את האחרון.

ב. שני שמות של חול, מקיים את הראשון ומוחק את האחרון, רבי יהודה אומר: אם היה האחרון בראש הדף מוחק את הראשון ומקיים את האחרון.

ג. הכותב יהודה ולא כתב בו דלית יתלנו מלמעלה. את השם, כתב השם וכתב את יהודה עושה דלית הא ומוחק את ההא האחרונה (ויתלה את דלית).

ד. היה צריך לכתוב את יהודה ונתכוון וכתב את השם, אף על פי שנתן בו דלית, מחטיבו וכותב יהודה אחר.

ה. היה צריך לכתוב את השם ונתכוון וכתב את יהודה, אף על פי שנתן בו דלית מוחק את האחרונה ויכתוב דלית הא, רבי יהודה אומר: יחזור עליו הקולמוס ויחדשנו, אמרו לו: אין זה מן המובחר.

ו. הכותב את השם וטעה אות אחת יתלנו מלמעלה. טעה את השם כולו יתלנו בין השיטין, כדברי ר' יהודה, רבי יוסי אומר: מוחק מה שלפניו וכותב את השם וחוזר ותולה מה שמוחק, רבי חנינא בן עקשיא אומר: צריך לגנוז את כל היריעה.

ז. טעה וכתב יסגירנו אל אל עויל מוחק את הראשון ומקיים את האחרון.

ח. הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. היה כותב שנים שלושה שמות הרי זה מפסיק ביניהם ומשיב.

ט. הטובל את הקולמוס לא יתחיל מאותו השם, אבל מתחיל הוא מאותו השם שלפניו.

י. המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה, אמר רבי ישמעאל: לכך נאמר: ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, ונאמר: לא תעשון כן לה' אלוהיכם. אבל דיו שנטפה על גבי הכתב מותר למחקו שלא היה כוונתו אלא לתקן.

יא. אין עושין מגילה והלל לתינוקות, רבי יהודה מתיר מן בראשית עד המבול, מן ויקרא עד ויהי ביום השמיני, ושאר כל הספרים אסור, ואם עתיד להוסיף עליהם מותר.

יב. אלו שמות הנחלקין, בית אל, בית און, באר שבע, פוטיפרע, צפנת פענח, חרה אף חרה אפי, רבי יוסי אומר: אין נחלקין. והכל מודים שאין חולקין עמיאל, עמינדב, צוראל, צורישדי.

יג. הכותב שם על בשרו לא ירחוץ ולא יסוך, רבי יוסי אומר: מותר, ובלבד שלא ישפשף. על קרן הפרה ועל כרעי המטה, גוררן וגונזן. על האבן, שומטה וגונזה.

יד. המחחק בספרים, בחדשים מותר ובישנים אסור, (במקום הספרים) במקק הספרים ובמקק התפילין ובמקק מטפחות מהספרים, הרי אלו יגנזו, אבל לא יניחם במקום תורפה, והם מרקיבין מאליהם.

מסכת תפילין

פרק א

א. אין כותבין תפילין לא על עורות בהמה טמאה ולא על עורות חיה טמאה, אבל כותבין על עורות נבלות ועל עורות טרפות, ואין חוששין שמא עורות לבובין הן.

ב. נקבו במקום הכתב פסולים, במקום הריח כשרים, עשאה ווין זיינין, זיינין ווין, פשוטים כפופים, פשוטים פתוחים, פתוחים סתומים, סתומים פתוחים, או ששנה אותיותיהן, או שכתבן עברית, או שעשאן כמין קמיע, הרי זו פסולים.

ג. נשים ועבדים וקטנים פטורין מן התפילין. כל קטן שיודע לשמור את תפיליו חייב בתפילין. ומעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה מניח תפילין. מיכל בת שאול היתה מנחת תפילין, אשתו של יונה היתה עולה לירושלם.

ד. נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן, (או) [את] שלפני המטה (או) [את] שלאחר המטה, כל שלצורך המטה פטורין, ושאין צורך המטה בהם חייבין. עמדו להספד, המספידין פטורין, ושאינם רואים את הפנים חייבין.

ה. האומר בא על בני שהוא מתבעת, או תן עליו ספר, תן עליו תפילין, הרי זה לא ישמע לו.

ו. התפילין מקבלת טומאה. מזה ושונה ומטביל, רבי חנינא בן גמליאל אומר: צריך הוא להתירה. נפלה לתוך המים ושהתה כדי שתימחק צריכה בדיקה.

ז. רצועות תפילין לוקחין מכל מקום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל עור שנעשה בו מלאכה אסור.

ח. אין לוקחין תפילין אלא מן המומחה, ואם אין שם מומחה נותן זוג אחד ובודק, לא שיתן לו פרשיות המוכר אלא שיטול הוא לעצמו ויבדוק. בדק ומצא כראוי נוטל כל האגודה ואינו חושש.

ט. תפלה של ראש נכתבת ארבע פרשיות, קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע. וכן של יד, אלא שהוא עושה של יד פרשה אחת, ואם עשאה ארבע פרשיות כשרה, רבי יהודה אומר: יתפור ויתנם לתוך קמיע. מודה רבי יהודה שאם היו שתיהן של ראש, חופה אחת מהן (בעודן) [בעור] ועושה אותה של יד.

י. תפלה של יד ניתנת בגובה של יד, אף בין עיניך בגובה של ראש, על ירך בין עיניך, מה על ירך בגובה של יד, אף בין עיניך בגובה של ראש כדברי רבי אלעזר בן יעקב, רבי יהודה אומר: נאמר על ירך ונאמר בין עיניך, מה על ירך שהוא ראוי ליטמא (ברגע) [בנגע] אחד, אף בין עיניך מקום שהוא ראוי ליטמא (ברגע) [בנגע] אחד. נאמר בין עיניך ונאמר לא תשימו קרחה בין עיניכם, מה קרחה במקום השער אף תפלה לא תתן אלא במקום השער. נאמר וכתבתם ונאמר וקשרתם, יד הכותבת היא יד הקושרת.

יא. מצות תפילין מהשחר עד הערב. הישן ביום אינו חושש לחלוץ את תפילין. (המתכוין) [המשכים] לילך בדרך לא יתננה קודם למצוה, ואם נתן קודם למצוה נותן ידו עליהם בשעת מצוה ומברך.

יב. תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, ושל ראש אינה מעכבת של יד. אם הפך את הקמיע מלמעלה לא יצא. כשהוא נותן נותן של יד תחילה, וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחילה. וכן לענין הסנדל, כשהוא נועל נועל של ימין תחילה, וכשהוא חולץ חולץ של שמאל תחילה. כיוצא בו, כל הנכנס לסעודה (ראשון) [אחרון], יוצא (ראשון) [אחרון], חוץ מן הפת.

יג. העושה תפלתו עגולה, סכנה שאין בה מצוה. נותנה על מצחו או על פיסת ידו הרי זו דרך מינות. ציפה זהב ונותנה על נקלה שלו והוא בית יד, הרי זו דרך החיצונים.

יד. מטלטלין תפילין בתוך הבית. המוצא תפילין ברשות הרבים מכניסן זוג זוג, רבן גמליאל אומר: שני זוגות. אחד איש ואחד אשה, אחד חדשות ואחד ישנות, רבי יהודה אומר: מותר בישנות, ואסור בחדשות.

טו. המוצא ספר או תכריך של תפילין נותנם לחברו וחברו לחברו בשבת, ואפילו הם מאה. אם עמו, נוטלו אחד מתוך ארבע אמות ונותנו לתוך ארבע אמות, שהיה רבי שמעון אומר: כל שהוא עומד בפני בית דין אינו עומד ולא בכתבי הקודש. מי שהיה בבית הספר או בבית המדרש בבית הכסא או בבית המרחץ ושכח לחלוץ את תפיליו, מכסן בשער ויוצא, ואם אינו יכול, נכנס לבית קרוב וחולצן.

טז. נותן לתוך אפונדתו אף על פי שיש לתוכה מעות. ותולה אותם בכרעי המטה, אם יש עמו אחר אסור. לא יתנם תחת ראשו, ואם היה כמשמרן מותר. אם היה משא כבד והזיע אינו

חושש לחלוץ את תפיליו, היוצר חולץ של יד ומניח של ראש, הנחתום חולץ של ראש ומניח של יד, ואם היה אופה בשתי ידיו חולץ אף של יד.

יז. הנכנס לבית של ערומים חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות מן הערומים. מקצתן ערומים ומקצתן מכוסים לא יחלץ בתחלה.

יח. הנכנס לבורסקי למשרה ולכובסים חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות. הנכנס לבית הכסא חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות, ואם היתה רחיצה של כבוד לא יחלוץ עד שיגיע.

יט. מעשה שהלך רבי אליעזר לאובלין אצל בעל הבית אחד, נהגו שיטבל במערה, פשט רבי אליעזר את כליו ופשט את תפיליו, אמר ליה: רבי, והלא מי המערה הזו יפים משל זו, ולא היה בין זו לזו אלא ארבע אמות, לבש רבי אליעזר את כליו ונתן את תפיליו, שלא היה רבי אליעזר מהלך ארבע אמות בלא תפילין. כך היה רבי אליעזר עושה מצות תפילין קבע.

כ. כך היה רבי אליעזר אומר: גדולה היא מצות תפילין, שכך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל והגית בו יומם ולילה, אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבון העולמים, וכי אנו יכולין להגות יומם ולילה?! אמר להם הקדוש ברוך הוא: בני, היו נותנים תפילין על ראשיכם ועל זרועותיכם, ואני מעלה עליכם כאלו אתם הוגים בתורה יומם ולילה, שנאמר: והיה לך לאות על ירך ולזיכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך.

כא. חביבין ישראל שהן מקיימין כל המצות שבתורה, הא כיצד? תפילין על ידיהם, ותפילין על ראשיהם, מזוזה על פתחיהם, ארבע ציצית על בגדיהם, עליהן אומר דוד מלך ישראל: שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך. משלו משל למה הדבר דומה? למלך שאמר לאשתו: תהי מקושטת ומתוקנת לפני, אמרה לו: מפני מה? אמר לה: כדי שתהי רצויה לי, כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, היו מתוקנים ומקושטים לפני במצות, אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כדי שתהיו רצוים לי, שנאמר: יפה את רעיתי כתרצה, יפה את רעיתי כשתהיה רצויה לי במצות.

מסכת ציצית

פרק א

הכל חייבין בציצית, רבי שמעון פוטר בנשים מפני שהזמן גרמא. כל קטן שהוא יודע להתעטף בציצית, אביו עושה לו ציצית. טלית שהוא מכסה ראשו ורובו חייבת בציצית. וסדין, בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין. אפיקרסין פטורה, ורבי עקיבא אומר: חייבת. טלית כפולה חייבת בציצית, כר שעשאו סדין, וסדין שעשאו טלית, הרי אלו חייבין. כסות הלילה ופרסי המטה הרי אלו פטורין מן הציצית. והטריגון והפילגס ופוכלתרין וארביקה ואנטנה הרי אלו פטורין. זה הכלל: כל שאין לו ארבע כנפים פטור מן הציצית.

מצות ציצית, בית שמאי אומרים: ארבע חוטין של ארבע אצבעות, ובית הלל אומרים: שלוש חוטין של שלוש אצבעות. אמר רבי יוסי בר יהודה: אף כשאמרו בית הלל שלוש של שלוש, קרובים להיות דברי אלו כדברי אלו.

שייר את התכלת ולא שייר את הלבן, את הלבן ולא את התכלת, מעכב, שהתכלת והלבן מעכבין זה את זה, רבי אומר: אינן מעכבין. ארבע ציציות מעכבות זו את זו מפני שכולן מצוה אחת הן, רבי ישמעאל אומר: ארבע מצות הן. הציצית ניתנה בתוך ג' אצבעות של כנף, יתר מכאן פסולה. ניתנה בפתיל, פסולה, בין טפח לפתיל כשרה, ורבי אליעזר בן יעקב פוסל. קצצה וחברה, כשרה, ורבי מאיר פוסל. עשאה בפני עצמה, כשרה.

הלוקח טלית מן העובד כוכבים ומן הכותי ומצא בה תכלת, הרי זו פסולה, ומשל ישראל הרי זו בחזקתה. טלית שניטלה אחת מציציותיה או חז בה ויוצא, ניטלו שתיים מכסה כמין טריגון, ניטלו שלוש אסור לצאת בה.

אין מתירין ציצית על המת. אבא שאול בן בטנית אומר: מותר, אבא אמר לי, כשאמות התייר לי ציציות שיש בה משום קדושה, וחכמים אומרים: אין בה משום קדושה, אלא עושה אותה תכריך למת ומרדעת לחמור. הצובע טלית לעצמו, אם (לכסות) [לנסות] בה הרי זו פסולה. צבעה ארבע וחמשה פעמים פסולה, שאין צובעין תכלת אלא בחלזון. חלזון למה הוא דומה? בריאתו דומה לדג, וגופו דומה לרקיע. ואינו עולה אלא (לשבע) [לשבעים] שנים, לפיכך דמיו ביוקר. המוצא תכלת אף על פי שהיא שזורה פסולה, שאין לוקחין תכלת אלא מן המומחה.

מסכת מזוזה

פרק א

אין כותבין מזוזות לא על עורות בהמה טמאה ולא על עורות חיה טמאה, אבל כותבין על עורות נבלות ועל עורות טרפות, ואין חוששין שמא עורות לבובין הן. צריך להניח שיטה אחת לכל צד כדברי רבי שמעון בן אלעזר. נקבה במקום [הכתב פסולה במקום] הריוח כשרה. עשאה ווין זיינין, זיינין ווין, כפופים פשוטים, פשוטים כפופים, פתוחים סתומים, סתומים פתוחים, או ששנה אותיותיה, או שנכתבה עברית, הרי זו פסולה.

בית התבן, בית העצים, בית האוצר, הרי אלו פטורים. רפת הבקר פטור, אם היו הנשים נאותות בו חייב. הצריפים והבורגנין והלקטיות והבורסקיות הרי אלו פטורים מן המזוזה. בית המרחץ פטורה. אם יש לה בית דירה, פתח החיצון חייב.

פתח שבזוית, אין בו אלא מזוזה אחת, פתח שהוא עשוי בנסרים, אין בו אלא מזוזה אחת, חייב, רבי אליעזר בן יעקב פוטר. הכיפין פטורות, רבי מאיר ורבי יהודה מחייבין, אבל הכל שוין, שאם היה הבנין מלמטה והכיפין מלמעלה הרי אלו חייבות במזוזה.

שערי העיר, שערי הרחובות, שערי העזרות, הרי אלו פטורים. ושל הלשכות שהיו במקדש היו פטורות מן המזוזה. והלשכה של בית הפרוה, שהיתה בית דירה לכהן גדול ז' ימים בשנה, וסוכת היוצרים, הרי אלו חייבות במזוזה, ורבי יוסי פוטר.

פרק ב

המזוזה נתנת על הימין בכניסתו מן השוק לבית שער, וביציאתו מן החצר לבית שער. גנא שיש לה פצים מן החצר, נותן דרך יציאתו מן הגנה לחצר, ואם יש לה בית שער, נותן כאן ולכאן. קיטונות שהן פתוחין לטרקלן נותן דרך הנעלה, ואם היה רגיל על כולן נותן דרך כולם. בתים זה לפנים מזה, נותן דרך כניסתו לכולם. רבי יהודה אומר: אם היה הסולם מטלטל לארבע רוחותיו. פתח שהוא פתוח מן הגג נותן דרך כניסתו מן הגג, אמר רבי נתן בר' יוסי: בזה בית שמאי מחייבין ובית הלל פוטרין.

סוכה שהיא לפנים מן הבתים ואין לה יציאה ממקום אחר, נותן דרך יציאתו מן האכסדרה לבתים, רבי יוסי אומר דרך כניסתו מבתים לאכסדרה. פתח שהיא משמשת שני פתחים וכותל רחב טפח נותן מזוזה אחת, כדברי רבי יהודה. יותר מכאן, שתי מזוזות. המזוזה ניתנת מן החצי ולמעלה דברי רבי מאיר, ורבי יהודה אומר מטפח ולמטה ומטפח ולמעלה. חקק בכותל והרחיק טפח ונתנה, הרי זו מזוזה כשרה, יותר מכאן פסולה. חקק במקל ונתנה הרי זו

פסולה. נתנה בשפופרת, תלאה אחר הדלת, אחר המזוזה, רבי מאיר מכשיר ורבי יהודה פוסל.

בית חדש, כיון שגמרו חייב במזוזה. הדר בפונדק בארץ ישראל שלושים יום חייב במזוזה, השוכר, נותן מיד. ובחוצה לארץ, הרי זה פטור, והשוכר נותן לאחר שלושים יום. השוכר בית מן הנכרי ומן הכותי נותן מזוזה מיד, וכשיצא יטלנה. והשוכר בית מן ישראל יתן מזוזה מיד, וכשיצא לא יטול. הלוקח בית מן הנכרי ומן הכותי חייב במזוזה, ומישראל הרי זו בחזקתו. הלוקח מלבן מן הנכרי לא ידליק עד שיבדקנו, שהמזוזה נבדקת אחת לעשרים וחמש שנה דברי רבי שמעון, רבי יעקב אומר עד זמן מרובה, אבל הכל שוין שאם היה מעביר ממקום למקום שצריכה בדיקה. כיוצא בו, מוכנות מים שברשות הרבים נבדקת אחת בשבוע, ושברשות היחיד אחת לעשרים וחמש שנה, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: אחד זה ואחד זה, זה הכלל: בכל מקום שהוא בת ראש נבדק אחת בשבוע, ושאינו בת ראש נבדק אחת לעשרים וחמש שנה.